

632 173

Ком

Рік V.

Р. 1896 кн. IV.

Том XII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

V Jahrgang.

1896, IV B.

Band XII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

3

ЗМІСТ ТОМУ XII.

1. Політичні події на Галицькій Русі в р. 1340, по смерті Болеслава-Юрія II, критично-історична розвідка Омеляна Терлецького . . . . . с. 1—24
2. Опис Львівського замку р. 1495, подав М. Грушевський . . . . . с. 1—12
3. Три панегірики XVII в., подав др. Кирило Студинський . . . . . с. 1—32
4. Українські козаки на Ладожському каналі, написала Е. Радакова . . . . . с. 1—20
5. Miscellanea: Спомини руського священика про різню 1846 р. (Записка о Юрія Гладловича, з переднім словом дра Франка) . . . . . с. 1—20
6. Наукова хроніка — Огляд часописей за р. 1895: Часописи, видавані на Україні російській . . . . . с. 1—26
7. Бібліографія (рецензії й справоздання — зміст на с. 53) . . . . . с. 1—54
8. З Товариства . . . . . с. 1—6

Inhalt des XII Bandes.

1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, kritisch-historische Untersuchung von Em. Terleckyj . . . . . 1—26
2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hrušewskyj . . . . . 1—12
3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von dr. C. Studynskyj . . . . . 1—32
4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakowa . . . . . 1—20
5. Miscellanea . . . . . 1—20
6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine . . . . . 1—26
7. Bibliographie . . . . . 1—54
8. Bericht über die Thätigkeit der Sewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften . . . . . 1—6

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

V Jahrgang.

1896, IV B.

Band XII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Веднярського.

НБ ПНУС

632173

63 2 17 3

Записки наук. товариства ім. Шевченка:
Т. XII, кн. 4
1896

45.00

63 2 17 3

XI

Прикарпатський університет
ім. Василя Стефаника
БІБЛІОТЕКА
ІНВ. № 63 2 17 3

ПОЛІТИЧНІ ПОДІЇ НА ГАЛИЦЬКІЙ РУСИ В Р. 1340

по смерті Болеслава Юрія II,

РОЗВІДКА КРИТИЧНО-ІСТОРИЧНА.

Написав *Омелья Терлецький*.

Справа подій політичних на галицькій Русі в р. 1340 була нераз предметом студій істориків, так руских, як і польських і російських. Важне значіння сих подій — бо ж се час затрати самостійности Галицько-володимирського князівства, а при тим всім мала скількість і неясність жерел, що відносять ся до сеї справи, була причиною, що історики занялись живо сею справою. Однакож ся неясність і мала скількість жерел зробила те, що як появилась одна праця, з'являлась друга, що збивала доводи першої і ставляла нові, часто цілком з попередними суперечні. З того погляду можна замітити в сих працях три напрями: перший, що давнійше виключно панував і репрезентований був проф. Шараневичем а пізнійше Горжицьким, другий — проф. Филевичом¹⁾ і Івановом, і третій — Др. Грохаскою. Коли ми задумали в нинішній розвідці представити свої погляди в справі подій в р. 1340, так і подамо в кількох словах результати праць сих трех напрямів, в сій справі.

Історики першого напрямку: проф. Шараневич в своїй праці „Исторія галицько-володимирської Русі...“ (Львів 1863) і Горжицький в розвідці „Połączenie Rusi Czerwonej z Polską...“ (Львів 1889), до-

Розвідка ся була читана на семінарі історичнім Вповажаного Професора М. Грушевського в Львівськім університеті. При сій нагоді належить мені подякувати ему за цінні ради і вказівки, які він мені уділяв при писаню сеї розвідки.

¹⁾ Виводи его прийняв і проф. Леонтович в книжці: *Очерки історії литовско-руського права, 1894, т. VII.*

ходять менше-більше до одних і тих самих результатів. Оба они опирають ся головно на Длугошу і річнику малопольським (або р. Траски), а результат їх праць такий: Казимир відбув два походи на Русь, перший в половині цвітня, що скінчивсь занятєм Львова, другий з кінцем червня 1340, що скінчивсь підбитєм Гал. Руси і прилученєм її до Польщі. Далі заходить однаковж між ними ріжниця. Коли проф. Шараневич кладе інтервенцію татарську в справі рускій доперва на рік 1342 і не розв'язує остаточно питання, як по сій інтервенції відносно між Польщею та Гал. Русею уложились, Горжицкий кладе нахід татарський на рік 1341 а відносно Гал. Руси і її верховодника Дедка до Польщі розуміє так, що Дедко був від Казимира поминально залежним.

Всі сї результати невдоволили істориків другого напрямку, іменно проф. Филевича і Іванова. Филевич в праці „Борьба Польши и Литвы-Руси...“ (Петербург 1890) звернув увагу на се, що оповідання Длугоша і річника малопольского (або т. зв. річ. Траски) в тій справі не мають вартости, і головну вагу положив на иньші жерела а то на листи папи Бенедикта XII з р. 1340 і 1341. Через се він і його наслідник Іванов („Исторія Волынской земли...“ Одесса 1895) дійшли до иньших, цілком відмінних від істориків напрямку першого результатів. Филевич виказав передовсім, що Казимир відбув лишень один похід на Русь, а не два, в часі, що не можна докладнійше означити, як роком 1340, далі, що інтервенція татарська відбулась рівночасно з сею акцією Казимира на Русі і ся акція скінчилась для Польщі цілком нещасливо. Умова, що її уложив Дедко з Казимиром була — як думає Филевич — некористною для Польщі, бо Дедко стававсь в наслідок неї цілком незалежним від сеї держави. І тут шукає Филевич доводів з ситуації політичної Гал. Руси в літах дальших по році 1340. Сї доводи провадять его до виводу, що в р. 1340 Гал. Русь, чи то Дедко ставсь залежним від Любарта.

Однаковж і сї погляди не видержали критики у др. Прохаски, що розпочав третій напрям в історіографії в студиях над р. 1340. В своїй розвідці „W sprawie zajęcia Rusi...“ (Kwartalnik histor. 1892. Львів) не розбирає він ситуацію з р. 1340 докладно, але з ситуації літ дальших по році 1340 виводить, що акція Казимира була удатною для Польщі і провадилась вона в спілці з Угорщиною і в імені її.

З розвідки нашої покажесь, які ми маємо погляди на події з р. 1340, тут скажемо лишень, що підемо иньшою дорогою, ніж історики напрямку другого і третього. Ми відкинемо власне їх аргу-

менти, що вони ставляють на підставі ситуації політичної Гал. Руси в літах по році 1340. Робимо ж се тому, що до тепер зістає ся ще незвістним чи взагалі безпосередна зв'язь між подіями з р. 1340 та ситуацією з літ дальших істнувала, і що ся ситуація досі ще невияснена вповні. З істориками напрямку другого згодимось о стільки однаковж, що і ми звернемо головну увагу на жерела, на яких вони також передовсім опирались, а ріжниця в поглядах може заходити хіба в иньшій розуміню сих жерел. Врешті, що до істориків напрямку першого, то з ними лишень о стільки згоджувомсь, що так само як і вони будемо представляти події з р. 1340 самі для себе, без огляду на ситуацію по р. 1340.

I.

Рік 1340 творить епоху в історії Галицко-володимирської землі. Князівство Галицко-володимирське, що розвивалось самостійно під Даниловичами, втратило в сїм році останного князя, Болеслава Юрія II, що хочай не був вже з мужескої лінії Даниловичів, то все таки мав найближші і безспорні права до княжого стола в Галиччю і Володимирі. Як 7 цвітня¹⁾ 1340 вмер Болеслав Юрій, отрошний боярами, що не були вдоволені з его пропаганди католицизму в галицко-володимирських землях, тоді і обставини цілком змінились. Тепер такого одного претендента не було, знайшлось натомість їх більше, але з ріжними правами. Претендентами сими були: Казимир Великий король польський, кн. литовський Любарг, Угорщина а врешті і Татари. Казимир і Любарг мали права династичні; оба вони опирались на сїм, що були посвояченими з Болеславом Юрієм II. Инакші права мала знов Угорщина і Орда татарська. Перша опиралась на сїм, що декотрі з Арпадів володіли хвилево Гал. Русію і носили титул: „rex Haliciae et Vladimeriae“, друга, що Русь була від давна під зверхністю Татар. Не входимо тут, хто з сих претендентів мав перше право до спадщини по Даниловичах. Звістно, що Казимир перший почав акцію в справі рускій. І зараз показалось, що лишень оружжє зможе розв'язати сю справу. О скільки воно розв'язало її в р. 1340, значить, які були події політичні, зв'язані з сею справою в р. 1340 і яке їх значенє — представленє сього належить до сеї розвідки.

Ми маємо тут до діла з трема фактами, що відбулись вслід за смертю Болеслава Юрія II Тройденевича. Се іменно: похід Казимира на Русь, нахід татарський і умова Казимира Вел. з Дедком.

¹⁾ Monumenta Poloniae historica V c. 880, Annales Posnanienses.

З порядку хронологічного займемось першим. Тут розходить ся передовсім про розв'язанє питання, чи був один похід Казимира, чи два. (Як знаємо, є погляди, що були два походи Казимира на Русь, і що був лишень один похід). Вище ми згадали про один лишень похід, значить ся ідемо тут за істориками нап'яму другого, за Филевичом, що довів власне, що похід Казимира на Русь відбувсь лишень один. Постараємось і ми се довести.

Першорядним жерелом до сеї справи єсть лист пани Бенедикта XII, писаний до єпископа краківського дня 29 червня 1341.¹⁾ В нїм сказано так: „*Ex oblate... petitionis eiusdem Regis (Казимира) serie nuper accepimus, quod, cum dudum gens scismatica Ruthenorum quondam Boleslaum Ducem Russie..., veneno... occidisset, idem Rex huiusmodi scelus abhorrens..., cum exercitu suo terram Russie dictam gentem expugnaturus intravit: et per ipsum eidem genti multis dampnis illatis...*“ (тут реченє урване), далї іде оповіданє про покликанє Татар Дедком. Як бачимо зі слів сього листу, тут мова про один лишень похід: „Казимир з своїм війском виправивсь на Русь з думкою, щоби єю землю підбити.“ Розходить ся отжеж про те, чи повірити словам сего папського листу, чи нї. З початкових слів, що ми їх навели, показуєсь, що він був писаний на підставі реляції самого Казимира. Реляція така мусїла бути правдивою, бо писав її Казимир, що розумієсь знав найлучше про свою акцію на Русі. Вона тоді хїба булаб неправдивою, як би Казимир написав її тенденційно. В тїм напрямі однакж тенденції тут припустити не можна. Тенденція тоді лишень буває, коли єсть в тїм якась мета на думці. Ми не можемо однакж зрозуміти, яку мету мав-би Казимир, як-би замовчав в реляції про два походи, коли-б він їх відбув. Тим способом, як бачимо, лист папський не представляє справи тенденційно і таким робом розв'язує властиво вже наше питанє.

Розглянемоє ще однакж, як представляють справу иньші жерела історичні. Зачнемо від хроніки Янка з Чарикова. Тут сказано так: „... *mortuo magnifico principe Kazimiro dicto Gergio totius Russiae duce, filio Troydeni ducis Masoviae, ... Kazimirus rex Poloniae praelibatus cum magna potentia gentis suae regnum Russiae potenter ingressus, de nece consanguinei sui vindictam sumere volens.*“ Далї представлено сеї похід, як він відбувсь, і врешті поворот Казимира до Польщі.²⁾ Се оповіданє Янка згоджує ся, як бачимо, з відомо-

¹⁾ Theiner Monumenta Poloniae historica I, N 566, et. 434.

²⁾ Monumenta Pol. hist. II. 620—621.

стями, що подає звістний нам вже лист папський з 29 червня 1341; тут мова також про один лишень похід.

З сими відомостями згоджує ся звістка Витодурана¹⁾ про один лишень похід а так само і відомість, яку маємо про се у монаха з Леобен.²⁾ На сїм кінчать ся однакж наші відомости з жерел, що оповідають про один лишень похід.

Розходить ся тепер про се, яку поруку правдивости дають нам три останні наведені жерела. Перше з них писанє віцеканцлером самого Казимира Вел. Янком Чариковским, як се доказав проф. Кубаля, в лїтах 1377—1378,³⁾ два п'яні повстали майже рівночасно з подїями року 1340, бо пару лїт пізнійше. Перше вправді в декотрих частях зіпсованє а то в трьох перших розділах, що нас власне займають, однакж не на стілько, щоби можна сконстатовати якесь перекрученє факту, тут знаходять ся лишень менші вставки, вложені пізнійшими переписувачами⁴⁾; Витодуран і монах з Леобен були співчасними а тому, хотїй віддалені, заслугоють віри в правдивість їх оповіданя. Головна однакж порука, що дає нам можливість прийняти оповіданя сих трьох хронік за певні, лежить в тїм, що вони всі згідно та незалежно від себе однаково (роз. з певними дрібнійшими змінами) справу представляють. Через те ми хотїй-би і не знали звістного листу з 29 червня 1341, відважились-би прийняти їх звістки за правдиві. Тимчасом однакж ми маємо згаданий лист папський, він і сї хроніки згоджують ся в тїй справі цілковито з собою, а тому звістка подана листом і хроніками про один похід Казимира на Русь стаєсь для нас певною — ми мусимо її прийняти а через те мусимо в тїй справі згодитись з Филевичом і відкинути давні погляди істориків нап'яму першого, що були два походи Казимира на Русь в р. 1340.

Розглянемоє ще, яка се була підстава поглядів, що Казимир відбув два походи на Русь. Підстава єя, се оповіданє річника малопольського або т. зв. річника Траски і оповіданє Длутюша. Розберемо відповідні місця сих хронік і переконаємось, чи вони можуть справу одного походу заквестіювати. З того погляду справа представляє ся так:

В річнику малопольськїм оповідає ся насамперед про перший похід Казимира, а потім про другий сїм способом: „*Eodem anno circa*

¹⁾ Eccard Corpus hist. m. aevi.-I, 1862.

²⁾ Boehmer Fontes rerum germanicarum I 438.

³⁾ Biblioteka warszawska 1871. IV. 59—75.

⁴⁾ Пор. Филевич Борьба Польши и Литвы-Руси... 76.

festum Iohannis baptiste (24 червня) idem rex Kazimirus congregans exercitum validum prope 20 milium, iterum Russiam intravit, ubi castella et municiones aliquot ipsorum destruens ipsos sibi in profectum subiecit. Et quamvis Tartharorum prope 40 milium fuissent congregati, tamen...¹⁾ Тут мусимо передовеїм на се звернути увагу, що оповідане про другий похід Казимира на Русь прикрашене такими загальними виразами як: „castella et municiones aliquot ipsorum“ і т. д., далі, річник нічого не знає про покликанє Татар Дедком а сей факт відбувсь в р. 1340, як низше скажемо. Татари з'являють ся нагло і з ними приходить до битви. Ся наглість появи Татар проявляє ся і в стилістиці. Реченє: „Et quamvis Tartharorum prope 40 milium...“, в як би лишень незначним додатком, що не приносить нічого незвичайного а автор втручає єго лишень на се, щоби сказати кільки було тих Татар, над котрими Казимир мав побіду, немовби читач вже знав з попередного, що Татари були єввідками сего походу Казимира. Се місце власне — оповідане про другий похід Казимира виглядає непевно що до вартости. На се напроваджує передовеїм така загальність в оповіданю, наглість появи Татар (низше довідаємось, що так не було) і блуд стилістичний, що ми на него звернули увагу, хотяй на се останне не можна покласти більшої ваги. Як собі товковати се оповідане річника, на се не можна дати рішучої відповіді. Може бути, що се звичайне повторенє одного і того самого факту, або, що се місце вставлене пізнійшим переписувачем і словом „et quamvis“ злучене з оповіданєм про Татар, що з другої сторони знов був невірно представлений, може, також змінений переписувачем. Бачимо отжеж, що в сїм місци годі опиратись на річнику малопольским. Коли ми довели, що був лишень один похід Казимира, так ми розбираючи річник малопольский можемо се оповідане про другий похід уважати за неправдиве а тим способом лишить ся лишень один похід, як се доводять попередні жерела, що ми над ними застановлялись.

Коли справа з оповіданєм річника малопольского так маєє, то ще легшою є справа з оповіданєм Длугоша про два походи. Длугош опирає ся на сїм власне річнику і на хроніці Янка Чарнковского. Перший похід описаний за річником, розширений однак значно додатками, а то оповіданєм про облогу Львова і про занятє Володимира Казимиром²⁾. Се відносить ся і до оповіданя

¹⁾ Bielowski Mon. Pol. II 860—861.

²⁾ Długosz Hist. Pol. III, кн. IX, 196—197 вид. Пшездзєцкого.

про другий похід Казимира, де Длугош опирає ся також на річнику та додає декотрі відомости, як про опозицію бояр против Казимира і иньші.¹⁾ Нахід татарский у Длугоша описаний за Янком і вложенний під р. 1344.²⁾ Се місце улягло значній зміні. Єго оповіданє про другий похід Казимира і напад татарский, що творило первістно одну цілість зістало розбите на дві часті, і вложене під невідповідну дату з певними річевими змінами як н. пр. додане слово „longa“ в реченю „sua (Казимир) absentia et distantia a terris Russiae contemplata“,³⁾ що не могло в первістній редакції, писаній на підставі Янка, істнувати, бо з слів Янка виходить, що напад татарский відбувсь не вдовзі по поході Казимира на Русь.

Бачимо отжеж, що се оповіданє Длугоша про два походи Казимира не може бути критерием до розв'язаня звістного нам питаня, бо ж воно лишень компіляція з річника малопольского, що ми єго оповіданє про другий похід відкинули яко неправдиве, і з хроніки Янка з Чарикова, а при тім веїм улягло ще пізнійший змінї. Тим способом так річник, як і Длугош не мають для нашого питаня значіння; вони хіба можуть єввідчити як треба обережно принимати відомости жерельні навіть сучасні. Отжеж ся підстава, на котрій опирались історики напряду першого, що були того погляду, ніби було два походи Казимира, усунулась цілковито; вона не може заквестіоновати погляду про один похід Казимира.

II.

Перейдемо тепер до другого факту з р. 1340, сєб то до находу татарского. На разі буде нам лишень розходитись про сконстатованє сего, чи напад татарский, або — скажїм загальнійше — якась акція татарка против Польщі відбулась в згаданім році чи нї.

Зачнемо тут знов від звістного нам листу папского з 29 червня 1341. Віи єю справу не роз'яснює докладно, але що він для нас першорядної вартости, так ми мусимо і в тій справі з ним числитись. В листі сказано, що як Казимир відбув поход на Русь і нанїс шкоди народови рускому, тоді „capitaneus (роз. Дедко) ipsius gentis ad Usbek Tartarorum Imperatorem, cui gens ipsa tribu-

¹⁾ Długosz. III, IX, 197—198.

²⁾ Długosz. III, IX, 213—214.

³⁾ Ibidem.

taria dinoscitur, accedens, contra dictum Regem multitudinem Tartarorum adduxit et nichilominus ab eodem Imperatore obtinuit, quod ad invadendum et destruendum Regnum Polonie magnum nimis dictorum Tartarorum exercitum destinaret...“¹⁾ Сі слова доводять отжеж, що Дедко покликав Татар до якоїсь акції против Польщі. Чи ся акція відбулась, сего з тих слів вивести не можна, дальші слова вказувалиб борше навіть на неістнованє вї чим за нею. Дальше сказано іменно, що Казимир, як розважив, що до сеї справи, зн. до боротьби з Татарами він без заповоги сусїдних володарів станути не може, уложив з Дедком умову.²⁾ Однакож сї слова не розв'язують ще справи. Татари могли напасти на Польщу а Казимир тоді доперва „quod ad huiusmodi prosequendum negocium catholicorum principum vicinorum necessariam assistenciam non habebat“, завів умову з Дедком. Ми мусимо тому покликатись на иньші жерела, що ставляють справу ясно.

Маємо тут на думці передовсім лист папи Бенедикта XII до Казимира з 1 серпня 1340, де мова про те, що Татари почали нищити Польщу — „(Tartari) dictum regnum... invadere consereperunt“.³⁾ Лист сей писано, як зі слів вго виходить, на підставі реляції самого Казимира, де король представляв небезпечно положенє Польщі. Сїй реляції можна би цілком справедливо закинути тенденційність. Можна-б припустити, що Татари не нищили Польщі, а Казимир лишень тому так річ представив, щоб тим способом спонукати папу до оголошеня хрестоносного походу, що і сталось недовго по тім⁴⁾.

Звістка та не стоїть однакож сама одинокою. Жерела, що відносять ся до сього часу як: Янко з Чарикова⁵⁾, Витодуран⁶⁾, монах з Леобен⁷⁾ а врешті річник малопольський⁸⁾ і Длугош⁹⁾ всі вони знають про акцію татарску против Польщі в р. 1340, і хотяй ся акція у них відмінно представляєсь, то все таки всі вони згоджують ся в тім, що Татари звернули свою акцію против Польщі а декотрі говорять виразно про напад Татар на землі над Вислою. Через те не може

¹⁾ Theiner Mon. Pol. I N 566, 434.

²⁾ Ibidem.

³⁾ Theiner Mon. Hung. I N 958, 637.

⁴⁾ 1 серпня 1340 припоручає папа архиеп. гнізненському і еп. краківському голосити круціяту проти Татар.

⁵⁾ Bielowski Mon. Pol. II, 621—622.

⁶⁾ Eccard Corpus hist. m. aevi I. 1862.

⁷⁾ Boehmer Fontes rerum germ. I, 438.

⁸⁾ Bielowski Mon. Pol. II, 860—861.

⁹⁾ Długosz. Hist. Pol. III, IX, 213—214.

улягати kwestії, що справді напад татарський — чи, як хочемо загальнійше сказати, якась акція татарска против Польщі відбулась в згаданім році. Реляція тому Казимира, що ми про неї говорили, не мусить бути конечно неправдивою — тенденційною, противно — вона має прикмети правдивости.

Приходить ся тепер сконстатовати, чи умова між Казимиром та Дедком відбулась чи ні. Звісний нам лист папський про таку умову говорить¹⁾, подає звістку про се і письмо самого Дедка до купців торунських не відомої дати.²⁾ Що умова ся відбулась в р. 1340, на се вказує ситуація політична Гал. Русі з сего часу, про що низше скажемо.

III.

Коли ми сконстатовали, що сї три згадані факти справді відбулись і то в р. 1340, так тепер можемо зайнятись справою їх хронології. Означенє хронології — се річ вельми важна, бо вона причинилась би до виясненя звязи праїматичної між сими подїями і дозволила-би витворити собі образ ситуації в році, що пим займаємось. Справа се тяжка до розв'язаня і досї ще не вияснена. Попробуємо представити свої погляди на єю справу.

Зі всіх жерел, що оповідають про похід а евентуально про походи Казимира на Русь, один лишень річник малопольський подає хронологію (Длугош вправді також подає хронологію, але в тій справі іде він за річником малопольським). Ми все казали однакож, що згаданий річник має на собі слїди непевности і з того власне погляду не можемо прийняти єго хронологію без великих застережень. В тій справі мусимо тому опертись на иньших датах.

Знаємо, що Болеслав Юрий II вмер 7 цвїтня 1340³⁾ і що 25 жовтня с. р. Казимир був в Кракові.⁴⁾ Сї дві дати ограничають час, що в нїм міг відбутись похід Казимира. Припущенє, що похід єго міг відбутись по 25 жовтня, крім иньших причин, вже з того погляду неможливе, що осїнна нора не надавалась до такого походу.

¹⁾ „... idem Rex (Казимир) et capitaneus (Дедко) atque gens certa conventiones et pacta... concorditer invicem inierunt.“ Theiner Mon. Pol. I, N 566, 434.

²⁾ Voigt Codex dipl. prussicus. док. 4 XI, 83 — Филевич кладе дату сеї грамоти на рік 1340 — Борьба Польши... ст. 62.

³⁾ Monum. Pol. V.

⁴⁾ Kodeks Malopolski w Mon. m. aevi Pol. III, N 210, 248.

Та і з листу єпископів пруских до колеґії кардиналів, писаним 3 грудня т. р. довідуємось, що між Польщю і Татарами були в тім часі, значить, в падолисті, згідні відносини. Єпископи жалять ся, що Казимир не допомагає Хрестоносців як повинен.¹⁾ Очевидно ані про похід Казимира на Русь, ані про похід татарський на Польщу в тім часі не може бути бесіди. Оставь отжеж час, ограничений двома датами, що ми їх поставили. В тім часі мусів відбутись похід Казимира і напад татарський. Розумієсь, що хвиля, коли Казимир відбував похід або приготовлявсь до него, не була так грізною для Польщі, аби можна було сказати, що ворог як раз тоді приготовляв плян загибелі Польщі. Сторона, що сама починає акцію зачінну, почуває ся доволі в силі, щоби сю акцію змогла перепровадити, а ситуація не виглядає для неї небезпечною, в противнім разі вонаб не починала акції зачінної. Годі тому час, коли Казимир писав лист до папи, де говорить, що Татари уложили плян загибелі Польщі і вже зачали нищити польські землі,²⁾ уважати за час єго акції зачінної, як знов не можна слова сего листу Казимирового уважати за цілком тенденційні. Цевно, що Казимир міг в більш некористнім сьвітлі представити ситуацію для Польщі, ніж вона справді була, не можна однакож припустити, щоби Казимир представив ситуацію аж так неправдиво, щоби в хвилі, коли виправлявсь на Русь, писав до папи, що Польща стоїть над берегом пропасти, бо Татари уложили плян загибелі Польщі і вже нищать навіть польські землі. Ми думаєм тому, що час, коли Казимир писав лист до Авініону, не може бути уважаним за час єго походу; противно, тоді грозила Польщі справді небезпечність від Татар а міг навіть в тім часі відбутись напад татарський, про що власне говорить згаданий лист папський з 1 серпня 1340. Сей час можна навіть в приближеню означити. Зі слів сего листу: „sane nuper tua Serenitas per tuas litteras patefecit...“ можна вносити, що лист від Казимира прийшов до папи десь перед кількома-кільканадцятьма днями, значить — коло 15—20 липня. Як приймемо час, нім лист з Польщі прийшов до Авініону, на день кільканадцять, значить, що він був написаний десь з початком липня або з кінцем червня 1340, і на сей власне час треба-би положити сю грізну ситуацію для Польщі, коли то Татари, може бути, почали вже нищити польські землі. Наші обчнеленя, розумієсь, не докладні; на всякий однакож спосіб сю грізну для Польщі хвилю мусимо положити перед 1 серпня, і то найпізнійше — з початком липня 1340.

¹⁾ Voigt-Codex. dipl. pruss. III. N 21, 34.

²⁾ Theiner Mon. Hung. I N 958, 637.

Через се однакож, що ми сю грізну ситуацію для Польщі положили на початок липня, час, що в нім відбувсь похід Казимира на Русь, ставсь більш ограниченим. Положити похід Казимира по за ситуацією не можна, бо внакіпе миб не зрозуміли, чому Татари так дуже загрожують Польщі, тим часом як ми розуміємо єго, коли кладемо похід Казимира перед початком липня. Очевидно, се було вже по поході Казимира, і Дедко (про що скажемо низше) втягав Татар в акцію против Польщі. Зістаєсь отжеж друга половина цьвітня (бо кільканадцять день по смерти Болеслава-Юрня мусимо лишити, нім вість про се дійшла до Казимира, і на приготовленє війська) май і червень, яко час походу Казимира. Сей час можна однакож поділити на дві часті. Дата 15 мая¹⁾, коли Казимир був в Кракові, розділює єго рішучо, так, що лишавсь прийняти час на похід Казимира від кінця цьвітня до 15 мая, або від 15 мая до кінця червня. Наші означеня хронологічні кінчать ся однакож властиво вже на сім місяці. На певно ми можемо сказати, що похід Казимира відбувсь між кінцем цьвітня і початком липня, докладнійшу однакож хронологію ми поставити не в силі.²⁾

Маємо однакож певні дати, незначні правда, але вони дозволяють нам припустити, що похід Казимира відбувсь перед 15 мая. Сі дати — то звязь, яку ми бачимо між походом короля угорського на Русь, що розпочавсь 7 мая, та евентуальним походом Казимира в тім часі. Филевич припускає вправді, що „весенній набігъ былъ бы со стороны Казимира такимъ легкомыслиемъ, что слѣдуетъ только удивлять ся, какъ можно было когда нибудь придавать ему малѣйшее значеніе“,³⁾ ми однакож так не думаємо. Чому Казимир не міг відбути походу з кінцем цьвітня, коли король угорський вже 7 мая виїшов з Вишеграду в похід на Русь? Відай для него не було се „легкомыслиемъ“. Таж Казимирови було ближше на Русь, чим королю угорському, зваживши ще, що сей останний мусів переходити через неприступні (власно на весну) Карпати. Не знаємо, як скінчивсь сей похід угорський, однакож факт, що жерела не подають жадних звісток про інвазію угорську на землю руску, доводить, що Угрів на

¹⁾ „Kodeks małopolski“ X, N 662, 37.

²⁾ Історики напряду другого не подають навіть і такої хронології; иньші опирають ся на підозрілій як знаємо хронології річника малопольского і Дугоша, Прохаска знов та підставі акту судового з 15 мая 1340 (низше про него буде мова) думає що перед сею датою відбувсь похід короля угорського на Русь. Се провадить єго до припущеня, що в тім часі відбувсь і похід Казимира на Русь і то спільно з акцією Угорщини. Иньших доводів не ставляє автор однакож.

Руси тоді не було.¹⁾ Певна однакож річ, що король угорський 7 мая вийшов з військом з Вишеграду в похід на Русь.²⁾ Заходить отжеж питане, чому сей похід угорський не дійшов своєї мети? Чому військо угорске завернуло з дороги? Справа ся не буде так загадковою, як припустимо (про що ми вже згадали), що між походом Казимира і походом короля угорського є звязь прагматична і хронологічна. Як згодимось, що Казимир відбув похід перед 15 мая, значить ся з кінцем цвітня, а знаємо, що Казимир 15 мая був вже в Кракові, то зрозумілим стає, чому король угорський завернув з дороги.³⁾ Очевидячки, Казимир відбув вже похід і вернув або вертав вже до Кракова, як про се король угорський в дорозі довідався. Довідавшись, що Казимир покінчив вже діло на Русі (не входимо тут на разі, як він її скінчив), король угорський завернув з дороги. Ся звязь отжеж прагматично-хронологічна дозволяє нам припустити, що похід Казимира на Русь відбувся з кінцем цвітня і в першій половині мая. Противно, як би ми положили похід Казимира на час по 15 мая, то як розуміти тогди похід угорський? Чому король угорський,

¹⁾ Слова з письма Бенедикта XII до Узбека, де мова за боротьбу між Татарами та Угорщиною і Польщию на доводять ще, як се думає Др. Прохаска, що похід угорський справді скінчивсь інвазією Угрів на Русь. Вони можуть відноситись до попередних відносин Татар до обох згаданих держав н. пр. до нападу татарського з 20 лютого 1340 на Польщу і Угорщину, про що виразно говорить Гервазий в своїй реліції (Theiner Mon. Hung. I. N 957).

²⁾ Про час сего походу угорського довідуємось з акту судового в справі, що мали Розгони з Соварами. Там сказано так: „Nos comes Paulus iudex curie... damus pro memoria, quod discussionem cause quam inter Petrum filium Ladislai... ab una. item Ladislaum filium Iohannis de Sovar... ab altera, iuxta continentiam priorum literarum nostrarum et capituli Agriensis in quindenis beati Georgii martyris, in facto possessionis Wysko vocate facere tenebamur, quia predictus dominus noster rex prefatus.. in quadam expeditione regni nostri proficua in Ruteniam una cum Wyllermo palatino sicut sibi dictum fuisset profecta fore denotans, per literas suas ipsam causam ad quindenas residence exercitus sui precipiebat prorogari; ideo ob preceptum eiusdem domini regis ad quindenas dicti exercitus regii proxime movendi sub statu priori duximus prorogandam... Datum in Wysegrad, octavo die termini prenotati, anno domini Mo CCCmo quadragesimo.“ Зі слів сего акту бачимо, що термін був назначений на 15 день по св. Юрю, значить ся на 7 мая. 15 мая довідується сторона, що термін їх продовжений на 15 день від вирушення війська. Звертає увагу се, чому як раз за точку опори в численю днів бере ся дату вирушення війська, а не первістну дату терміну 7 мая. Сего инакше зрозуміти не можнаб, як лише так, що ся первістна дата терміну була ідентичною з датою вирушення війська. Значить рівночасно з первістною датою терміну є в 7 мая вийшло військо в похід. „Codex dipl Hung Ardegav. IV ст. 26.

³⁾ Зі слів сього акту судового в справі Розгонів з Соварами ніяк не можна вивести, що похід угорський вже відбувся, як се думає Др. Прохаска, опираючись на словах: „expeditione profecta fore.“ Kwartalnik hist. 1892. 20

що був-би прийшов на Русь коло 15—20 мая, завернув з дороги, коли як раз тоді Казимир готовивсь до походу? Таж спільна акція Польщі і Угорщини в справі руській була найкористивішою для обох цих держав (як се довів Др. Прохаска¹⁾), що мали власне тогді багато спільних інтересів. Так отжеж, ся обставина, ся звязь тих двох походів дозволяє нам припустити, що похід Казимира на Русь відбувся перед 15 мая — з кінцем цвітня і в першій половині мая 1340. Се зістаєть ся однакож все таки лишень гіпотезою; докладніше означити час походу, як від кінця цвітня до початку липня ми не можемо і снм мусимо вдоволитись.

Те саме треба сказати і в справі означеня часу для походу татарського; і тут ми не можемо подати докладнішої дати. Звісно, що з кінцем червня або з початком липня ситуація для Польщі була грізною; над нею висіла ціла гроза татарська, а як-би повірити словам письма папського писаного до Казимира 1 серпня 1340²⁾, то належалоб думати, що справді в часі, коли Казимир писав лист до папи (лист з 1 серпня 1340 — се відповідь на лист Казимира писаний до папи) Татари розпочали нахід на Польщу. Се зістаєть ся однакож власне неспевним, чи ся звістка правдива. Можна припустити, що реляція Казимира була тенденційно написаною, на що ми висше звернули увагу, так, що се письмо не розв'язує ще ясно справу.

Се однакож можемо на певно сказати, що справді від Татар грозило для Польщі небезпеченство, і що десь по сій ситуації відбувся нахід татарський. Заходить отжеж питане, коли? — В тій справі точкою опори єсть для нас письмо папске з 17 вересня 1340, писане до хана Узбека.³⁾ З письма виходить, що, як папа писав лист до Узбека, він знав про се, що вже між Польщию і Татарами скінчилась боротьба. Коли він за се довідався, ми розумієсь, знати не можемо; на всяквій однакож случай боротьба мусіла скінчитись з кінцем серпня, бо як-би скінчилась пізніше, то вість про се не моглаб прийти до Авініону в першій половині вересня 1340. Тим способом се письмо папске з 17 вересня ограничує час находу татарського; лишень і серпень — се час, коли відбувся сей нахід, а зачавсь він правдоподібно з початком липня т. р.⁴⁾

¹⁾ W sprawie zajęcia Rusi. Kwartalnik hist. r. 1892.

²⁾ Theiner Mon. Hung. I N 958, 637.

³⁾ Theiner Mon. Pol. I N 960, 638—639.

⁴⁾ Хронологією сего походу татарського означують історьки лишень дуже загально. Филевич Іванов і Прохаска кладуть її на р. 1340 без докладнішого означеня хронології, Горжидкий на р. 1341, а проф. Шараневич на р. 1342.

Сим недокладним означенєм походу Казимира і походу татарского ми мусимо вдоволитись, докладнійше сього означити годі. Покличемось ще хіба на хронологію річника малопольского, що згоджуєть ся з нашою.¹⁾ Річник сей, так як і ми припускаємо, кладе похід Казимира на копець цвітня (*circa festum pasche* = коло 16 цвітня) і на сей сам час менче-більше, що і ми, кладе акцію татарску против Польщі (*circa festum Iohannis baptiste* = коло 24 червня). А через те, коли годить ся з нашим поглядом що до знаходу татарского і походу Казимира, так попирає наші припущення в певній мірі (правда, що в дуже незначній).

З порядку річи перейдемо тепер до означеня часу, коли відбулась умова між Казимиром та Дедком. Очевидна річ, що вона тоді відбулась, як скінчивсь нахід татарский. А кінець акції татарскої ми вже означили. Менше-більше з кінцем серпня, найпізнійше, скінчилась боротьба Польщі з Татарами. В вересни тому відбулась певно умова між Казимиром і Дедком і то, що належить припустити, в першій половині сего місяця.

IV.

Зістаєть ся нам, ще одно важне питанє до розв'язаня. Се питанє, як представлялись сї події, що ми ними займались, і яке вони мали значенє.

Ми вже згадали вище, що історики напряду другого і третього виводять значенє сих подій з ситуації в літах дальших. Сказали ми також, що ми з таким поглядом не годимось, а будемо ситуацію з сего року розбирати саму для себе, так як історики напряду першого, лишень що ми звернемо, головну увагу на инші жерела історичні, ніж історики сего напряду.

Точною опорою в тій справі єсть знов звістие нам письмо панске з 29 червня 1341. Ми звернемо увагу насамперед на се, як воно представляє похід Казимира. Тут сказано так: „*idem Rex (Казимир)... cum exercitu suo terram Russiae dictam gentem expugnaturus intravit: et per ipsum eidem genti nullis dampnis illatis...*”²⁾ Слова сї доводилиб отжеж, що Казимир в сїм поході справді вчинив великі шкоди рускому народови. Трохи докладнійше представляє справу

¹⁾ Bielowski Mon. Pol. II, 860.

²⁾ Theiner Mon. Pol. I, N 566. 434.

Янко з Чарикова. Він каже, що як Казимир напав на Русь, тоді бояре, як не могли єму опертись, піддались єму певними умовами.¹⁾ З єго звістки виходилоб отжеж, що похід скінчивсь користно для Польщі; бояри піддались Казимирови. Инакше ще річ представляють инші жерела історичні. Вітодуран знає про забранє скарбів Казимиром²⁾ так само монах леобенський.³⁾ „*Continuatio Francisci Pragensis*“ знає про завоюване землі Казимиром в р. 1340.⁴⁾ Річник Малопольский оповідає при першім поході про забранє скарбів зі Львова (2 крести) і про упродажене „кущів і християн“ зі Львова до Польщі, при другім оповідає загално про занятє замків і городів руских.⁵⁾ Обширно розписує ся Длугош про перший похід. У него похід кінчить ся так, що Казимир обляг Львів, здобув єго і забрав скарби, потім вирушив на Володимир, і підбив єго.⁶⁾ Другий похід виглядає у него так, що Казимир заняв Русь і прилучив до Польщі, хотай якась часть боярів ставляла єму опір.⁷⁾

Бачимо отжеж, що всі сї тут наведені жерела, почавши від письма з 29 червня, представляють акцію Казимира щасливою — користною для него. Розходить ся отжеж про се, як прийняті сї відомости, скільки вони в собі містять правди. — Що до письма папского, то тут хіба моглаб насунутись гадка, чи воно не представляє справи тенденційно. Се письмо було відповідею на просьбу Казимира в справі увільненя єго від присяги, яку він дав Дедкови, коли укладав з ним умову. Розходить ся отжеж про се, чи просьба могла бути тенденційно написаною чи ні.

Справу сю розв'язують учені ріжним способом. Филевич п. пр. уважав сю просьбу Казимира за написану тенденційно⁸⁾, тимчасом як знов Лисевич не обстає за єї правдивостию, і не припускає навіть тенденції. Що лишень другий гадку свою доводить аргументами, так ми застановимось тільки над поглядами Лисевича. Він каже менче-більше так: Просьба Казимира була писана, як се бачимо з письма польского з 29 червня 1341, в справі диспензи, а писана вона була канцелярією королівською, що складалась з осіб

¹⁾ Bielowski Mon. Pol. II. 621.

²⁾ Eccard. Corpus hist. m. aevi I. 1862.

³⁾ Boehmer Fontes rerum germ. I. 438.

⁴⁾ Fontes rerum austr. VIII. — Ecriplones. 565. (B).

⁵⁾ Bielowski Mon. Pol. hist. II. 860.

⁶⁾ Dlugosz Hist. Pol. III, IX, 196—197.

⁷⁾ Dlugosz Hist. Pol. III, XI, 197—198.

⁸⁾ Филевич Борьба Польши и Литвы-Руси... 60.

духовних, які, розумієсь, знали добре право каноничне. Очевидно, коли тут розходилося о диспензу від присяги, так вони мусіли правдиво річ представити, інакше диспенза булаб не важною¹⁾. Належить сказати, що ся аргументация видаєсь нам справедливою. Лише взагалі не можемо розуміти для чого представляв-би Казимир справу тенденційно. Чому він, як би ему акція на Русі не повелась, замовчав-би се? Таж попередні неудачі в справі рускій, колиб він їх потерпів, борше оправдувалиб его, чому завів умову з Дедком. Він міг-би тогди оправдуватись, що боявсь другий раз пробувати щастя, що ему вже раз недописало, а через те був майже змушений зложити умову. А звістно знов, що присяга вимушена борше має якусь підставу до єї знесеня, ніж присяга зложена добровільно, і Казимир міг скорше від присяги вимушеної одержати диспензу. Після того отжеж, що ми сказали, думаємо, що наведені висше слова польского письма належить уважати за згідні з дійсним станом річи. На жаль однакож вони надто загально представляють цілу квестію. З них довідуємось лишень, що акція Казимира на Русі була користною для Польщі. Заходить питанє, як розуміти звістки хроник, що ми їх навели. Що до Янка з Чарикова, то ми бачили, що его оповіданє про один похід Казимира згоджуєть ся з дійсним станом річи, а через те і ціле се оповіданє набирав ознаку правди певности. Ми тому і его звістку можемо принайменче в головних чертах принести, а іменно его оповіданє піддаєсь бояр Казимирови. З оповіданя Витодурана і монаха з Леобен, річники Малопольского і Длугоша про перший похід виходить, що ціла акція Казимира оберталась коло Львова за (оповіданє Длугоша і зайняте Володимира єсть на основі вислідів учених неправдиве²⁾). — Оповіданя річника Малопольского і Длугоша про другий похід показались, як знаємо, неправдивими.

Бачимо отжеж, що всі єї жерела представляють акцію Казимира в користнім світлі, тільки, що одні в більшим другі в меншим се роблять степені. Ся згідність жерел не дозволяє нам інакше думати, як лишень так, що справді Казимир в своїм поході здобув певні користи; якась часть бояр а може і Львів піддались Казимирови.

¹⁾ Лисевича рец. на Филевича Борьба Польши и Литвы-Руси... Przewodnik nauk. i liter. 1891, I, ст. 90—93.

²⁾ Зубрицкий Повѣсть 109. За ним іде Филевич Борьба Польши и Литвы-Руси... 67, і ще інші історики.

Ся частина бояр була може впливом контр-реакції, а сю можемо припустити по так страшній реакції, що 7 мая скінчилась смертю Болеслава - Юрія. Сею контр-реакцією ми собі і товкуємо се, чому Казимир здобув певні користи в єім поході. Контр-реакція і Львів були мабуть точкою опори для Казимира, невеликою певно, однакож все таки так завеликою, що Дедко потрібував аж запомоги татарскої, щоб позбутись панованя польского¹⁾.

Се панованє, а лучше сказавши сей вплив Казимира, який він собі здобув на Русі, не був однакож ще тревалим; в порядку річи була тепер боротьба з Татарами за Русь.

Жерела оповідають, що як Казимир відбув поход на Русь, тоді Дедко і Данило de Ostrow покликали Татар против Польщі. Про покликанє Татар Дедком повідають: звістний нам лист польский з 29 червня 1341²⁾, Янко з Чарикова³⁾ і Длугош⁴⁾, що в тій справі опираєсь знов на Янку. Про Данила знають лишень: Янко і Длугош. З сих звісток ми довідуємось, хто се були ініціатори сеї акції анти-польскої. Однакож докладніших звісток про них не маємо, учені що займались єими особами догадувались, що Данило був князем з Волинської, а Дедко боярином з Галицкої землі⁵⁾.

¹⁾ Історики напряду другого і третого уважають похід Казимира і нахід татарский за факти, що відбулись рівночасно і доповняли оди другий. Історики напряду першого, що опирають ся на Длугошу, дійшли до результату, що акція Казимира на Русі перед інтервенцією татарскою скінчилась так, що Русь галицку прилучив Казимир до Польщі.

²⁾ Theiner Mon. Pol. I. N. 566, 434.

³⁾ Bielowski Mon. Pol. II. 621—622.

⁴⁾ Dlugosz III, IX, 213.

⁵⁾ Особою Дедка займаєсь Лонгинов в розвідці „Грамоты малорусского князя Юрія II“, Линниченко в рец. на Филевича (Журналъ мин. народ. проsv. 158—168 р.), Івано в „Ист. Волин. земли“ і інші. Всі вони доходять до результату, що Дедко був знатним боярином ще з часів Болеслава Юрія II. Его то імя містить ся в грамотах сего князя з р. 1334 і 1335 і то раз на другім місці, зараз по імени єпископа, другий раз на першім місці. В хроніці Янка Чариковского зве ся він перемишльским. Чи він Перемишль одержав від Болеслава Юрія II, чи може в Янка з Чарикова ся звістка пізпійше додана — як думає Филевич — коли то Перемишль був центром опозиції анти-польскої, — се вияснити тяжко. На певно знаємо однакож, що Дедко був намісником в гал. Русі що найменше до р. 1344.

З особою кн. Данила з Острога справа також неясна. Передовсім заходить тут питанє чи він звав ся з „Острога“ чи з „Острова“. Янко з Чарикова і Длугош звуть его з „Острова“. Се уважають учені, як: Будапов (Арх. юго-зап. Росс. ч. VII том I ст. 75), Іванов („Ист. волин. земли“), Филевич („Борьба Польши...“) за просту їх помилку. На місто „Остров“ кладуть вони „Острог“ і тим способом Данила уважа-

Сї отжеж бояре покликали Татар.

Приходить ся тепер зайнятись справою сеї акції татарскої в епілці з Дедком і Данилом против Польщі, як вона відбувалась. В тій справі маємо знов суперечні відомости жерельні.

Звісний лист папський з 29 червня 1341 оповідає, що пім Казимир вчинив великі шкоди народови рускому, тоді „capitandus“ (роз. Дедко) сего народу пішов до хана Узбека, сировадив з собою велику силу Татар і намовив сего хана, щоб він велике число Татар призначив на знищенє Польщі. Казимир розваживши все, а власне, що до сеї справи (акції відпорної) потрібна доконче поміч католицьких володарів, а її не було, далі, що сеї „capitaneus“ і наряд руский згоджувались на предложенє короля, завів з Дедком умову.¹⁾

Інакше представляє знов справу Янко з Чарикова. В его хроніці сказано, що „коли Казимир вернув з походу до Кракова, тоді Дедко що мав в своїй власті Перемисьль, заразом з Данилом з Острова, погиху, без відомости пньших бояр, звернувшись до війська татарского і донесли ему, що Казимир зацяв Русь і задержав платню данини Татарам. В наслідок сего хан призначив велике військо до Руси, щоби разом з Русинами напало і знищило Польщу. Коли Татари прийшли над Вислу, Казимир забіг ім дорогу, опер ся ім і не позволив перейти ріку; король стратив одного мужа. Татари вернули тоді під Люблин і хотіли его здобути, однакож залюга оборонилась від них“.²⁾ Тут як бачимо доволі докладно описано сеї похід татарський; Янко згоджує ся в тім місці з листом з 29 червня 1341 в тім, що у него єсть також звістка про покликанє Татар Дедком, хотяй доданий Данило. Далі заходить однакож ріжниця: коли в листі нема мови про похід татарський, тут представлений він і доходить до Висли і Люблина. З сим оповіданєм Янка згоджуєть ся також менше більше оповіданє монаха з Леобен про самий нахід татарський. Тут також єсть звістка про похід татарський аж на Вислу, бо в околиці Кракова, лишень що тут сеї нахід татарський виглядає більш некористним для Казимира. Вправді у мон. леобенского сказано також, що Татари задержані ріками і збройними громадами вернули домів, однакож перед тим поставили Казимира в прикре положенє: він мусїв кликати в Угрів і Німців помочи.³⁾ Так само менше більше як у Янка

ють за протоплясту кн. Острожских. Горжицкий минає слово „Остров“ і уважає его за ідентичне з галицьким селом Остров, що до вишї ще істнує

¹⁾ Theiner M. Pol. hist. I N 566, 434.

²⁾ Bielowski Mon. Pol. hist. II, 622.

³⁾ Boehmer Fontes rerum germ. I, 438.

і мон. леобенского представлений і у Длугоша нахід татарський (Длугош іде тут знов за Янком), тільки що у него суть певні додатки. І так іменно Длугош каже, що з початку Казимир ішов вирост на ворога, а як однакож не хотів проливати крові, то завернув з дороги і станув над Вислою, довідавшись, що Татари туди звернуть свій похід. Татари справді прийшли над Вислу, побачивши однакож другий берег обеаджений війском завернули з дороги і пішли під Люблин, де відбулась неудачна для них облога сего города.⁴⁾

В найкористнійшій світлі для Казимира представляють акцію татарську Вітодуран і річник малопольський. Перший оповідає насамперед про облогу якогось города (певно Люблина, що про него мова в пньших жерелах) а далі про битву, що відбулась між Казимиром і Татарами. Битва скінчилась побідою Казимира; 6000 Татарів полягло.⁵⁾ Річник не знає про облогу Люблина а оповідає також про побіду Казимира над 8000 силою руско-татарскою.⁶⁾

Звернемо тут ще увагу на звістку, що подана в „Continuatio Fr. Pragensis“. Тут сказано, що „якогось короля“ побіджено попередного року (себ то 1340) Казимиром.⁷⁾

Сї, як бачимо, суперечні відомости жерельні, можемо поділити на кілька груп: 1) лист п. Бенедикта VII до Казимира з 29 червня 1341, 2) Янко з Чарикова, монах з Леобен і Длугош, 3) Вітодуран і річник малопольський, і 4) „Continuatio Fr. Pragensis“.

Висше ми сказали, що наслідком походу Казимира на Русь було се, що часть бояр признала власть Казимира, часть — сказали ми — менша, що було мабуть наслідком контр-реакції. Сказали ми однакож, що сеї вплив Казимира на Русь, чи, як кажемо, є частинна власть его над Галицькою Русею, не була ще тривалою; за Русь треба було ще поборотись з Татарами, що власне вмішалось в справу руско-польську. Першорядна тому річ знати, як єя інтервенція татарська представлялась і чим вона скінчилась. Чи рішила справу на користь одної сторони, чи другої, чи може не розвязала єї вповні. Ми вже бачили як жерела представляють єю інтервенцію татарську, а поділили ми їх на чотири групи. Займемось першою — се лист з 29 червня 1341. Тут не сказано, щоб єя інтервенція скінчилась боротьбою сторін ворожих, або щоб Татари

¹⁾ Dlugosz Hist. Pol. III, IX, 213—214

²⁾ Eccard Corpus hist. I, 1862.

³⁾ Bielowski Mon. Pol. II, 860—861.

⁴⁾ Fontes rerum austr. VIII, 565.

відбули похід на Польщу. Ситуація була того рода, що Казимир волів заключити умову з Дедком і тим порішити справу руску. Не доводить се однакж, що походу татарского на Польщу не було, а вказує, що Казимир не виступив проти Татар офензивно, лишень заняв якесь становище вижиданя, що скінчилось врешті умовою ёго з Дедком. Що похід татарский на Польщу відбувсь, сего доводять иньші жерела, а то Янко, мон. з Леобен і Длугош. Всі вони оповідають, що Татари напали на Польщу і дійшли над Вислу, звідки вернули потім під Люблин. Акція Казимира представляєсь тут лишень оборонною, зведеною аж до minimum; він чекає Татар над Вислою.

Оповіданя сих трех хронікарів заслугоють віри, бо їх представленє справи не противить ся представленю її в листі з 29 червня, а два з них: Янко і мон. леобенский описують незалежно від себе справу, тим часом як оповіданя вньшних хронік виглядають непевними.

Оповіданє Вітодурана, хто зна на яких оперте інформаціях, воно має стиль легендарний; автор, як сам каже, оповідає лишень припадково¹⁾. Місце річника малопольского, де оповідає ся про другий похід Казимира і побіду над Татарами, зішоване, про що ми вже згадали. Звістка Cont. Fr. Prageensis западто загальна, щоб ми могли на неї опертись; хто зна, чи де належить вона до часу, коли Дедко уложив умову з Казимиром: автор може з сеї умови, що на підставі неї Дедко ставав ніби залежним від Польщі (за се скажемо низше), приходить до переконаня, що Дедко був побіджений.

Тим способом ми не можемо опертись на звістках сих останних трех хронік, а мусимо стати за звістками Янка, мон. з Леобен і Длугоша, що акція Казимира була лишень дефензивною. Коли однакж так річ представляєсь, то як акція не могла мати більшого значіння для Польщі, вона не могла віддати Русь в руки Казимира²⁾. Через те Казимир по уступленю Татар з Польщі не був паном ситуації. В справі рускій властиво Татари мали першій го-

¹⁾ Escard Corpus hist. in aevi I. 1860

²⁾ Ми не можемо однакж згодитись з поглядом істориків напряду другого, що інтервенція татарска поставила Казимира в дуже прикре положенє і змусила ёго шукати згоди з Дедком. На се не маємо доводів, а доводи загальні сих істориків, що вони їх беруть з ситуації літ дальших по року 1430, не мають в тій справі значеня. Так само і не годимось з представленем сеї справи у істориків напряду першого, бо не можемо опиратись на річнику малопольским і Вітодурані, що представляють інтервенцію татарську в дуже користнім для Польщі світлі. Др. Прохаска не звертає на сю справу уваги.

лоє, і Дедко, як довго відносили ёго до Татар були дружні. Через се однакж, що ми ёго відносили до Татар не знаємо, анї коли він укладавсь з Казимиром, ми і не можемо зрозуміти становища Дедка. Як ёго відносили до татар були дружні, то належалоб сподіватись, що умова ёго з Казимиром, відбувшись слідом за інтервенцією татарскою, була для него користною, на стілько користнійшою для него, ніж для Казимира, на скілько Дедко в сполученю з Татарами мав перевагу в силі. Коли однакж припустимо, що відносили Дедка до Татар поцсовались, тоді Казимир був в перевазі і він міг лиш диктовати Дедкови точки умови. Думка Филевича, що Казимир був в прикрім положеню, коли укладав умови, що показались для него не вигідними, булоб тоді і справедливо, як би припустити, що Дедко був в добрих відносинах з Татарами. Припущенє таке дуже відповідне, як би хто не хотів вірити в наглу переміну відносин Дедка до Татар. Однакж, як би ми се припущенє прийняли, то в такім разі стають не зрозумілими слова звістного нам вже добре листа польского з 29 червня 1341, де сказано що Дедко і бояре бажали собі умови з Казимиром (*Capitaneus et gens predicta se dicti regis mandatis et beneplacitis coactabant*¹⁾). Тенденцію тут знов припустити не можна з причини, які ми висказали више при осуджуваню сего шєвма, а тим разом ще з того, що ся тенденція булоб надто очевидна. Дуже не зручно булоб власно представляти справу так, що сєй Дедко, що доперва недавно полувивсь з Татарами, потім нагло забажав собі згоди з Казимиром, бо се виглядалоб на неправдоподібне. Се власне, завелика на позір тенденція провадить нас на гадку, що справа ся була правдиво представлена в листі Казимира до папи, а коли так, то належить справді повірити словам листа папского, що Дедко і бояре бажали собі згоди з Казимиром, що найменше не були противні якійсь умові. Заходить тепер питанє, чим толковати собі сю готовість Дедка до умови? Відповідь на се може бути двоякого рода. Або умова ся була для Дедка користною, або становище ёго було через уєї відносини до Татар захиране. Ми мусимо тому розбирати сю умову без огляду на ситуацію, котрої не знаємо, противно, ми з сеї умови моглибсьмо зробити вивід що до становища Дедка і відносин ёго до Татар і Польщі.

Про сю умову маємо в двох жерелах звістку. В листі Дедка до кушців торуньских невідомої дати (Филевич кладе єї на

¹⁾ Theiner Mon. P. h. N 566, 434.

р. 1340) і в листі папскім з 29 червня 1341 р. В першій сказано лишень коротко, що Дедко завів умову з Казимиром ¹⁾ в другій справа представлена так: „iidem rex et Capitaneus atque gens certa conventiones et pacta cum certis serviciis et subiectionibus eidem Regi exhibendis concorditer invicem inierunt. Inter que quidem conventiones et pacta prefatus Rex prestitio iuramento promisit quod Capitaneum et gentem predictos in omnibus tueri debebat, ipsosque in eorum ritibus, iuribus et consuetudinibus conservare i. t. n.“ ²⁾

Отжеж тут виразно сказано, що король, Дедко і бояре (під „gens“ належить відповідно поняттям середніх віків розуміти верстви вищі) ввійшла в перемови з Казимиром, і Казимир є „conventiones і pacta“ запрягнув. Які се були є „pacta et conventiones“, ми знати докладно не можемо. Тут сказано лишень загально: „cum certis serviciis et subiectionibus eidem Regi exhibendis“, значить, що Дедко і бояре були вийшли з під певних прав підданьчих взглядом Казимира. Одну точку лишень знаємо докладно. Король запрягнув, що буде заховувати обряд, права і звичаї цілого народу. Тут знов міг би де-хто закинути тенденційність сему листови в сій місци. На се мусимо відповісти як і перше аргументом Лусевича, що просьба Казимира не могла бути тенденційно написаною, бо се була просьба писана в справі диспензи від присяги, а представити неправдиво се, що власне було першорядною річєю в тій справі, а то: чого Казимир присягою зобов'язавсь держатись, значилоб допуститись що до нас неправди, і тоді власне диспенза від присяги булаб неважною. Та ми розбирали вже нинішні слова сего письма і не могли доглянутись тенденційности, а се дозволяє нам і в сій випадку так само думати. З тої причини власне ми не можемо згодитись з поглядом Филевича, що закидує сій просьбі Казимира велику тенденційність.

Тим способом отжеж хочай тексту умови представити собі в цілості не можна, то все таки ми можемо твердити, що коли в умові треба було порушити справу обряду, прав і звичаїв, то очевидно Казимир був зверхнім паном Галицької Русі, а Дедко залежним від него. Належить тому згодитись на се, що умова ся була доволі корисною для Казимира. Вплив Казимира на Русь, який він, здавалось, через інтервенцію татарську стратить, удержав ся все таки, так що остаточно Казимир вийшов доволі щасливо з акції на Русь.

¹⁾ Voigt Codex vipl. prus. III. N 21, 34

²⁾ Theiner M. P. h. I N 566, 434.

Сей факт толкуємо ми собі зміною становища Дедка до Татар. Відношення его мусіли поновитись, і він тому згодивсь на умову, що остаточно не відповідала его становищу, яке він заняв в хвилі покликання Татар на Польщу, бо зробила его залежним від короля Польщі. На чім ся залежність полягала, ми собі представити не можемо, як і годі нам знати, о скільки верховна власть Казимира над Русею була фактичною, а рівнож як довго вона тревала.¹⁾

Результати нашої розвідки були би отжеж є: з проф. Филевичом годимось що до его погляду про один лишень похід Казимира на Русь. Сей похід на наш погляд відбувсь в часі від кінця цвітня до початку липня 1340, правдоподібно однакож він відбувсь з кінцем цвітня і з початком мая. Похід не був великих розмірів — ціла акція оберталась лишень коло Львова — скінчивсь однакож, як ми догадувались, з певним успіхом для Польщі, бо якась часть бояр піддалась Казимирови. Ся частинна власть, сій вплив, що собі здобув Казимир на Русь, не був однакож тревалим. Не довго по тім впресли против Польщі позиція, що на її чолі стояли бояре Дедко і Данило. Вони то покликали Татар против Польщі.

Що до походу татарського, то годимось з поглядами декотрих істориків, що він відбувсь в р. 1340 і то — на наш погляд — в липні або в серпні с. р. Сей похід татарський поставив Казимира в прикре положенє, бо не відваживсь він на якусь акцію зацінну против їх. Врешті, що до укладу Дедка з Казимиром, то згоджуємось з поглядами істориків першого напрямку, лишень, що ми его не розуміємо в зв'язку з ситуацією рівночасною а лише з відносинами Дедка до Татар.

Коли ми тим способом покінчили представленє подій політичних з р. 1340, так скажемо ще кілька слів про погляди істориків на ситуацію політичну гал. Русі в літах безпосередно по році 1340. Справа ся, крім нинішних причин, лучить ся з нашою розвідкою вже з того взгляду, що історики напрямку другого і третього як ми вже на початку зазначили, з ситуації, в якій в тих роках була Русь гал., виводять значінє подій з р. 1340. Ми

¹⁾ Що до розуміння значеня умови то в сій справі годимось з п. Горжацьким і Др. Прохаскою. Оба вони уважають Дедка за залежного в якійсь мірі від Польщі, а п'як не можемо згодитись з поглядами істориків напрямку другого, що Дедко не був цілком залежним від Польщі в р. 1340, від когось иншого — від Литви.

сказали тоді, що не годимось з таким розумінням річи, а то з тої причини, що дотепер справа невияснена, чи така зв'язь безпосередна між подіями з р. 1340 та ситуацією з літ дальших істнувала, чи ні. Тут заходить однакж ще иньша справа. Ріжні історики ріжно сю ситуацію по р. 1340 розуміють, і в тій справі погляд Др. Прохаски, заступника напряду третого, як і Дра Мильковича (Студії критичні) ріжнить ся рішучо від поглядів істориків напряду другого. (Історики напряду першого виводять ситуацію в р. п'ятдесятих з ситуації, яка була в р. 1340, і попадають в неясність а тому їх погляди не вдержались). Результати студії Прохаски такі: в літах п'ятдесятих XIV в. Русь галицка була залежною властиво від Угорщини, а не від Польщі ані від кого иншого, хотия головну акцію в справі рускій в р. 1340 провадив сам Казимир. Доводить се автор листом Людвика угорського до Дедка з 1344 р.¹⁾ і ситуацією політичною гал. Руси в р. 1340. В листі з 1344, де Людвик пише до Дедка, щоб від купців угорських не брав більшої плати ніж від польських, зве король Дедка: „fidelis suus“. Сі слова доводять, на думку автора, що Дедко був залежним від Угорщини, бо инакше Людвик не мігби назвати Дедка своїм слугою. І цілком справедливо, як думає автор. Акція в справі рускій була проваджена в р. 1340 в спілці з Угорщиною. Чому-ж би Угорщина не здобула з сего певної користи. Признати належить, що автор положив велику заслугу в роз'ясненю відносин між Польщею та Угорщиною, однакж єї доводи що до становища гал. Руси в п'ятдесяти р. не вповні ще вдоволяють. Передоєм ми виказали, що акція угорська на Руси в р. 1340 скінчилась нічим; король угорський не був тоді на Руси, так і не знаємо чому-би Угорщина мала здобути аж так великі користи з акції Казимира на Руси.

Що до грамоти Людвика з р. 1344, то слова єї „fidelis suo viro magnifico comiti“ не розв'язують ще справи. Може бути, що їх належить полишити так, як полишає їх Милькович, що Русь гал. була залежною від Казимира, а король угорський длятого лише назвав Дедка своїм слугою, що яко будучий єго пан зверхний (звістно, що Людвик був вже тогді призначений наслідником Казимира в Польщі) мав до сего сю власне підставу. При такій можливості погляди Др. Прохаски не можуть уважатись за цілком певні.

Розглянемоє, як розуміють річ історики напряду другого, а власно проф. Филевич, головний заступник сього напряду. Филевич прихо-

¹⁾ Feier Codex dipl. IX, I, 209.

дить в своїй розвідці, що ми вже згадали, до результату, що Русь галицка в літах п'ятдесятих була залежною від Литви. На поперть сего ставляє він ось які доводи: 1) ситуація політична галицкої Руси в р. 1340, 2) лист цїсаря византійського Івана Кантакузена до Любарта з р. 1347.¹⁾ 3) звістка в хроніці Яна Чарнковского, 4) грамота Дедка для купців торунських. Филевич каже що ситуація галицка з літ п'ятдесятих є впливом подій з р. 1340, а коли єї події так відбулись, що Дедко вкінці ставсь в р. 1340 цілком незалежним від Польщі, так се доводить, що і в п'ятдесятих роках Русь галицка не могла бути залежною від Польщі. Филевич питає ся отжеж, від кого? На се дає відповідь, що від Литви. Се доводить на думку автора лист цїсаря Івана Кантакузена з 1347 до Любарта, де імператор звиває Любарта, щоби поміг видалити того галицкого архієрея і примусив єго прибути сюди...“ — Филевич витягає з сего довід, що коли цїсар приписує Любартові право мішатись до галицких справ церковних (тут ходило о гал. єпископа), то очевидно Любарт мав якісь права на гал. Руси був зверхником сего Дедка, що зве себе намісником в листі своїм до купців торунських. З таким розумінням справи ми годимось з Филевичом; сеї лист доводить, що Русь гал. була залежною від Литви, але не можна згодитись з єго поглядом, що се доводить про залежність гал. Руси вже від р. 1340 від Любарта. Сеї лист ілюструє лише ситуацію з р. 1347, так що і воно не розв'язує остаточно справи. Що до другого важного доводу Филевича, який він бачить в листі Дедка до купців торунських²⁾, то сеї довід ще надто незначний, щоби можна на нїм опертись. Факт, що Дедко не висловивсь про короля польського, яко свого зверхника, (там сказано лишень „rex Poloniae“), не доводить ще, що Дедко був незалежним від Польщі, або що був залежним від Литви. Се за надто малий довід. Та й про сеї лист можна те саме сказати що про грамоту цїсаря византійського з р. 1347: він належить лишень виключно до часу, в котрім написаний. І тут ще заходить більша трудність, бо він не має дати а в означеню її можуть бути ріжні погляди (Филевич кладе єї на р. 1340.

Врешті що до звістки в хроніці Яка з Чарнкова, де сказано, що Любарт забрав Галичину, то і вона надто загальна і коротенька.

¹⁾ Acta patriarchatus Constan. в Рус. Ист. В. VI пр 6

²⁾ Voigt Codex. dipl. pruss. III N 21, 34.

Се були-б найважніші доводи істориків, що занялись сею справою. Однакж вже з сего бачимо, що ситуація політична гал. Руси по р. 1340 до тепер ще не розяснена належито, а тим самим, хотяй-би ми признали безпосередний звязок між подіями з р. 1340, та ситуацією з літ дальших, то се нам не причинить ся до розясненя подій з р. 1340.

У Львові 15 червня 1896.

Опись Львівського замку р. 1495.

Подав М. Грушевський.

Межи описями королівщин руських варшавського архиву скарбу коронного (Казенної Палати) особливу увагу притягають до себе своєю давниною кілька інвентарів з кінця XV і початку XVI в. (див. замітку в Записках т. VI). Тож не чекаючи видання збірника сих описей, що станеть ся деє за кілька років, наміривсь я деякі з описей сих наперед друком оголосити. Минулого року подав я інвентарі подільських замків з р. 1494 (Записки т. VII), тепер подаю інвентар львівський з р. 1495.

Він перехований в відділі LVI т. зв. Архива Старопольського, літера L. 1 кн. I; є се зшиток з восьми карток в аркуш вздовж перегнутий (дудка), широкий, видертий з своєї попередньої оправы й оправлений разом з иньшими описями львівськими (як і взагалі інвентарі сього відділа); писаний старанно, письмом кінця XV поч. XVI в., з тогочасними дописками й поправками иньшим атраментом; як видно з тексту, реєстри мають все таки якийсь фрагментарний характер: бракує закінчення в описях Верхнього й Нижнього замку, однак се не брак рукописи, бо єї місця припадають на кінці не карток, але сторін (не паристих). Загальнішого титулу бракує, рукою новішою написано на горі „A. 1495“, а до слів: in castro Superiori приписано: Leopoliensi: се, правдоподібно, приписки, зроблені архивистом при видеранню сїві описи з давнішої оправы, де дата могла стояти де инде (на горі означено: z księgi N 47, давнійшої нумерації).

Дата ся може бути прийнята з повним довірем: окрім здогаду, що архивист знайшов її готову, бо ледви чи став би викомбіновувати, і сучасного письма рукописи, за належність описи тому часу свідчить імя підстарости Швартовеского, що в ній приходить: в актах львівських сей підстароста виступає від р. 1492 і далі, але з перер-

вами: в р. 1496—7 виступав якийсь час Станіслав de Morawycza, 1497 — Ян de Wyrzbiecza¹). Подібні інвентарі звичайно укладали ся при переміні адміністрації — старост; в 90-х рр. старости львівські кілька раз перемінились: Спитко з Ярослава (до 1493 р.), Ота з Ходча (1493), Андрій de Olesznycza (згад. під 1496), Миколай Тенчинський (1497)²): можна думати, що інвентар наш був списаний при вступі на уряд того Андрія Олесницького. На останку, що ми маємо інвентар дійсно Львівського замку, се зовсім ясно з тексту.

В порівнянню з деякими іншими інвентарями сей львівський не належить до більш цікавих. Він дуже короткий, не дає нам докладної описи фортифікацій місцевих, обмежує ся реєстром артилерії й запасу різного, не подає доходів замкових, розділу взагалі дуже цікавого, а говорячи про села, що належали до замку, також обмежує ся лише реєстрованнем знайденого в фільварках замкових, не подаючи ані реєстрів людности ані їх податків; побутових подробиць взагалі не багато. Все се що до наукової вартости ставить львівський інвентар значно нижше від нпр. подільських; за всім тим одначе й сей інвентар вартість має безперечну.

Інвентар списаний підчас страшних нападів Татар, а по при них — Турків та Волохів на землі руські, перед волооським походом Яна Ольбрахта. Хоч головно теріло від тих нападів Поділе, але й Галичина не була від них забезпечена; коли 1498 р. (в маю) Стефан Молдавський пустив ся помстити ся над Польщею за її похід, він пройшов до Вислоки, зруйнувавши Черемншль, Ярослав, Радимно й ин. Львів, „місто претверде“, обложив він та пробував взяти, але не міг і лише передмістя попалив. За Волохами в липні прийшли в Галичину Татари й свобідно погосподаривши, вернули ся без перешкоди, а в падолистї 70 тис. Турків поруйновали полудневу Галичину — Галич, Жидачів, Дрогобич, Самбір, знову без жадної перешкоди, аж глибокий сніг примусив їх вернутись. Шівнічну Галичину навідали Татари двічі 1500 р., поруйновали околиці Белза, Туробина, Лежайська; староста львівський Петро Мишковський стояв з значним військом на границях, але паніка була так велика, що напасти на Татар він не відваживсь. Агенти московські, доносячи про спалені Татарами міста, вчисляють і Львів, та тут знову треба розуміти, очевидно, передмістя львівські³).

¹) Akty grodzkie i ziemskie t. XV, index, sub. voce: Leopold — vicescapitaneus.

²) Ibidem, sub voce Leopold — capitaneus.

³) Ваповський (вид. Краків. Академії) с. 33, 35, 37—8, Зубрицького Kronika miasta Lwowa p. 127—8, Сборникъ истор. общ. т. XLI с. 360, 469—70.

Інвентар 1495 р. дає нам знати, як була приготована urbs munitissima для прийняття ворогів. Вигляд не дуже втішний: на Високім замку стояло яких 5—6 гармат різного рода, пять гаківниць і 14 ручниць; крім того було вивезено на замку Глинянського зі Львова дві гармати, гаковницю й девять фуклерів. Поруч з ними уживали ся ще луки: значне число їх нашло ся на Львівськім замку, правда — все старі або попсовані, і наготовано було наново чималий запас стріл. На Нижнім замку, що був резиденцією старости і містив ся в фортифікаціях мійських (на теперішній площі Castrum) ані артилерії, ані зброї взагалі інвентар не згадує, лише запаси харчу та різних річей до уживання господарського. Такі-ж запаси зложені були й на Високім замку; харч доволі різнородний: окрім звичайного запасу хліба й овочів, мед, сало, смалець, масло, сир, риба сушена, мак, конопляне сімя, сушені черешні etc. Як недбало переховував ся сей запас, доводить, що одна комора на Високім замку була заложена коломийським запасом, „але зрахувати його не можна було за для давности й емердючого запаху“, а в чотирох засїках мука так злегла ся, що не можна було міряти.

З поміж різних інструментів і річей побутових варто зауважити деякі приряди до кари: так на Високім замку знаходимо „дві куни з ланцюхами, для заковування в них людей“, на Нижнім: „два зелїзних інструмента для заковування (vinculacione) вязнів (captivorum)“. В додаток до сього наведу аналогічне місце з однієї пізнійшої описи Львівського замку (1537 р.), де знаходимо: *kuu czo chlopi sadzaya zeliazny 1, pąto na chlopy zeliazni 1, syna zelazna dloga 1, rucznycze czo chlopi sadzacz 2¹*).

На Високім замку згадуєть ся капличка, доволі убога: чаша була цинова, крім орнат та паперового міссала нічого не згадуєть ся.

По описи замку йдуть інвентарі замкових фільварків, всього 4; тут можна занотувати припадково зазначені слїди побуту вояків замкових: в Скнилові на фільварку сї вояки забрали більш як сто каплунів і сорок качок, а на селї тамже вони „забрали у селян всіх курей і гусок, нічого не лишивши“; подібне спустошення вчинили вони й на фільварку велепольськім. Апетит їх одначе не обмежав ся птицею домашньою, бо в тімже Скнилові згадуєть ся два стожки пшениці якогось королївського підданого із Слонки, „що за для страху перед вояками свій хліб сюди привіз“.

¹) Архив Скарбу, відділ IX кн. N 5 f. 8.

При описи фільварку в Новім Селі згадуєть ся де що про господарство замкове: підстароста роздавав „пішим“ селянам волів для роботи, і ті потім „мали вернути сю худобу або заплатити по таксі“; роздавало ся й насінне для посіву.

На останку занотуємо знову згадку про отумерщину (morticinium): в Перегніві по двох селянах прийшло на замок двадцять один стіжок хліба і трое коней.

У Львові, 10(22)/IV 96.

In primis que in **castro Superiori**¹⁾ inventa sunt, vt bombarde, siue pixides, vna huffnycza cum signo Odrowasch, et altera que nucupatur polhuffnycze.

In basta autem apud primam valuam hec habentur cum signo Lelywa. Tercia pars tharasnycza cum signo Lelywa — hec in Superiori castro. Quarta habetur super turri eiusdem castri, que est poltharasnycze etiam cum signo Lelywa.

Hakownycz in numero quinque: due ferree et tres enee.

Sex staplow ferrei pro preparacione hakownycz.

Rucznycz quatuordecem, omnes ferree.

Triginta et novem vasa puluerum nouorum, alias missilium, preparatum et XV vasa pulueris non preparati pulueris, wlgariter nye-podzalanego.

Saletre medium vas.

Sulfuris in tribus vasis existimacione quasi lapides decim. Aliud sulfur contritum et contonsum, eciam extimacione decem lapides.

Plumbi puri una porcio, extimacione duorum lapidum.

Kulky plumbee tam pro tharasnycze, quam eciam pro hakownyche et rucznyche, de preparatis habentur due urne plene, et lapidearum kulkarum maioris quantitatis sunt octo capecie numerate.

Lucibulariorum sunt sex — kaganczow.

Balistarum destructarum, alias zaskodnych, sunt sexaginta quinque et castrenses baliste antique in numero septem.

Sex vasa telorum alias szypoff osszadzonych.

Item aliorum telorum sunt aliquot capecie, absque vasis posite, eciam osszadzonych, nouiter reparate.

Item brzechwy — iste non sunt numerate, quorum est copia existimacione mille et vltra capeciarum.

Loricarum inveteratarum sunt octo et oboyczkow XXII.

Galearum veteris posicionis, alias scholowkow, viginti sex.

Antiquorum autem armorum numerabilis disposicionis sunt porciones quindecim.

Item sunt quedam instrumenta artificum balistariorum porciones quinque.

Item de pice est una magna porcio quasi duorum lapidum.

Item tres kolowrothy pro trahendis balistis.

Item in habitaculo, vbi pulueres preparantur, sunt dwye stampye cum quatuor stampory et vna rota magna, ad hec preparata. Eciam et tres aluei pro eisdem pulueribus purgandis.

Item vas vnum pro emundacione loricarum factum.

Item in caminata maiori, ubi est capella, ubi totus apparatus missalis habetur, videlicet calix stanneus, ornatus, alba, humerale, cingulus, manipulare cum missali antiquo papireo.

In eodem habitaculo habentur quatuor haste antique, kopynyche et tres galee antique.

Item unum ferrum magnum, quod vocatur czop ad kyerad.

Item vna longa et magna cathena putealis, alias lanczuch, cum duabus vrceis cum ferro preparatis.

Tres bulge puteales, sed inveterate.

Novem corde, alias lyny, sex magne et tres parve.

Item in eadem caminata sunt lardinum perne centum cum medio. Item post conscripcionem lardinum recepte sunt ad expensas due perne et tertia incepta.

Arwinarum polente sunt centum cum quatuordecim.

Frixate arvine, alias smalczu, sunt viginti sex olle, tamen quedam non sunt plene.

De sepo sunt lapides triginta duo; item post conscripcionem pro luminibus de sepo recepti sunt duo lapides per quinque septimanas.

De butiro septuaginta sex olle, omnes bene replete, et post conscripcionem de butiro due olle sunt recepte pro expensis per V septimanas.

Caseorum capecie centum et quinquaginta minus media, et iterum post conscripcionem recepte sunt due capecie.

Piscium siccorum sunt quinquaginta, et post conscripcionem quinque pisces sunt recepti.

Pultium ex ordeo medius truncus, alias polklody, et post conscripcionem una macza est recepta.

Milii truncus cum medio, et post conscripcionem unum chorum milii consumserunt.

Papaueris X trunci cum y $1\frac{1}{2}$ choro, et post conscriptionem medium chorum cosumserunt.

Cerasarum, alias czeresny, tres chori.

Pisi duo trunci cum medio.

Seminis canapi trunci octo, et post conscriptionem medium chorum consumpserunt.

Item spyza colomyyska, de eadem repleta est una stuba magna, sed propter vetustatem ipsius atque vaporem fetidum enumerari non potuit.

In celario caulium caulium (sic) novem kuffy et duo dolia, preter caules recentes, ex quibus adhuc possent repleri duo aut tria dolia.

De cepis triginta aut quadraginta trunci.

In superio promptuario, vbi farina reseruatur:

De farina sunt quatuor szasyky profundi, existimacione mille aut plus truncorum farine compresse, que facili non potuit mensurari.

Item post conscriptionem per quinque septimanas propter expensum castrense de farina consumti sunt octo trunci farine antique et postmodum adducta est farina nowa de molendinis decim novem trunci.

In alio promptuario, supra aliud celarium situato:

De farina seminata triticea quatuor sunt koritha magna et plene coagulata et vna magna fassa eciam plena, et ibidem de farina przekadek magnum et plenum et medium drays.

Salis duodecim fasse magne et plene cum medio dolio. Istud dolium medium pro salsandis carnibus porcinis totum exiuit.

De melle duo trunci cum medio et una macza.

Octo boues castrenses.

Viginti octo owes, que sunt recepte Iudeo propter transgressionem thelonei, alias w przemytze, que occise sunt pro familia castrensi et ipsorum usu et que eciam tempore hyemis conservari non potuerunt.

Quatuor scrofe, que seruantur in castro propter suellos, et postmodum due sunt adducte.

Tres currus castrenses cum tribus securribus et vno ligone, cum lopatha ferrea.

Per quinque septimanas post adventum meum quatuor braxaciones cereuisie pro familia castrensi braxauerunt.

Molendinum castrense manuale.

In braxatorio: caldar, duo dolia, unus linter, alias koritho spusczadlne, przykadek, duo srothfassy ceruisiales, sypyen, septem vasa ceruisionalia, vnus linter cellarii, qui sub vasa supponitur braxacionis tempore.

In coquina: patella vna, scutelle lignee quinque et septem talaria.

Humulum non est mensuratum, cuius copia magna habetur.

Ante portam castris superioris, alias Na przehradzy robora quercina multa iam precisa, pro edificio preparata.

Due boyya, alias kuny, cum suis catenis, pro vinculandis hominibus.

Item lignorum communium pro calefactione et coquina copia magna.

Scilindriorum duo millia ducenta et decem. Guniformum scilindriorum tria millia. Scilindria mille et ducenta.

Brasea duo magna triticea et tria parva castrensia, per tres truncos comparata.

Awene¹⁾

In castello Inferiori, in ciuitate Leopoliensi situato, et in promptuario maiori:

Quatuor vasa magna farine seminate.

Item eiusdem farine przykadek non plenum.

De piso duo trunci cum vno wyrthel.

Pultium ordeaceorum tres trunci cum polmyarek.

Scruti triginta sex trunci.

Triticum in braseatorio viginti trunci cum $1\frac{1}{2}$.

Siliginis sexaginta quatuor trunci cum $1\frac{1}{2}$.

Salis quinque vasa magna cum medio przekadek.

Papaueris vnus truncus.

Humuli in duplici loco estimacione XXX truncorum.

De cepis vnum magnum celarium plenum.

De rapis recentibus copia.

Vasa ceruisiaria vacua sedecim.

Unum magnum srothffasz pro conseruacione aque.

Duo czebry, duo lintera, duo cantari lignei, due kuffy.

Duo instrumenta ferrea pro vinculacione captivorum, alias wlgariter kygye.

Baliste destructe, alias zaskodne, decim nouem.

Cere vna magna porcio.

Viginti septem porciones secti et preparati lapidis, que pro reformatione fenestrarum excisa fuerunt.

Tres pecie tentorii rubei regalis a moldauiensi pallatino; eiusdem tentorii due sepes.

Aliud tentorium regale de sela alba cum sepe, eciam a pallatino moldauiensi. Eciam sunt alie porciones aut sepes tentorii, igne fulguris cremate.

¹⁾ Додаті нема

Signorum regalium quatuor.

Scilindriorum triginta capecie et quinque.

Lignorum cum pino copia.

Lucibulare, alias lichtharz.

Sacci, in quibus frumenta ducuntur ad molendina, sunt in numero quatuordecim.

Brasea duo magna triticea et tria parwa castrensia, per tres truncos comparata.

Awene¹⁾.

Krznylow p[r]e dium, miliare a castro distat.

In eodem predio in horeo de siligine acerwi decem septem cum modio et quarta pars allodii, que pars quarta incepta est trituri propter pecora. Eiusdemque siliginis triturate in predio et promptuali iam sunt tres trunci.

Ordei medium allodium et eiusdem ordei media pars acerwi.

Pisi vnus arthomus, sed grandine percussus.

Paganice vnus arthomus.

Feni vna stirtha in horeo et in campo tres.

Peccora cornuta quinquaginta et quatuor.

Scrofe communes triginta sex.

Vitullorum, alias czyelath, quadraginta duo.

Gallorum communium citra ducenti, tantum caponum sexaginta, nam stipendarii plus quam centum capones receperunt.

Ancarum quadraginta tantum, stipendarii vero quadraginta ex eis receperunt.

In eadem villa kmethonibus omnes gallos et ancas stipendarii receperunt, nihil relinquentes.

Styrtha et duo arthomi siliginis in eodem horeo prediali cuiusdam hominis regalis ex villa Szlonka, qui propter metum stipendiariorum predicta frumenta illuc introduxit.

Decime ecclesiastice duo arthomi.

De feno duo arthomi in hereditate ville Wroczo falcastratum in prato deserte aree, quod fenum ducitur pro necessitate prediali in Krznylow.

Awene quinque styrthe et tres acerwi cum medio.

In villa **Wyelyepole** predium, distans tribus miliaribus a castro, in quo quidem predio siliginis sex arthomi cum medio.

Awene quatuor arthomi.

Pisi vnus arthomus.

¹⁾ Далі нема.

Peccorum in eodem predio nonaginta, in quorum numero quadraginta boues et duo habentur; eciam in eadem summa quatuor boues in transgressione thelonei recepti.

Tres eque erronee, alias bladne.

Porcorum maiorum sexaginta.

Minorum porcorum quadraginta.

Scrofarum communium centum cum medio.

Ancarum septuaginta quinque.

Gallorum communium centum cum medio.

Caponum tantum vndecim, quia ex eis stipendarii plus quam centum receperunt.

Molendinum ex villa Stradecz pertinet ad eundem predium, ex quo annuatim solvit triginta truncos farine.

In prato magno Przechodi feni XL-ginta et duo artomi.

Item in prato Thyczna anni preteriti et praesentis centum cum triginta arthomi minus vno et octo stirthe feni.

Item in villa Iacznyseza stat vnus arthomus scruti, quod seminatatum est in Thyczna.

Molendinum in villa Slonka annuatim pro castro soluit XXX truncos farine.

In villa **Nowe Syolo** predium, quatuor miliaria a castro distat, in quo predio siliginis acerwi octo cum medio.

Due styrthe iarzycze.

Tritici vna styrtha.

Awene duo acerwi et sex styrthe.

Pisi vnus acerws.

Ordei acerwi vnus arthomus et medium.

Scruti arthomulus parws.

Ancarum quinquaginta septem.

Gallorum communium ducenti.

Caponum plusquam centum.

Vacce tres.

Pavones quinque.

Ibidem in promptuario triturate awene, que hominibus accomodata erat ad seminandum, XXIII-or trunci.

Item accomodati tritici quatuor trunci cum medio.

Seminis canaparum vnus chorus.

Siliginis quindecim trunci.

Una scrofa, duo porci, porcelli, alias nazymath, quatuor, suelli quinque.

Item in eadem hereditate ville Nowe Syolo de feno tres arthomi, et aliud, quod non potuit perfici, stat in prato in cassulis bene ad decim currus.

In eodem predio regie maiestatis boues sunt in numero viginti, quos vicecapitaneus Swarhowsky dedit inter kmethones ad laborandum, qui restitui debent tempore suo aut iuxta taxam solui.

Sub ista villa est molendinum, quod iacet in hereditate Turzynka, annuatim solvit XXIII-or truncos farine, et iam retentam farinam tenetur citra centum truncos.

Predium in villa **Myklaschow**, duo miliaria a castro distat:

De siligine undecim styrthe cum vno artomulo.

De tritico due styrthe et vnus arthomus.

Awene anni preteriti decim styrthe.

Anni praesentis quinque styrthe avene magne quantitatis.

De piso vna magna styrtha.

De ordeo vnus arthomulus.

De tritico triturato, quod dabatur hominibus in nouam restitutionem, viginti vnus truncus.

De semine canaparum medius truncus.

De feno in pratis lutuosis quadraginta arthomi, in aliis pratis octo styrthe.

Antiqui feni due styrthe cum media.

Item in eodem predio invente sunt viginti vacce steriles, alias ialowycz, stacionales, per vicecapitaneum Szwartsowskj exacte.

Inveni peccorum domesticorum communium quinquaginta, in quo numero sunt tres boues laboriosi.

Item vitallorum (sic) adulatorum, alias ozymczath, viginti septem.

Ancarum quadraginta.

Pauonum nouem.

Gallorum sine numero.

Ibidem in Myclaschow Martinus thywn de consensu domini pallatini propriis impensis molendinum de novo construxit, quod successu temporis duodecim truncos farine annuatim solvere deberet.

Item in eodem predio inveni robora optima pinea, reposita pro edificio, centum cum sexaginta.

Predium, sub castro nouiter factum, in quo sunt due styrthe pisi et totidem feni et vnus arthomulus scruti.

Item ibidem piscarium, piscibus repletum.

Item in villa Thurzynka quinque magne styrthe et cum vno arthomo feni.

Item molendinum de villa Byelka dat ad castrum annuatim triginta sex truncos farine.

Oppidum cum fortalicio **Glynyany**,

In quo primo inveni armorum propugnancium, que ex Leopoli deducta sunt: vna huffnyeza, una tharasnyeza, vna hakownyeza, nouem foglary, prochownycz viginti tres, rucznych XVII.

Duo foglary castri Glynyanensis.

Nouem prochownycz eiusdem castri Glynyany.

Pulveres ad huffnyeze vnum vas.

Pulveres ad tharasnyeze vnum vas.

Pulveres ad rucznyeze vnum vas.

Ad tharasnyeze kulky quinquaginta.

Ad huffnyeze kulky quinquaginta.

Ad foglary kulk ducenta cum septuaginta.

Ad rucznyeze septem centa kulkarum.

Telorum due capecie ossadzonych.

Item tres rucznyeze ferree fracte.

In promptuariis:

De semine lini vnus truncus.

De semine canapi nouem trunci.

De semine papaueris quatuor trunci.

De sale trito communi lintera quinque cum vno dolio.

Butiri octo olle.

Caseorum quadraginta capecie minus duabus.

Pisi tritirati duo trunci.

Vas milii et aliud pultium vas.

Lardinum viginti perne.

In predio frumentorum:

De tritico antiquo viginti sex styrthe.

De novo tritico viginti vna styrtha.

De siligine antiquo vna styrtha.

Siliginis noue quinque styrthe

Awene antique eciam quinque styrthe.

Awene anni praesentis octo styrthe.

Pisi vnus arthomus.

Scruti vna styrtha.

Ordei vna styrtha et alia incepta est.

In eodem predio:

Viginti octo vacce lactantes.

Thauri trium annorum sunt vndecim.

Ozymkow nouem.

Vituli viginti octo.

Ances sexaginta.

Sues quinquaginta comunes.

Caponum et aliorum gallorum non est numerus.

Suppellectilia domus: Sex scutelle lignee. Octo tallaria lignea.

Ligo vna. Gracza vna. Ffossoria duo. Tres thene et quinque multra.

Dzeza. Securis.

In braxatorio: Duo dolia magna et unum parwm. Caldar. Vanna.

Viginti vasa cum vno ceruisialia. Due thene, alias czebry. Unus tippus

ferreus, alias kyy.

Morticinia: Item in villa Przegnyowo derelicta morticinia hominum Lowyn et Zankow, post obitum relinquerunt viginti arthomi cum vno frumentorum, tres equas.

Три панеґірики XVII віку.

Подав др. Кирило Студимський.

В моїй статії п. з. „Панеґірик Ефѳона в селобрмачая“, печатаний в VIII томі „Записок“ Н. тов. Шевченка, мав я нагоду подати звістки про панеґірики XVI і XVII в. та замітки про їх значінє. Нині подаю тексти трьох панеґіриків XVII в., що переховують ся в музеї Ставропігії у Львові. Одні з тих панеґіриків мають для нас мєньшу, другі більшу вартість, та все ж таки всі они заслуговують того, щоби їх перенечатати. Заголовки їх такі: 1) „Імнологіа“ печ. в Києві 1630 р. — 2) „Λογος της της“ печ. в Венеції в р. 1641 і 3) „Εβδωδα“ печ. у Львові в р. 1642.

Два останні панеґірики знані до тепер в бібліографії яко унікати, перший находимо також в Публичній бібліотеці в Петербурзі.¹⁾ Приміринок „Імнологіа“-ї, що переховує ся в музеї Ставропігії у Львові, неповний. Єму недостає картки четвертої, котру подаю з відпису зладженого з приміриника петербургского під оком проф. Сірку, за що й передаю сему ученому сердечну подяку. „Імнологіа“ посвячена Петрови Могилі і напечатана скоро по его вступленю на архимандричий престол київско-печерскої Лаври. Її піднесли Могилі тинографи Лаври в дарунку на Пасху. Цілий панеґірик зложений з шести карток. На обороті заголовної картки бачимо герб Могилі, зложений з шести частий, котрі я описав, видаючи панеґірик п. з.

Складаю на сім місци сердечну подяку Впв. проф. Із. Шараневичеви за дозвіл користати з сих панеґіриків.

¹⁾ Н. Кара та евъ: „Описание славяно-русскихъ книгъ напечатанныхъ кирилловскими буквами. Томъ первый съ 1491 по 1652 г.“ СПб. 1883. стор. 416.

„Ерѣвнх веселобрмячая“. Зверху на гербі видно меч і булаву а понад ними корону, на знак давного походження Могилів, дальше архимандричу мітру, а вкінці білого орла з розпростертими крилами а під його ногами корону. Довкола гербу читаємо букви: П. М. В. М. А. К. Л. П. (Петро Могила, Вовводич Молдавский, Архимандрит Київської Печерської Лаври). Початкові вірші панеїрика складають акростих: „Петрови Мѡгилѣ, Архимандритѣ Свѣтила Чедѡтвѣрнѣя Пеликиа Лаври Печерскиа Киевскиа, Квѣкѡдинѣ Землѣ Мѡлдавскиѣ“. На кожде з тих слів зложено осібно вірші, для котрих темою були слова з пасхальних стихир. Так отже на тему слів стихири „Воскресенія день“ уложено акростих „Петрови“; на „просвѣтисѣя торжеством“ явив ся акростих „Могилѣ“; на слова стихири „и другѣ друга обимемъ“ акростих „архимандриту“ і т. д. Під віршами підписані імена і прозвища десяти типографів, в котрих числі були і „батирщики“ і „письмолѣятелѣ“. На самім кінці додали по одному четверостиху Памво Беринда „типографодець“ і Тарас Земка „всѣмъ тѣмъ правитель“. Звісний учений російський, Пекарський¹⁾ гадає, що автором тих віршів був або Памво Беринда, або Тарас Земка і Памво Беринда разом та що типографи лише підписали ся під їх утворами. З поглядом сего ученого я згодити ся не можу. Доволї поглянути лише на мову осібних віршів, що вказує нам на ріжних авторів. В одних віршах бачимо багато польонізмів, в иньших грубі домішки мови церковно-славянської. Рівнож я не згадав би ся з гадкою Пекарського, що зі слів: „на слакнѣхъ стихирѡвѣхъ Пасхи пѣсньмъ празднична цѣлокланїѣ согласно неють, иже кѣ типографїи“ вносить, ніби вірші поміщені в „Імнологї“ і сьбівано. Се „поють“ треба розуміти в значіню переноснім — „складають вірші“, тим більше, що ледви чи сафінське метрум другого вірша підходить під арию пасхальної стихири. Веї вірші прославляють головно воскресеніє Христа, а Могилу називають тут типографи своїм паном і гетьманом. З історичного погляду не має сей панеїрик великої цїни, а і самі вірші не виказують літературної вартости; всеж таки цікавий сей панеїрик тим, що подає нам назви тружеників київско-печерської Лаври, які не мало працювали для розвою життя духового на Україні-Руси, та що і в самих віршах замітне їх образоване, що більше нагадує нам школи з „грецко-славянським“ характером, чим на напрям шкіл католицьких. Мітольоїя старинного сьвіта тутки майже цілком виключена,

¹⁾ „Отечественныя Записки“ за рік 1862 кн. III в статіі „Представители кїевской учености“ стор. 197.

а сего не подибуємо в пізнійших панеїриках київських, що писані вже на лад нової науки, пересажденої з католицьких шкіл до київської академії.

Дуже цїнний з погляду історичного і літературного другий панеїрик п. з. „Αυτοθημα της τυπης“. Панеїрик сей відпечатав вже раз Головацький¹⁾, хоть не конче точно. З сего огляду, як також задля того, що статія Головацького в нас не так легко доступна, я подаю текст панеїрика в повній формі. Автором його єсть Яків Седовський. Він, як довідуємо ся з самого панеїрика, прибув до Венеції і застав тут кількох зі своїх земляків, що віддавали ся науці. Поміж ними пізнав він також Григорія Кирицького „ѡβικατελα Λεωκκїα ζεμλα κѣ Ρѡσσїѣ“, що, як читаємо в текстї, відбув подорож по Сходї, відвідав чотирох патріархів, виучив ся язиків латинського, грецького і італійського, віддавав ся студіям в Італїї і в академії в Падуї одержав степенъ доктора філософїї. Про Кирицького каже автор, що він був чоловіком ученим, котрого не могла „жадна прелесть свѣта ѡвести до секты проклатоѣ“. До Італїї прибув Кирицький „без соумтоѣ, без достаткоѣ“; ним заопікували ся Греки з Венеції і своїм хлїбом довели його до промоції. З нагоди промоції Кирицького написав Седовський в його честь вірші а присьвятив їх філядельфійському митрополитї Атаназїєви Валеріянѡви, венецьким горожанам, братїї і ктиторам церкви св. Георгїя в Венеції. Як видно, панеїрик містить в собі похвалу для промованого доктора і для його праці, а заразом подяку для венецьких горожан, що не жалїли засобів на його удержане.

Про автора і про Кирицького ми, на жаль, не можемо нічого сказати. Оба они були православні і, як догадує ся Головацький, походили, по веїй правдоподібности, з міста Львова.²⁾ Отсе і все, що можемо про сих людей сказати. Натомієць застановимо ся хвилику над значінем Падуї і над зносинами Русинів з Греками, про котрі нам автор в своїм панеїрику згадує.

В XVI віці став Італїя на чолї життя духового. Тут розвинула ся найвисше штука і за-для неї з'їжджав ся сюди велике число артистів. Поміж веїми містами видобував ся на перше місце Падуа. По розбитю лїги в Камбрѣ (1511 р.), виплила Венеція, хоть була малою державою, на представительку інтелїгентної дипломатїї і адміністрації серед неуложених відносин в Європі. Ся обставина дала

¹⁾ Я. Головацький: „Библиографическія находки во Львовѣ. Спб. 1873 стор. 21—7.

²⁾ Ibidem. Стр. 22.

жите Падуї. З подиву гідним зрозумінням і енергією зробила Венеція з Падуї наперед центральний університет венецький (1458 р.), опісля італійський а вкінці європейський. Стало ся оно головню через се, що в р. 1528 сотворено в столиці раду шкільну, *reformatori dello studio di Padova*, котрій повірено опіку над сею інституцією і котрої акти в уривках ще до нині додержали ся. З актів тих довідуємо ся, що ряд Венецький ложив величезні суми на сю інституцію, що з печаливостію заздрісної матери задержував високими платнями (до 1500 зр.) і спроваджував для неї найлучших професорів, що спосібним учителям давав стипендії і улекшував подорожі наукові до Дальмації, Єгипту і до інших країв, що старав ся добре виосажити цілу школу і не щадив коштів на город ботанічний, музей анатомічний і т. п. Протягом сегож віку буде місто просторе колегіюм *Bovis*, з взірцево уладженими викладовими саями, зигаром, прислугою і иньшими потребами. Ученики в Падуї одержують чимало улекшень, привилеїв і увільненя від цля і тим подібних оплат, а 11 буре стоїть вітвором для молодіжи бідної і спосібної. Конкуренцію з Падуєю видержувала тоді тільки Болонья і то здав ся найсильніше в праві канонічній.

Так отже падуанський університет розріс ся в XVI віці і став дивно рухливою і жизненною інституцією. О скільки дасть ся обчислити, імматрикувало ся тогді 36 тисяч студентів, поміж ними 16 тисяч чужинців а 20 тисяч Італійців, 26 тисяч правників а 10 медиків. На разі видає ся се число малім. Однак треба памятати, що оно тричи перевищає фреквенцію на університеті краківскім навіть в найсвітлішій періоді і що в XVI віці не було ані примусу шкільного, ані конечности образования що школи середні були так мало численні, а верства інтелігенції так невелика. З ріжних сторін і країв наливає сюда молодіж. Ми находимо тутки і Грека і Русина, молодіж андалузійську і Шкотів, Поляків і иньші народности а сей наплив, єсть гарним обявом в історії розпростореня цивілізації відродженя, в чім так гарний уділ принав Падуї. В тім часі далека подорож була дуже ризиковна і нераз треба її було оплатити житєм. Отже тим більше треба цінити цивілізацію, що до таких жертв вела молодіж.¹⁾

¹⁾ Dr. Stan. Windakiewicz: „Padwa“ Studium z dziejów cywilizacji polskiej. W Krakowie 1891, стор. 8—9. Гляди також иньші праці сего автора: „Statuta Nacyi Polskiej w Padwie“. Kraków 1890 і „Protokoły Zgromadzeń Nacyi Polskiej w Padwie“. Kraków 1890.

Падуа має і для Русинів своє значінє. Вже в першій четвертині XVI віку промує ся тутки на доктора медицини знаменитий в руській літературі Франц Скорина а в першій половині XVII віку бачимо тутки промоцію другого доктора філософії Кирицького. Чи промував ся тутки хто більше з Русинів, не знаємо, однак в панеґірику „*Ἀναθήμα τῆς τιμῆς*“ читаємо, що разом з Кирицьким образувало ся тутки більше Русинів. Так отже видимо, що вже дуже рано стала Падуа місцем науки для молодіжи українсько-руської, що своє знанє несла опісля на услуги рідного народу.

Молодіж, що учила ся в Падуї, ділила ся на т. зв. нації. До котрої нації прилучували ся Русини, сего не знаємо, однак догадувати ся можна, що віра зближала їх найбільше до Греків і лучила їх з ними в певну дружбу. Се бачимо хотьби і з панеґірика „*Ἀναθήμα τῆς τιμῆς*“, бо він свідчить, що Русини дізнавали не малої підпомоги грошевої від грецьких одновірців. Та щедрість, як гадав Головацький¹⁾, показана Русинови Кирицькому, нахилила мабуть притязжого земляка Седовского до висказаня своєї радости „уже на серцю моєм им'кх оусты и тростню Фческимн моїми мѣтры во свирюю ползоу и оут'кшеніе прбч'км православным (найпаче же людем діалектоу Славенскаго егоже широкость земли широкости равна).

Панеґірик сей вказує нам, як високо цїнили на Руси в XVII віці людий науки, коли з нагоди їх промоції складано похвальні вірші, і як високе понятє мали Русини про число Славян і простор землі, що они займали. Панеґірик сам вільний від всякого мітологічного балаєту.

Перейдїм далше до третього панеґірика п. з. „*Εὐόδια*“ печ. у Львові в р. 1642 в честь єпископа львівского, Арсенія Желиборского.²⁾

З історії відомо нам, що єпископи львівський і перемиский не приступили на соборі берестейскім до унії, хотяй перед тим оба брали участь в нарадах над введенєм унії і навіть дали в сій справі на грамотах свої підписи. По соборі берестейскім починає ся поміж православними консолідація сил для оборони православної церкви против католицизму. Львівске братство старає

¹⁾ Я. Головацький: „Библиографическія находки во Львовѣ“, стор. 23.

²⁾ Коротку звістку про сей панеґірик і виїмки з віршів подав Яків Головацький в висше наведеній статії: „Библиографическія находки во Львовѣ“, стор. 30—31.

ся поладити дорогою згоди свої спори з еп. Гедеоном Балабаном, уживав навіть до сего помирення князя Острожского, рішає ся забути всі кривди, яких зазнало від Балабана, щоб тільки удержати єпископа на дальше при православію а тим самим мати сторонника в боротьбі против католицизму. По довгих трудах удало ся братству довести до порозуміння з Балабаном в році 1603. Чотири роки пізнійше умирає Балабан а престол єпископський старає ся здобути его братанич Ісая Балабан, про котрого однак львівське братство не хоче чути. Не зважаючи на се, Ісая Балабан заняв силою церкву св. Юра і єпископску палату, повідбивав позамикані двері і заграбив церковні дорогоценности. Против сего поступку занесло сьвященство і львівське братство до актів городских протестацію і заявило, що не узнавало і не узнасть ніколи Балабана своїм єпископом. Ісая Балабан вдає ся тепер на дорогу згоди, однак не міг вже перемолити братства, хоть за ним вставляв ся князь Острожский.¹⁾ Братчики і духовенство вибрали єпископом Єремію Тисаровского, що засідав на львівськім престолі аж до року 1641. Ми не можемо сказати, щоби сей єпископ відзначав ся чи то енергією, чи то ученостію; его головною заслугою було хіба се, що він зістав вірним православній церкві до кінця свого життя і не вдавав ся в спори з львівським братством. Та і за се уміли его оцінити православні, коли Памво Беринда присьвячуючи Тисаровскому свої „Вірші на рождество Христа“,²⁾ заявляє, що не мав великих дарів, тому жертвує єму „доброму пастиреви“ свої вірші:

„А́ ѿжъ ѧ нѣдзныи злѣта ѿ сѣбра нѣ маю,
 Ото чѣмъ могоу тѣмъ тѧ, Пѧне мой китаю;
 Пѧне Милостивый, ѿ Ѡче прѣклеивный
 Пѧстырь добрый цѣрки Хѣои потрѣбный
 Вѣсполь з' Велѣбнымъ Презвѣтерствомъ мѣста Авѣка
 Котрѣхъ рада к звѣдованію закше готока,
 Рѣчѣи котрыє бы къ хвалѣ Бѣои были,
 ѿ людѣи до цѣлю збавеньѧ приводили.
 Не взгоржѧючи працею слѣгѣ твоѣго,
 Малый колосъ оубѣгого жнѣва моѣго:
 Прѣймѣ ѿ Архѣерею Велѣйкѣи значный,

¹⁾ D. Zubrzycki: „Kronika miasta Lwowa“ Lwów 1844., стор. 238—9.

²⁾ „На рождество Господа и Спаса нашего Ис. Христа Вѣрші вѣ для утѣхи Христиномъ“. Львів 1616 к. 1 обор.; я користав з примірника Публичної бібліотеки в Петербурзі.

„Ако в рѣчахъ непохѣбне дѣльный ѿ блѣный
 Чѣныи мѣѣ Ѡцы Презвѣтерни своїи,
 Вѣрными въ всѣмъ сѣслажителми твоими
 За коллоу ѿ цѣдрый дѣи, книжечкѣ тою.

Вкінци жадав автор Тисаровскому, щоб

... слава твоѧ Ѡче проквѣтѧла,
 Кгдаи бы сѧ с' книгѣ хвала Бѣжѧ помнѧла“.

Дня 12 марта 1641 р. умер Тисаровский в селі Жолчеві, Бережанського повіту. Зібране на похороні духовенство, руска шляхта і члени Ставропітійского братства боячись, щоби латинський архиєпископ не представив, по давному, свого кандидата, вибрали зараз по похороні наслідника на єпископску катедру Андрея Желиборского, сина шляхтича Стефана Желиборского, що мав тогді тільки 23 літ з роду, та за те був чоловіком доволі ученим. Митрополит Петро Могила не потвердив вибору на тій основі, що вибір відбув ся без его відомости і не на місці єпископської катедри, а на селі; тому назначив новий вибір а на заступника свого при виборі прислав игумена луцкого монастиря, Леонтия.

Дня 5-го цвітня відбув ся поновний вибір в церкві св. Юра у Львові. Першим кандидатом назначено Андрея Желиборского, другим Данила Балабана.¹⁾ Митрополит признав першого достойнішим і потвердив его а король видав єму номінаційну грамоту. Нового єпископа посьвячено в Луцку, де він прийняв імя: Арсеній. Ще в часі побуту в Луцку видав Арсеній під днем 16 падолиста Ставропітійскому братству письменне повідомленє з підписом своїм і свого вітця, що лишить Ставропітію при всѣх правах і привилеях, наданих їй від патріархів.²⁾ Ми не маємо причини не вірити, що Арсеній Желиборский удержував дружні зносини з львівським братством. Вправді Желиборский засновав свою власну друкарню, а се могло его поставити в немилі відносини до львівського братства, що тоді старало ся доконче, аби привилей видаваня церковних книжок остав ся тільки при нім, однак ми знаємо, що братство помагало нераз Желиборскому грішми і що до братства удавав

¹⁾ Грамоту відпечатав о. Петрушевич в своїй: „Сводной галицко-русской летописи съ 1600 по 1700 годъ“, стор. 87—90.

²⁾ Зубрицкий: „Летопись львовскаго братства“ під р. 1641. Гляди „Журналъ минист. народн. просвѣщ.“ за рік 1849, том 62.

ся Желиборский з просьбою позичити 2000 золот. польских на дорогу до Варшави, щоб міг королеви представити кривди православної церкви і руського народу. Саму друкарню еп. Желиборського а зглядно книжки видані Желиборским закупило, як здаєсь, львівське братство.¹⁾

Про Желиборського знаємо ще, що він віддав немалі услуги жителям Львова через те, що брав участь в посольстві до Богдана Хмельницького в р. 1655 і просив у него пощади для міста і мешканців.²⁾

В життю літературнім брав Арсеній Желиборский дуже малу участь. Ми знаємо, що він видав т. зв. ставляничу грамоту п. з. „Почтїе Новосїенномѣ Іерїєки“³⁾ печ. у Львові в друк. братській р. 1642 і написав дві передмови, одну до Номоканона⁴⁾ виданого в друкарні Слїозки в р. 1646 а другу до „Зокран'я короткой нашки ѡ артикѣлахъ вѣры“.⁵⁾ Він умер в р. 1658 а місце єпископа заняв Атаназій Желиборский.

До особи Арсенія Желиборського вяже ся панегірик „Евѣдїя“ вид. у Львові в р. 1642. Автором сего панегірика єсть „свѣдѣнтъ прїзїцной акадеїї: Замойї“ Григорій Бутович, що сам лично вручив єго Желиборському в церкві св. Юра у Львові при першїм обходї празника св. Георгія, в яким брав участь недавно висвячений єпископ. Нема сумнїву, що лише радієть, яка огорнула всїх православних, що на престол єпископский вступив чоловік, котрому православні могли довіряти, дала нагоду Бутовичеві до написаня панегірика. Ми бачимо також, що академия в Замостю, в котрій побирало своє образованє чимало з православних людей, не похитала нї раз їх привязанєм до православія і не диво, що і Петро Могила в своїй Тріоди вид. в р. 1631 в посьвятї до Замойського каже: „не пристоятъ тежъ мнѣ и того замолчати добродѣйства, которое походитъ з' прїзїцного домовства Бельможности Нашои, же Академія Замойская такъ много народови нашему житиєв

¹⁾ D. Zubrzycki: „Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicyi“. Lwów 1836, стор. 42—3.

²⁾ D. Zubrzycki: „Kronika miasta Lwowa“ Lwów 1844, стор. 370 і далї. В друкарні Желиборського напечатано всего дві книжки: 1) „Свѣдѣнтъ...“ 1645 р. і „Зокран'є короткой нашки ѡ артикѣлахъ вѣры православно католицкой“ (1646). Єсть се так званій катехизис П. Могилы. (Гляди: Каратаєвъ: „Описание слав. русск. книгъ..“ стор. 514 і 519.

³⁾ Ibidem. Стр. 498.

⁴⁾ Ibidem. Стр. 518.

⁵⁾ Ibidem. Стр. 519—20.

и стѣхи принесла, ижъ немало з' нею людей свѣдѣннѣхъ, роуспїиныхъ и поважныхъ, а церкви нашої православної велице потребныхъ вышло“.¹⁾

Про житє і дальшу діяльність Бутовича ми не знаємо нічого, так як не маємо відомостей про житє не одного з письменників кінця XVI і XVII віку. По передмові писаній прозою а зверненій до єпископа, уміщений „Провдѣн“, в котрім Бутович вихвалює давні заслуги Желиборских, що нераз брали участь в боях, і тішить ся, що єпископ Желиборский місто меча бере тепер крест в руки та що під єго охоропою церков православна буде на дальше процвѣтати. Дальше слїдує: „Гдѣ перша на соборъ“, де поет радїє, що новий єпископ по раз перший обходить празник св. Георгія і звиває всї музи, щоби приходили і витали нового архиєрея, та вивднали для него в Бога сили, щастя і здоровля та помочи в добрім справованю єпископского уряду. Сей вірш, як і дальші писанї метром сафїнським. В дальшїм вірші п. з. „Гдѣ втораи до двѣохъ“, звиває поет духовних руських „Свѣтскїи зборї“, щоби засвѣтили яєно і громадилиєсь коло нової „Лампы, словїнского Дворѣ пїз' Желиборѣ“, що впала на руський горизонт. Від тої „лампы“ повинні духовні брати свѣтлієть і учити ся йти доброю дорогою і не зблудити з неї серед темної ночі, бо та „лампа“ розжєне хмари і бурї та стане для них тихою пристанію і заведе їх по довгїм житю до неба. В останній частї панегірика, зверненій до „прїзїцныхъ родичѣхъ“ єпископа, віддає поет похвалу родови Желиборских, бо видав в поміж себе Стефана, подібного в вірі до Авраама, що не зжахнув ся віддати в жертву Богови свого єдиноєго сина Ізаака. Стефан (отець єпископа) віддав свого єдиноєго сина Андрія в жертву Богу, позвалєє єму постричьєсь в монахи і тим самим виречи ся свѣта і рїднї. Син охотно йде за волею родичів, щоби не засмутити їх „старѣости шєдикой“ (sędziwej starości), і охотно іде до бою. Автор звиває родичів, щоби не плакали за сином, бо сей ємуток задля утрати сина уступить місце радости, коли родичї увидять корону на голові сина.

Панегірик цїлий переневнений реторичними фігурами а не мале місце займає тутки мітологїя кляєична, що вказує нам на напрям науки, введений в академії Замойській, на взір сучасних католицьких шкіл.

Початкові букви „Провдѣн'я“ становлять акростих: „Арсенїи Желиборскїи з ласки Божен єпископ Лвѣвскїи, Галицкїи и Каменца

¹⁾ Огопєвскїй: „Исторїя литературы руской“ ч. 1, стр. 278—9. Записки Наук. Тов. ім. Шевченка.

Подолского". Два послідні стихи „Провдси“-а розміщені на обороті шестої картки на цілій стороні в 29 стрічках так шитучно, що починаючи з середини можна ті два стихи читати на всі сторони, в гору і в долину, на право і ліво а все вийде:

„Поты на тои сѣдѣчи цѣсливе столици
Всѣлмы простирай в' Рѣссїи зрѣницы“.

Замітимо ще кілька слів над гербом Желиборского, поміченим на оборотній стороні першої картки. Загально приписують¹⁾ Желиборскому герб „Сас“. На сїм гербі бачимо півмісяць, дві зьвізди на рогах, посеред стріла. Тимчасом в панегірику „Евѣдїа“ бачимо герб „Прус“: дві коси, вістрями звернені до себе, в долі звязані лентою; на верху між кінцями вістря крест з двома раменами (другого половина), а над гербом мітра і жезл. Герб сей називає ся „вовчими косами“, бо в такі коси ловлено вовків. Додамо, що над гербом „Прус“ місто мітри і жезла, котрі спеціяльно додано в панегірику з титулу єпископства Желиборского, находимо руку узброєну, або 5 струсіх пер.²⁾

Заходить отже тепер питанє, чи Желиборских герб був „Сас“ чи „Прус“. Питаня сего розрішати не берусь, хоть годї гадати, щоби печатня львівска через омилку напечатала герб „Прус“.

¹⁾ Bartosz Paprocki: Herby rycerstwa polskiego. Kraków 1858, стр. 528—9 і 695. Гляди також: Niesiecki: „Herbarz polski“ Т. VIII. Lipsk 1841, стр. 285.

²⁾ Niesiecki: „Korona Polska“ Т. III, стр. 750; гляди ще тогож автора „Herbarz polski“ Т. VII, стр. 523.

I. ВМНОЛОГІЯ

Сї єсть,
ГЕНЕЛОГІЄ.

Ако П'кснь прѣ части Писмо мовлена
ня дѣнь вѣскрїня га П'бѣв
ИЮСЯ ХРИСТЯ.

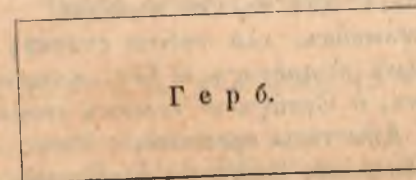
Панс, Пастырс, Єпископи
й Добродѣки своємс
Прѣ Д'клатели в' Тупографїи в Дарѣночкс
П'зко Принесѣнаа.

Б' Тупографїи Єтїкѣ Великїа
Чсдотворныа Лакры Печерскїа Кїевскїа
Рѣкѣ, г'ах'а.

Цїлий заголовок в рамках, серед котрих заміщені образи: св. Володимѣра і Ольги, Бориса і Глїба, Теодозия і Антонїя Печерекого. На долї в рамках церква Печерека з нашесю: Црївь Печї.

(Н. I. об.)

П.
Б.
Я.
Л.

М.
М.
В.
П.

Розблномъ Створеню з' Творцемъ ѿ Блѣ,
 Зѣмнымъ незакрѣнне к' Нѣа порогшмъ,
 Хитростю Жонкѣ вѣсомъ шшкѣанон,
 И на всегѣ готовость зголдѣанон,
 Ижъ звездѣный на заказъ скоштовалъ дѣва
 Слѣичный овоцъ, котрогѣ далѣ мѣ СВѣ,
 Милый Покой разорвалъ з' Блѣ ѿ згѣдѣ:
 А гнѣвъ з'єдналъ ѿ враждѣ Людемъ родѣ.
 А тожъ Новый АДѢМ' днѣ Хѣ Сѣталъ,
 През' Крѣтъ ѿ Сѣртъ восталъ всекъмъ Сѣвнѣтел':
 Непрѣзани ѿ сѣары кѣтѣ з' грѣнтѣ згладилъ,
 Покой з' Блѣ Члѣкѣ вѣчннѣ к'провѣдилъ.
 ДРѢГ' тѣды ДРѢга нѣкѣ СВѣымъкъмъ смѣклѣ,
 СВѣхѣдѣачи Празнѣника тогѣ всеклѣ.
 Рѣвне ѿ ты ѿ Очѣ АРХИМѢАНДРИТѢ
 На томъ Стѣоцѣкъ сѣдѣачи многѣи лѣта,
 И самъ Покой кѣ своимъ ѿ Любѣкъмъ мѣтѣ
 Рѣчѣ, ѿ днѣхъ навчѣтъ Любѣвне житѣ.
 Такѣмъ ковѣмъ спѣсовомъ кѣ сѣ зѣдѣбетъ,
 Штѣ сѣ в' пожитѣкъ Црѣкѣ, в' тогѣ гѣтѣбетъ.
 Зжнѣкаѣже Покою, з' тѣми СВѣцѣамѣ
 В' Нѣнѣшнѣй Вѣкъѣ ѿ в' прѣшлѣмѣ. Такѣже ѿ з' нами.

Стефанъ Беркінда, Тупографъ.

(II. 4.)

Рецѣкъмъ Братѣи ненавидѣще ѿ насѣ.

Смерть вѣдши сѣ на ны	Чловека дондѣже,
Зѣвнѣстю сѣтанѣ	Рѣа ѿспроврѣже
Вѣкъ ѣже оубѣитѣ	Зѣвнѣкъ грѣхѣ дѣвннѣмъ
Мѣръ, ѿ потрѣвѣитѣ,	Мечѣмъ плачѣвннѣмъ.
Нѣкѣ к' ран вѣзѣмша,	Дѣлѣкъ оубѣо ѣстѣствѣнѣ
Зрацѣа сѣбѣ менша	Грѣхѣа, ѿ сѣраслѣнѣ
Тѣвѣри словѣсноѣ	Сѣ Ядѣма сѣвннѣмъ
Иже невѣсноѣ	Вѣскѣмъ, ѿ днѣ гѣрдѣщннѣмъ.
Имѣше слѣдѣности	Тѣйнѣ всекъмъ смѣвнѣдетъ
Вѣвнѣшѣти рѣдѣности,	И зѣвнѣтъ кмѣтѣдетъ
Мѣдѣ сѣ началѣо.	Вѣрѣждѣ же: нѣ тецѣмъ
Не ѣстѣннѣ малѣо	И любѣзнѣ рецѣмъ:

Сѣ Братѣа нѣнѣа,	Нѣнѣкъ: нѣче в' Сѣвѣорноѣ
Днѣ вѣрѣжѣ прѣстѣанѣ:	ЛѣВѢРЪ ЧѣДОТКОРНО
Разорѣкъмъ нѣнакѣстѣ	Нѣкѣмъ дѣ стѣаа
И ѣжнѣвѣмъ зѣвнѣстѣ	Дѣстѣ намъ любѣвѣтъ рѣа.

Надѣнъ Зѣвнѣкѣи, Нѣвѣорнѣи.

Прѣстѣи мѣ сѣ Нѣкъскрѣнѣемъ.

В' рѣаѣ ѣще гнѣкъкъ зѣчатѣи	Не прѣвѣачѣи прѣ всеѣ рѣзѣмъ
З' Любѣнѣрѣо чловека	Срѣцѣмъ прѣрѣи ѿ чѣстѣи;
И прѣз' нѣго на всекъ кмѣтѣкѣ	Мѣсна ѣст' рѣчѣ, жѣ потрѣва
Рѣжай людѣскѣи ѿ вѣкѣа.	Кѣто жѣдѣетъ навѣитѣ,
Сѣднѣкѣмъ всекъмъ прѣсѣлѣдѣвалъ	На прѣвѣитѣ сѣвѣ Нѣа,
Вѣдѣачи нѣхъ з' сѣвѣою,	И на вѣкѣи тамъ житѣ.
Зѣвѣлѣчачи всекъмъ воѣвалъ	ЛѣСѢВѢ тѣды ѣстѣ Хѣа
Прѣвѣдѣчногѣ Покою.	Жѣ намъ грѣхѣи прѣвѣачѣи,
Лѣчѣ гѣдѣи Хѣ нѣнѣкъ вѣстѣавнѣ	И всеѣ прѣстѣи грѣхѣ до слѣва
Нѣкѣ Бѣ з' мѣртѣвѣхъ прѣслѣчѣвѣ,	Навѣитѣ насѣ рѣчилъ
И чловека поѣднѣавнѣи	И мѣи вѣзѣвнѣи тѣо ѣхѣтѣне,
З' Блѣмъ Оцѣмъ дѣст' мѣнѣ,	З' мѣртѣвѣхъ вѣстѣемъ прѣстѣкѣ сѣ
И з' сѣвѣою нѣмъ любѣвне	И такѣ житѣи ѿ прѣвѣротнѣ
Крѣомъкъ жѣднѣое невѣзѣдѣо	З' кмѣннѣи нашѣи хрѣстѣкѣ сѣ
Житѣи вѣзѣалъ кѣ всемъ рѣвнѣ	Кѣсѣн тѣжѣ Лѣвѣрѣкѣ прѣвѣвннѣи
И навѣчилъ всеѣ рѣды.	Пѣастѣвѣрю намъ ѿ пѣанѣ
Кѣтожѣ ѣст' з' людѣи тѣа гнѣкѣвнѣкѣи	Зѣкѣчѣа дѣннѣи зѣвнѣи ѣздѣвннѣи
Жѣвнѣи не мѣкл' прѣстѣитѣ;	Нѣхъ нѣкѣдѣи не прѣстѣанѣ:
Кѣто такѣ срѣцѣ сѣкаменѣкѣамѣ	РѣНѣхѣло скѣоро гнѣкѣвнѣ настѣвннѣи
Жѣ не сѣхѣотѣкѣа зѣмѣчѣитѣ;	Бѣждѣ в' тоѣи мѣкрѣкѣ всеѣ вѣзѣорѣ
И вѣлѣжнѣемъ всеѣи оубрѣзѣи	Нѣхѣай зѣрѣаз прѣ оубѣстѣннѣи
Бѣдѣвчѣи тѣ сѣ мѣдѣлѣстѣи	Тѣвоѣи мѣдѣрѣкѣи дѣзѣорѣо.

Дѣмѣтрѣи Зѣхѣарнѣи, Стѣкѣнопрѣвѣитѣ.

И тѣакѣмъ вѣзѣоннѣмъ.

По зѣвнѣтѣжѣствѣ настѣвннѣи' Трѣнѣмѣ вѣрѣзо зѣвнѣннѣи:
 Нѣкѣ намъ прѣнѣсѣ Покинѣи Аггѣлѣкѣ сѣкѣтѣлѣозрѣчннѣи:
 Сѣднѣкѣмъ вѣзѣорѣкомъ дѣмѣчѣи ѿ зѣвнѣннѣи зѣнѣти,
 И Людѣемъ сѣ вѣлѣчѣи навѣвѣитѣ оубѣтѣкѣитѣи.

Чѣмъжъ ѿ мѣ тоѣнжъ Радости не маемъ
 Заживати! Чѣмъ пѣсней вѣдѣче не спѣваемъ!
 Если ковѣмъ тѣшитъ насъ тѣла повоженке:
 Икъ не маеть тѣшити Душѣ нашихъ збавенке.
 (н. 5.) Радость тѣды, ѿ Трѣмфѣ тамже ѿ Мѣзѣка,
 Не хѣй ѿнкъ кождо здѣметъ чоловѣка:
 С котѣрыми ѿ твоѣ Величностѣ нашѣ Пѣне,
 Икъ нашѣ Бѣж' ѿ Пастырѣ при Хѣ Гетманѣ,
 Кумкалъ оударѣ дѣховный, Начни ноко пѣти
 Нѣкого днѣ Звѣтажцѣ пѣсньми выносѣти.
 И той Празникъ шеходѣ з' трѣмфѣмъ дѣховнымъ
 Прѣмвѣючи кѣнз' рѣемъ кождо любовнымъ
 Икъ высмѣ тѣ въ згодѣ ѿ любѣ спѣвали,
 И по смѣрти на ѿкѣ Трѣс выславѣли.

Пардѣний Молковицкѣй, Изобразитель.

Хѣ КЪСРѢСѢ Из' МРТВЫХЪ.

Корень словѣ некрѣе,
 И з негѣже всѣ звѣрѣе
 Сретикѣвъ, ѿрастѣют',
 Црѣко Мѣткѣ вѣзмѣраю.

Съ ними же прѣрекѣша
 И изыки пронесѣша
 Къ ѿвѣк: ѿкъ живѣтъ
 Спѣсъ, ѿ оумрѣт' ѿ шжикѣ.

И Хѣс вѣстанѣю
 Къ нашѣмъ назданѣю,
 Не вѣрѣют' мнѣзи зѣлау
 Свѣрѣше са ѣа цѣлау.

Кто збо ест' вѣрных' лика
 Иже гласа взѣмъ толѣка
 Прѣстѣ Тайнкъ не свѣрѣитъ
 Оумом' пѣче нѣ вѣзмѣрѣит'.

Есть аглашѣ, Патриархѣ (н. 5. об.) И
 Горѣ долѣ Тыхъ монархѣ,
 Сѣлаштовѣ ѿ Прѣкѣвъ,
 Ест' в' сдовѣль ѣ' кырокѣ

ты оубѣ Свѣтѣли,
 КѣСВѣКѣ съжитѣли,
 Начѣлнче в' чѣстой вѣркѣ,
 Прѣим' Тайнс, жѣй в' мѣркѣ:

И нѣхъ же самѣ ѿудѣе
 ѿ Книжнѣи ѿ сѣе,
 И стражѣе вѣзвѣцаютъ
 Из грѣба пѣтъ оубѣрѣютъ.

Икъ камѣнь вѣдрѣженнѣй
 На здѣнѣе положѣннѣй,
 Црѣкѣ вѣрныхъ под' тобою
 Под' крѣпламъ всю собою

Михѣилъ Фѣйнацкѣй, Изобразитель.

СМРТИЮ СМРЯТЬ ПОПРАВЪ,

Къ своѣ вѣскрѣнѣ Бѣкъ нашѣ Избавитель,
 смрѣти СМРТИЮ вѣзколинаъ вѣти погвѣитель.
 С котѣромъ Сѣса прѣковѣлъ давнѣ:
 Же мѣл' вѣти смрѣти смѣртъ СМРТИЮ прѣславнѣ.
 Селезарѣ нѣколикъ хотѣчи закѣти
 Селефанта по царѣмъ, самѣа положѣти
 Къ грѣбѣ мѣскалъ: Такъ ѿ смрѣтъ, гдѣ Хѣ калѣла
 Твѣржѣ всегѣ створѣна ѿ нанѣ настѣпила
 Сѣ разѣ самѣа полагѣ: ѿ такъ СМРТИЮ смрѣти
 Икъ Бѣкъ ѿнкъ гологѣ значѣе рѣчнѣ стѣрти.
 Дѣйже смрѣти Звѣтажцо ѿ нашомъ Пѣнс
 КОСѣбѣднѣс, ѿ днѣ наномъ Гетманѣ
 И Пастырѣ, СМРТИЮ смрѣтъ вѣти дѣховнѣ:
 Икъ тѣи звѣлнѣ днѣю мѣнжѣе позвѣрѣхѣнѣ:
 Чоловѣческѣ гдѣкъ смѣртъ, ѿ ѿкъ Бѣ вѣсталъ з' мрѣтѣхъ,
 Прѣкадѣчи з' собою всѣхъ ѿ грѣба мѣртѣхъ.
 Змирай же дѣховнѣ ѿ прѣтѣпѣлѣи жалѣ
 смрѣти, жѣкѣкъ вѣчнои смрѣти шѣнѣлѣ цѣло.

Пѣвелъ Макарикѣй, Бѣтинѣй.

(н. 6)

И Сѣщѣмъ вѣ ГРѣбѣхъ ЖИВОТЪ ДѣРОКѣВЪ.

Земля СѣЗДАТЕЛѢ вѣ землюса слагѣтъ
 Сѣ Раснѣлннѣкъ: нѣ в' земля Гѣбѣннѣ,
 Сѣшѣдѣ ѿкъ Бѣкъ ѿдѣскѣ Долннѣ,
 Сѣ кѣка юзникѣвъ всѣхъ днѣ свокожѣетъ.

Сѣгѣже Самѣшнѣ зрѣт' Крѣпчѣйшѣй,
 Иже къ Далѣдѣ зѣ Любокъ тѣмѣкс,
 Гѣзѣ Грѣдѣ пѣкнѣй, ѿ Брѣта на велѣкс
 Горѣ кѣзнѣсѣ ѿ Хѣлмъ высочѣйшѣй.

Мнѣгѣ пѣкнѣвъ ѿдѣ, ѿ на вѣчнѣй ѿхъ оубѣрѣ,
 Брѣта съкрѣшѣ ѿ сѣщѣмъ Къ ГРѣБѣХЪ
 Къ мнѣзѣхъ Пѣлѣменѣхъ ѿ вѣ всѣкнѣхъ Рѣдѣхъ.
 Извѣдѣ Къ ЖИВОТЪ всѣхъ Прѣвнѣхъ сошѣрѣ.

Аки оубв естк ѿ твѣ Велѣбный,
 Егда ЖИВОТъ естк дарованъ, приймати,
 И кса ѿ смѣрти кѣчнои предлагати,
 Вѣ ЖИВОТъ вѣчный, в' вѣдѣнемъ Хвалѣбный

Θεοδω Κυριεви, Βασιλιου.

(К 6. об.)

Покланѣса егѡ ТРІДНѢВНОМЪ Кѣскрѣнію.

Можномъ Гетманъ,
 а еше всѣхъ Панъ.

О ѿ Створителю,
 Днѣсь ѡвѣстителю

Ласкѣ егѡ заживши,
 На ПОКЛОН' низивши.

Доскѣ сабша дѣти,
 И емѣ сѣквати.

И прѣто нѣный,
 ПОКЛОН' на словѣсный.

Васи хотк малѡи,
 Змѣсли лѣчк цалѡи

Старшого намъ вѡжа,
 Же онъ естк горѡжа.

Крестонѡснѡхъ Братій,
 Рѣчъ подѣпомагати.

И самъ жѣкса вправнѣхъ,
 И дрѡгихъ настѣвилъ.

Хѣнтне передъ твоѡ Трѡнъ,
 Принестѡ ПОКЛОНъ.

Λεωτι Ιερουσαλημοκι, Πισμωλατε.

Памѣѡ БѢРѣнда Тѡпѣкаровѡдець.

О Прѣстѣтелю, Рѣкѣ ѿ Вѡмѡблець
 Трѡѡ сѣ ѡгкми Тѣкѣ прѣстѣтелю,
 Пѣса рѣченна сѣ всѣми желѡю.

Тѣже по всѣхъ сѣ всѣми,
 Твоѡми ѿ моѡми

Всегѡ Тѡс ПРѣжитѣлѣ,
 Но всѣм' мѣншѡ Слѣжитѣ.

Пѣстырѡ ти прѣстоѡ
 Тѡже Мѡю ѿ Поѡ.

Дѡ не всѣс завѣнный,
 Из' Тарѡссѡ смирѣнкі.

З:

К: ѿ П. ѣ. К.

II.

ΑΝΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ

Δοκροδ'κτελμн, ѡ бѡгѡчтѣм оукрашенноу
 несоуснѣйшѣмоу, ѡ цѣломоудрѣйшѣмоу
 моужоу

ΚΥΡ ΓΡΙΓΟΡΙΟΥ ΚΙΡΝΙЦΚΟΜЪ

къ Россѣк Лвовскѡ землѡ ѡвѣстителю.

Егда оучѣна своѡго трѡудѡк достоѡноуѡ
 мздѡ в прѣславной Академикъ Пѡтавской
 Зчитѣлѣтка глаголю философѣчного изво
 лѣнем, ѡ сокѣтом всѣхъ в коупѣк оучите
 лей совершѣнный восприѣт стѣпенк. в крат
 цѣ ѡческим егѡ диалѣктом
 чрезъ Лѡкова Бѣдовского ѡписанно ѡ
 Рѡкоу ѡ Рожд. Хѡа ѡхѡа Мѡца Юна ѡ.

Дальше слѣдуѣ виѣетка, що з'ображаѣ надѡю. Дѡвкола неѡ на
 писѣ: SPES MEA IN DEO EST. Пѡд виѣетоу:

къ Прѣславномъ Градѣ Кѣнеѡцѣк.
 Къ тѡпографикъ Марка Гинамма.
 позволенѣмъ Старшихъ.

(К 6. об.)

Образѣцъ: сѣвятѡй Георгѡѡ на конѡ, убивѣа копѣемъ змѡю.
 Дѡвкола образѣа буквы Г. М. Х. Г. (Сѣвятѡй Мучѣникъ Христѡвѡй
 Георгѡѡ). Пѡд образѣцемъ читаѣмо стѡхи грѣцкѡ і русѣкѡ зъ пѡдписѡю
 буквъ К. Г. (ѡкъ здаѣсь, Григорѡя Кириѡцкѡго).

Μήδεο σὸν μεγαθύμῃ μεγαλήεος ἔξοχε μάρτυς
 Γραικῶν, γραικοτρόφων τῆς ἐπ' ἐμοὶ χαρίτων
 Οἷς χάρις ἦσθι, ἔλθοσ, ἐτῆς ἔτι μακρὰ κέλσῃθα
 Τοῦτον ἐμοὶ στέφανον ἄρτι χαρισσαμένους.

Слѣшнѣ Патрона Свѣта Георгиа маени
 Чини народѣ, прето теж при Б'крк' застаеш
 Добра 'иест реч при старом, и свѣтом жолн'ирк'
 Держатисна Свѣтотк' Отческо'к' Б'крк' .:

К. Г.

(Карт. 2.)

Прѣосцѣнномоу ѿ Превекн'к'иномѣ Ігѣ

Милости Господиноу Ѡцоу,

ІОАННІОЮ ВЛАСРІАНУ

Архіеп'поу Метрополит'к' Фила
 дѣлфискомоу ѿ проч. Б'коуп'к' ѿ вс'км
 Іх' м'л'т'м п. п. Гражд'аном' Венецк'им' Бра
 т'їѿ ѿ Ктиторем' Цркве ст'го вел. моученика
 Х'ва Г'іѡргиа Б'крк'ї ст'ма вост'очно кароли
 чек'їѿ Православным' сыном' Іаков' С'ѣдо
 вск'їѿ здрав'їѿ ѿ ка'годенст'.

Присп'к'вши дѣ славнога Власк'їѿ земля
 Града Янтенѡрока ѿ се' смотрѣн'їем' н'к'ко
 им' в'їшн'їѿ обр'к'тоу н'к'кон'ѿ ѿ земля, ѿ
 ѿч'ств'їѿ моѿго оучен'їем' прилежащиѿ ѿ
 ниѿже іеднн'їѿ с'їге нескоусна ѿ ц'кломоу дре
 нна моужа ѿменем' Григѡрїѿ Кирицкога
 на ст'епен' оучителства ѿвилным' ѿждин'ї
 ем', ѿ прилежан'їем' м'л'т'їѿ Нашн'ѿ достойн'к'
 восход'їѿца видѣ Б'га моѿго со радѡст'їю доу
 ш'а моѿа бл'годарн'ѿ ѿже с'їце достойн'ѿ вино
 град'а своѿго д'ѣлател'їѿ промишлаѣ толики^х
 оубѡ бл'гн'ѿ не неблагодарен' с'їѿ радость юже
 на серцоу моѿм' им'к'ѿ оуст'ѿ ѿ трост'їю ѿчес
 кн'їѿ моѿїѿ м'ѣтры во об'цоую ползоу ѿ оу
 т'їш'їен'їѿ проб'ч'км' правосл'авн'км' (наѿпачѣ

(К. 2 об.)

же людем' дїалектоу Славенскаго егоже ше
 рѡкост' земли шѣрокостн' равна) Под прѣс
 в'ѣтл'км' ѿмен'їем' М'л' Наш. (ѿѿже сам'к'ѿ
 по Б'з'к' помощ'їю ѿ промысл'їен'їем' с'їѿ выст'ѿ)
 в' крат'ц'к' изобраз'їти ненебрегѡѿ
 іеже любовн'їѿ дѣ воспрїимете
 со вс'їѿц'км' сми
 р'їен'їем' и гов'їен'їем' молю с'а.

Карт. 3.)

Патр'їар'хов' четк'їрѣѿ нав'к'дн'їѿкъ милѣ,
 Ѡб'ажившн' дост'ѿ часоу не м'алоую хвилѣ,
 Там' ратѡункоу дознал'єсъ чоудовн'їѿ ѿ Б'га
 жадна ти небезпечн'їѿ не шкѡдила трвога
 Без' соум'тоу без' достаткоу ѿпатр'їен'їѿ з' нека
 м'к'л'єсъ вѡд' т'ѣ м'к'с'л'к' зав'їше простовал' до н'ѣѿ
 Постига ієси ѿзиков' в'к'жест'їѿе многн'ѿ
 Латинскаго, Власкаго, и Греков' оубогн'ѿ^х
 И потн'м' а до Римоу достиже самого
 т'к'ла Пѣтра и Павла нав'к'дн'їѿ ст'го
 Так' т'ѣ и ін'шн'ѿ кости моученик' Хр'т'к'ѿѿ
 а т'ѿѿ м'к'їєсъ причинцов' до Б'га готовк'ѿѿ
 Жадна т'ѿ прелѣст'їѿ св'к'т'ѿѿ ѿ Б'кр'ѿѿ Св'т'ок'
 Ѡвестн'їѿ не могла до сект'їѿ проклат'ок'
 И так' тѣѿ скончн'їѿши ц'аслн'їѿе дорогоу
 котроуюсъ ѿф'к'рѡвал' іедномоу Б'гоу
 С'їстаток' сна и часоу в' забав'ѿ пристонн'ѿѿ
 травн'ш', достѡпоуѡючн'їѿ нав'к' вызкол'їонн'ѿ^х
 И котор'ѿѿ и докторством' годн'їєсъ іѣ' ѿч'чонн'їѿ
 цнот'ѿ и наоукою ѿраз' к'їѿк'їшн'їѿн'їѿ.
 Жїѿже Цркв'їѿ, ѿчн'їѿн'к', домоки, ц'аслн'їѿе
 прѣжн'їѿ Мадоусаловѣ л'к'т'ѿ нег'есклн'їѿе.

(К. 3. об.)

Превекн'їѿм', и Пр'к'ск'к'т'л'км'
 Іх' Милостем' П. П.
 ѿвн'їѿвател'їѿм'к'їѿвател'їѿм'¹⁾ Венецк'їѿм' славнога
 Нарѡда Греческаго Брат'їѿк' Братств'ѿ ст'го
 Моуч. Х'ва Георгиа.

¹⁾ Sic!

ГДА

Мзда добродѣтели похвала.

Не оустала Побожность и сталость оу Кѣрк
 Хоть пренаслѣдованье ахъ тернишъ безъ мѣри
 ѿ презанци Народѣ і агдишъ тѣмъ лѣта
 гдѣс мѣла к рѣвахъ скипетры правѣ все свѣта
 Не мога нѣгдѣсѣ широкѣи ѿцеанъ цени славы
 ѿгорноути. вѣдомн свѣтоу тронъ справкѣ
 Жрожена Намъ вѣла речъ панствѣ владати
 и всемѣ нѣгдѣсѣ свѣтоу набк оузычати.
 Такъ са проудко фортоуны кола обертаят
 сцентры в ирмо, достатки в нѣзоу ѿмѣннѣю
 але тѣ цнѣи народѣ любъ тернишъ ѿмѣннѣю
 в дочасныхъ рѣчахъ. вѣроу держишъ не ѿминѣ
 Жаднѣи ти тоѣ тиранъ не можетъ ѿнати
 ани свѣты новкѣ, в чимъ спрофановати
 Лечъ цалоуоу Хѣтѣи женихоу нѣкѣстоу
 такъ цѣкѣтъ к терни рожанкѣ заховѣишъ чистѣ
 Соуѣть доскѣтѣ и ишиѣкъ побожникѣ справкѣ
 продробавность, и мѣстѣ знакъ вѣч. славы
 іестъ свѣдкомъ тѣмъ цнѣи вашнѣ свѣжо креованкѣ
 на станъ доктѣрва, вашнѣ хлѣкѣо промованкѣ
 Претѣ вѣктнѣишъ и в славы тѣ градѣ Венецкѣо
 даѣ цнѣта цнѣимъ мѣсце и в панствѣк тѣрѣкѣо
 але вжды коли колкѣкъ Бѣгъ ѣмѣса тѣбѣи сталкѣ
 приметъ, в терпавностиахъ, и вѣркѣ с. трвалкѣ
 здаритъ часъ гдѣ сланы дождъ ѣстѣнитъ ѿ очи
 а слонце ласки ѣго мракъ ѿженетъ ночи.

(в. 4.)

FINIS.

III.

Є V Ѧ Д I Я

алео

словоковнѣи дойзрѣкмы в' молодѣ в'кѣс:

Єго милости Господина Ѧца,

Я Р Ѧ Є Н I Я Ж Ѧ Л I Б Ѧ Р Ѧ К Ѧ Г Ѧ О

З ласки вѣи еѣпа Авѣовскаго, Галиц:

и Каменца Подѣлскаго: Дѣховныѣ цнѣотѣ запахъ.

Презѣ

ГРИГОРИЯ БѣТОВИЧИЯ Ѧсмакованнѣи.

А на днѣ оуручѣстнѣи, стѣго Великомъ: ГЕ Ѧ Р Г I Я
 при цаслѣкомѣ к' Цѣркѣи Катедралнѣи Авѣовскѣи,
 першого Яктѣ рѣчнѣи ѿправованѣю: Самѣмѣ его
 млѣ: Гидѣисъ Ѧцѣ Є П I С К Ѧ П Ѧ при оунижѣномѣ
 поклѣнкѣ, Ѧдѣннѣи, и дѣдикѣваннѣи.

Вѣ Л Ѧ Ѧ Ѧ.

в' Дрѣкарни, с позволенѣмъ Братскѣи. Рѣкѣ, лѣхмѣ
 Мѣца Яприлѣа, ка, днѣа.

к 06)

На Преславнѣи Кѣйноутѣ, иѣхъ млѣтей Панѣ

ЖѦ Л I Б Ѧ Р Ѧ К Ѧ В I Х Ѧ

Я		Ж
Є	Г е р б.	Л
Г		К: П

Бързо к' кнштах Марсовыхъ, може сѣтъ квиноты,
Котры совѣ навмал Прѣдквѣ твоихъ цноты
Цнѣй Желнборскихъ дѣме; во косы схилюне,
Быстро на каркѣ Парварскій: носншк настрѣне.
Не можетъ онымъ жаденъ, вы былн скршѣны
Доказати: во Кртѣмъ стымъ сѣтъ змоцнѣны.
Страшнѣва бѣтъ корогу телѣснымъ шѣрона,
Страшнѣва и дшнѣнымъ, на Гѣлмк Корѣна.

(к. 2.)

ПРЕВЕЛЕНЪИШЕМЪ ЕГО МИЛОСТИ

Господнѣ Оцѣ

АРСЕННО ЖЕЛИБОРСКОМУ,

З лѣски вжѣн ЕПИСКОПЪ ЛѢВОВСКОМУ, ГАЛИЦКОМУ
И КАМЕНЦА ПОДОБСКОГО.

Панѣ и Пастырѣ, мнѣ вѣлце милостивома.

К'копомна негдамы старожитность, Превеленкншій ш хртѣ
Панѣ и Пастырѣ мнѣ вѣлце млтнвнй: такъ великю любовь къ
порядковой власности мѣла, же на ишиѣ и велможные рѣчи,
к' ѣной (к. 2. об.) смакбючи; перекадала. И причины томѣ и слышн
нѣншѣн жаднон вѣти нерозвмѣю; тѣлко долгофортѣннѣногѣ по
мѣшкѣна з' слѣкою нхъ прагнѣ; цю и мѣла: во порядокъ, дшѣю
рѣчнй (ѣкѣ и такъ бѣтъ) называла. И ѣкѣ шнхъ любовь к' поган
сткѣк зандрѣнннй, ѣднакѣ к' совѣ самъ стѣклнвнй зкнчѣннѣслъ,
потѣмности к'кѣк вѣлце то совѣ вѣжачн; пнсмѣ шѣлснѣючн подалѣн.
И такъ постѣпбючн, до великого розширѣнѣ и слѣвы; такъ секе
самѣхъ, ѣкѣ и шчнзны своѣн прнхѣднлн: цю кгда вымъ живнмн
(ѣкѣ мѣкатъ) хотѣлъ доводнті докумѣнтамн, мѣскак вымъ
дѣлѣго чѣсѣ на тоѣ шложнті годннѣ. Илѣ такъ корѣткости ѣного
фолкѣбючн, ѣкѣ тѣжъ и цнѣлѣость матѣрн самѣн оуѣжѣючн; на
розсѣдокъ сѣвѣжннй чнтѣлннкѣвѣ пѣстнтісѣ мѣснті. Кѣторѣю
тѣдѣ и иѣ найннжшнй к' пракѣслѣкн стѣмъ, (к. 3.) кгда нерѣвно
ѣныхъ болшѣю, до вшѣлѣкнхъ шѣрѣдковъ црѣковнхъ, хѣтъ,
и милѣость; до скѣтѣс южъ за лѣскою вжѣю и дѣбчю, оу Превелѣ:
тѣснѣ, на то новоцѣслнвѣмъ дѣхѣного Панѣкѣлѣ рѣкѣ; оугладѣю:
вѣлце ѣкѣ вы шѣ грѣбѣ з'покѣталѣ сѣ тѣнѣ. И афѣкт' тоѣ Прѣ
велѣкности вѣшѣн стѣклнвнй, хотѣлъ вымъ не тѣлко на скѣтѣ

к' ѣко подѣти, ѣлѣ и до иѣлѣ вѣннншн, ѣкѣ мѣлѣ ѣсноѣ мѣсцѣ
межн планѣтамн: Лѣчъ не могѣ такъ велѣкого тѣжѣрѣ, оугламн
довтѣкѣс мѣго пѣнншн рѣмѣмн. ѣднакѣ вѣлѣгѣ слѣлѣ монъ,
(моцнѣнншнхъ до тогѣ к'вѣзѣжѣючн) ѣкнмъ колѣкѣк рѣбѣнѣмъ,
к' томъ днѣлѣктѣ: рѣскомъ; скѣтѣс шѣлснѣю. и тѣю бѣрзо пѣлѣхѣю
моѣ рѣцѣс, ѣкѣ задѣток' до дѣлншнѣ оуслѣгѣкѣ моѣхъ, Превелѣ:
тѣснѣ прнѣншѣ и ѣфѣкѣсѣю. Тѣснѣ на дѣкн вѣдѣсчн жѣ нѣмъ: моѣ Млѣтн
внй Пѣнѣ и Пѣстырѣ, вѣдѣчнѣ прнѣлѣкншн; менѣ найннж- (к. 3. об.)
шѣго з' слѣгѣкѣ своѣхъ к' лѣсцѣ своѣн Пѣнѣскон; и вѣлѣослѣвѣнншнѣ:
Пѣстырѣско: хѣватн вѣдѣш' рѣчнй. до кѣторѣго на тогѣ чѣсѣ
з' найннжнншнмъ оуслѣгѣкѣ монъ покѣлѣнѣ, пнлнѣсѣ залѣцѣю, и шѣдѣю.

Превелѣкности тѣснѣ, мнѣ вѣлце
млѣостнвогѣ Панѣ и Пѣстырѣ;
найннжншнй слѣжѣвнншнѣ.
Грнѣгорнй Кѣтѣокнчъ,
Стѣдѣнтѣкѣ прѣзѣцнѣнѣ
ѣкѣдѣ: Зѣмоѣ:

(к. 4.)

НА ГОДННН ХВѢЛЫ: ЕГО МЛТИ ГНѢ ОЦѢ АРСЕННѢ ЖЕЛИБОРСКОГО,

Милѣстнѣю вжнѣю, Правѣслѣвнѣногѣ Епнскѣпа
Лѣковскѣго, Гѣлнцкѣго, и Кѣменѣца поѣобскѣго;
дшнѣкннй свѣтѣокъ: зѣдѣвна ѣпѣрхнѣнѣ ѣгѣ
вѣлнѣцѣ пожѣдѣннй.

ПРО СЛОДН.

ѣкѣ непѣстнжнмнй, вѣкѣ прѣвѣкннхъ к'кѣкѣвѣ
Рѣзвмѣновѣкнѣною вѣкѣхъ шѣдѣрнѣлѣ чѣлѣкѣкѣвѣ
Слѣвѣсною дшѣю; с' кѣтрѣнн похѣднті
ѣднѣкѣлѣснѣт' вѣкѣхъ смѣслѣ, вѣкѣкѣм' шнѣ рѣднті
Найнншнѣ афѣкѣтѣ, шѣвоѣхъ стѣрѣнѣ мѣкѣ;
ѣкѣ то бѣтъ горѣлнѣвѣсть, невѣкрѣтѣ, и вѣкрѣ.
Пнстнѣт', лѣжъ, гнѣкѣкѣ, лѣкѣ, злѣт', смѣтѣ и вѣсѣѣ,
Жѣрѣлнѣкѣ до кѣждѣ рѣчн роспѣлѣнѣ.
ѣднакѣ не вѣкѣ: ѣднѣкѣнн зрѣжѣнѣ нѣтѣрѣ,
Лѣубѣ к' ѣднѣнн налѣжѣтѣ дшѣвннѣнн фнѣкѣсѣрѣ,
Запнскн Наук. Тов. нн. Шѣвѣчѣнѣкѣ.

(к. 4. об.)

Или естъ пухъ в' животѣ; розни, рознихъ смаки,
 Ко тежъ не естъ пухъ аффектъ зарочно еднѣи.
 Ото: в' превеликости твоей, оугладою
 Розность твою: из' Дѣмомъ на кагѣ швирую.
 Сма дшевный, не естъ твой, юж' смакъ подобный,
 Котрый совѣ цкрветъ Желкѣръ в'здѣвный.
 Истность вѣвѣмъ дного, в' Марскъ фидекана,
 И в' Валѣчной Мкнервѣ мощно в'кргвнтована.
 Забѣны росшраетъ, в' свѣтѣомъ двѣры:
 Летитъ на высѣкѣ, рыцѣрства гонѣры.
 Ячъ та дѣсѣтъ, на ложѣ кроваомъ оузроена
 Славы своѣй пристѣи, носила Белліѣна.
 Кто ми еднѣ неквѣтъ, же дла вѣчной славы;
 И Марсовкы вложилсъ: по ноги вѣлавы.
 Бершъ в' рѣки Креѣт хѣтъ; палашемъ згордѣиини.
 Острѣнѣне оубѣзетко прѣймѣтъ не мѣкши.
 Жикѣ на свѣтѣ зацнѣишнѣ, влюкѣлѣ законный.
 Срѣдѣнсъ къ матцѣ дѣховной подобный.
 Имѣ славы, в' покорныкъ образъ вынцѣвалъ;
 Емпирийского Орсѣна, вы с' Паноомъ шѣцова.
 Прѣймшъ даръ нежданнннѣ; ко та Бгѣ провѣчнѣ:
 И з' дѣтннхъ лѣтъ сокѣ на свѣжѣв назначнѣ.
 Главнымъ та в' томъ шриакѣ, оучиннѣ Рнцѣрѣм',
 Корогнѣ егѣ вы вѣкъ мѣцнымъ Кавалѣремъ.
 Орлѣ выстромотного, гѣдност' ти даровалъ;
 По скрѣдлами вы тыи закше пѣанки ховалъ;
 Лѣведъ в' лѣтѣ згрѣвѣамнѣ, котрыѣ ти дойзрѣтнѣ
 В' шнѣкѣнствѣ шѣтавнакъ: оуѣк свой дѣтнѣ.
 Острѣожного, ѣжъ сокѣ Патрѣона достала;
 Велѣнцѣа тѣшнтъ и вдова позостала:
 Слезы горкѣточныѣ прѣдѣко оуѣснѣдетъ,
 Квѣтѣко снѣчннѣ запахѣтъ, ѣж' та пошнѣ чѣѣ.
 Тагне та Бгѣ прѣ вѣкъми оуѣвѣвѣлъ народы;
 И сѣчиннѣ филарѣмъ своѣй шгороды.
 Гѣдннми та прншдѣлъ звѣрхнѣстн дѣрами,
 Архѣрѣйсннмъ чнномъ; и в' нѣмъ гѣнѣрами
 Лѣмпы на штѣалтѣ Пѣнѣи, рѣ ншѣ рѣскѣчѣаннѣ
 И всѣкнѣ недѣластвѣа в' нѣмъ выкоренѣеннѣ.
 Цркнѣ Бжѣи; сталѣ са ѣсноѣ свѣтѣило:
 Котрѣѣ на ѣрнзонтѣ Авѣвскѣи засвѣтѣило.
 Южъ по зѣмлю вѣтѣшнѣи шкодалннѣе хмѣры,

(к. 5.)

(к. 5. об.)

И вѣхрнѣ прѣстѣли страшннѣе вѣры,
 ИРИГѣи вѣвѣмъ в' снѣчннѣ фѣрвѣса прнвѣрала,
 Кришталѣвннѣ дождѣкъ засхлѣи крѣвннѣк вылѣла.
 Явы в' горѣ вѣсѣло шлѣ, на роскнѣтнѣнѣе
 Мнлокладннхъ ѣвоцѣвѣкъ; хѣтннмъ в' насычѣе
 Естѣ южъ ѣвоцѣкъ, естѣ зацнннѣ, стѣѣн крѣвннѣ.
 Пѣвѣи кѣдѣ нацнѣннѣкъ Господѣрѣ дрѣвннѣ.
 Цѣркѣкъ Бжѣа, южъ тогѣ смакъ заживѣетъ;
 Явоѣкъмѣса в' вшѣлѣкннхъ порѣдѣкѣ зноклѣетъ.
 Прѣ (тѣѣѣи стѣннѣ) дойзрѣамѣ цнѣты.
 Острѣкѣдннѣ крѣшнтъ; шпостѣтѣвѣкъ вѣрѣты.
 Дѣсѣтѣса насытнѣла по дѣбгннмъ прагнѣню,
 Охѣлоды дѣствѣ своѣмѣ мѣетъ оуплѣнѣю.
 Лѣвромъ тѣѣѣи ѣздѣвы, шѣточѣетъ скрѣнѣк
 Своѣи: кѣдѣ южъ та вѣдѣи на столѣчно Орсѣнѣк.
 Квѣтннжѣк поана анѣкѣю кѣннѣстѣи дѣховннѣкъ,
 Оздоровлѣннѣ запахомъ; розѣмъ оубѣмннхъ.
 Гѣлкѣнѣкъ ти мѣи зѣчнтъ, лѣвнѣкъ; поки Фѣка
 Окрѣгѣкъ зѣмннѣ прѣстѣнетъ заживѣати з' ѣка:
 Поты на тои сѣдѣчи шрасннѣе столннѣи,
 Вѣсѣамѣ прѣстѣрѣи в' Рѣссѣи зрѣннѣцы.

(к. 6.)

(к. 6. об.)

(к. 7.)

СѢДЯ ПЕРШННН НА СОБОРѢ.

Першннѣ шрасннѣе сѣпѣдѣ шправѣетъ
 Епнскѣнѣ Авѣвскѣи, кѣдѣ рѣкъ целѣврѣетъ
 в' Цркнѣ столѣчноѣ; ѣкъ звѣчѣи естѣ дѣкннѣ:
 СѢ Бѣа дѣнннѣ.

На вѣрокѣ гѣдннѣ, Чнстѣи Паллѣды,
 Днѣск з' впрнѣдѣрѣвѣкъ Рѣнскѣи Дрѣады;
 Вѣдѣчннхъ запахѣвѣкъ кѣнѣк оупрѣскѣте:
 Тамъ прннѣскѣте.

И вѣ, котѣрѣхъ в' мѣцнѣ естѣ Бѣкѣѣо
 Дрѣѣко, трнѣмѣшъ дѣннѣе Лѣвроѣко;
 Вѣкнѣцѣкъ оуплѣтшнѣ, дѣйте мѣ дла славы:
 Дѣховннѣи справы.

Навчѣтъ сѧ вѣгѧ ѿ ней новѡго,
 Иѣкъ не зваждѣти ѿ пѣти правѡго;
 Таа вѧмъ вѣдетъ додаватъ помочи:
 Темной ноци.

Таа распѣдитъ страшнѣкыи хмѣры;
 Таа бѣскромитъ вихристыи вѣры;
 Таа вѧмъ вѣдетъ тихую пристѧню:
 И вѣстрымъ пакѣю.

Таа вѧмъ коло ѡбѣрнетъ до ѡна
 Емпирейского, и прикедѣтъ до Феѡа;
 Живѣете вѣчнои радости достѧли:
 И тамъ zostaли.

БѢДЯ ДО ПРЕЗѢЦНЫХЪ РОДИЧѡВЪ ЕГѠ МЛН БѢЦЯ БѢЩА.

(к. 9. об.)

ПрезѢцный Дѡме, Желнборскихъ сѣкты:
 Кгдаи погладѣю на твой Аспектъ:
 Барзо высоко бѣствилѣсь крокъ;
 Ѡ могѠ зрокъ.

фамиліи

Иѣкъ недѡпырѣ, кѧ слонѣчной зѧри
 Своѣи не можетъ ѡбѣрнѣти тѡари;
 Такъ ѧ не могѧ привратъ совѣк нѡты:
 На твой цнѡты.

Лѣчь, лѡбѣкъ не бѣтемъ Острокидз к' той мѣркъ;
 Еднакъ ми мѣлость кѧ ѡчнѣстей вѣркъ
 Котрѣю мѧншк: на Кретѡвы ѡчи
 Даетъ помѡчи.

Авокѣмъ тѡвѣсь к' ѡной засмаковѧлъ;
 Жѣсь и здоров'ѧ з' сѣмptoms не жаловѧлъ;
 Иѣкъ вы мѣтныи ѡчнѣстѣсь здрѡкъ:
 Церкви стѡѣ.

Спосерѡдкѣсь сѡвѣ вѣнѣрымъ Стеѡана,
 Вѧлѣне, вы Фара прѣ тѣмъ Яврѡма;
 Котрый мѧ к' вѣре, во кѣмъ бѣтъ подобный:
 И к' дѡры гѡйный.

18 10.)

Авраѡмъ к' совѣк мѣлкъ такѣю вѣрѣ,
 Же Исаѡка хотѣлкъ на Ѡфѣрѣ
 Ѡдѣти Бѣгъ; к' надѣи дрѡгого:
 Лѡбѣкъ мѣлкъ единаго.

Стеѡанъ кгдаи к' нѡвой лѡцѣкъ ѡбѣтѣтъ;
 Андрѣѧ к' законъ Хрѣтѣ ѡфѣрѣтъ;
 Не погладѣтъ на потѡмне сѡны:
 ЕгѠ крекнны.

З свѣцкой ѡзѡвы егѠ развакѣетъ,
 И вѡрѣ дѣхѡкной жалѡвы вѣладѣтъ;
 Тѣло вѣгомы вѣлѡжнои Дѣхъ:
 Подѣтъ к' скрѣхъ.

Бѣдетъ вы на смѣртъ, скромного Барѡнка;
 Мѣлого Сѡна: сѧмъ Ѡтецъ, и Мѡтка.
 Ѡнкъ тежъ Рѡдичѡвъ заразеѧ зрѣкѣтъ:
 Свѣтъ вѣмрѣетъ.

10. об.)

Чинитъ иѣмъ дѡсытъ к' хѡти свѡтовѧйкой,
 Вы не росквиѧлѣкъ, стѡрѡсти шѣдѧйкой;
 Берѣтъ ѡхѡтне дѣхѡкнѡю зѡрою:
 Идетъ до бѡю.

Ѡ прѡслѡкысте: Рѡдичѡвѣ мѣли,
 Жѣсте к' такѣю койнѣ вѣправѧли;
 С котрой лѡны вѣчныи похѡдатъ:
 И свѣтъ ѡздѡкѧ.

Щаслѡвнѣи замѣслъ, котрый бѣте мѣли;
 Бѣсте к' томъ стѡнкъ сыпѡчка вѣдѣли:
 Щаслѡвнѣи стрѡменъ слѣзъ прѣз кѧ вѣлѡннѣи:
 Кгдаи вы ѡбѣрнѣи.

Ото тропами смѣхъ за плічємъ хѳдитъ,
Котѳрый рѳдѳсть к' сѳрцѳ вѳшѳмъ рѳдитъ;
Кгда в' єпискѳпскѳй тѳпѳрѳ єгѳ скрѳнк:
Зритѳ Корѳнк.

Щѳ ѳжѳ мѳкши; ѳфѳектѳ сѳгасѳте,
Сѳмисѳ з' єгѳ к' дѳс ѳрдѳте;
Бкѳте к' ѳкчѳрнк єднѳй ѳгорѳды:
Жилѳ, рѳдѳ: к' рѳды.

УКРАЇНСЬКІ КОЗАКИ НА ЛАДОЖСЬКІМ КАНАЛІ.

Написала *Е. Радакова.*

I.

З царя Петра Великого почалась для України нова доба; з цього часу вона повинна була жити спільним життям з Росією, служити спільним державним інтересам, що до цього часу були чужі для неї.

Цар Петро закликав російську громаду помагати йому в його замірах; але громада не обзивалась на сї закликання, не розуміла його плянів і ремствувала. Могутна воля Петра не могла зупинити ся перед такою перепоною: він ішов по переду громади і силоміць примусив її прийняти участь своїм добром і працею в його замірах на „спільну користь“. Не кажучи вже про нижші верстви громади, що мовчки гнулись перед ним, але й своїм близьким, вельможним панам цар повинен був частенько вияснити значіння і користь тієї чи иньшої реформи або заходу. Але в його за все був один спосіб супроти цього незрозуміння і байдужости. Винюваючи свою укохану думку — завести флот, він обернув ся до цього способу — силоміць примусив російську громаду помагати йому в сїм дїлї. 26 т. чоловіка, виряджених з поблизьких міст, працювало на вартатах в Воронежу. Духовенство, пани і торгові люди „кумпанствами“ мусїли теж прийняти участь своїм добром і працею в будові флоту.¹⁾

Коли після Нарвської невдачі треба було як найшвидше укріпити близші до границї міста (Новгород, Псков та и.), то для цього

Реферат сей читано 1892 р. в Харківськїм Історично-філологічнїм товариствї.

¹⁾ Див. М. Костомаров „Рус. Історія въ жизнеописанїяхъ“ т. IV с. 549, 551.

були вислані туди не тільки салдати, священники, дяки, але навіть і жінки.¹⁾

Нічого й казати про будову Петербурга, сього „Парадиза“, як його називав Петро; 1708 року було послано туди 40 т. чоловік робітників і таке ж число другого року; за 1710—11 рік близько 15 т., а коли в кінці 1711 року треба було ще 40 т. чоловік, то стількох вже не можна було набрати: багато дворів тільки на папері стояло, в дійсності ж були порожніми; та за 3 роки знов потребувано було 34 т. душ. Ті хазяїни, що самі не йшли на сю роботу, повинні були годувати робітників і постачати їм платню.²⁾ Се страшенне напруження сил тяглося через увесь час царювання Петра і викликало багато ремствовань серед підданих, раз тому, що вони не розуміли Петрових замірів, а в друге й тому, що жертви були вже занадто великі.

Самі північні війни поглинули більш як 100 т. душ безповоротно. Та ще з 1699 до 1709 р. посилено робучого та майстрового люду на варстати та інші будови щось близько 17 т. пересічно щорічно.³⁾

Перепис 1710 р. з невблаганою жорстокістю чисел показав урядови, яких надмірних жертв вимагало воно від людности Росії; показалося, що порівнюючи з переписом 1678 р., число людности зменьшилось на $\frac{1}{5}$ часть, а в декотрих губернях зменьшення се досягло 40%⁴⁾.

В рефераті Ледрана, старшого урядника міністерства справ загран., уложенім р. 1726, зібрано багато відомостей про нещасне становище податкової людности Росії за царювання Петра.⁵⁾ „Нараховують, каже він, що на роботах коло фортифікацій та при копанню Ладожського та Кронштадського каналів загинуло більш як 150 т. селян та більш як 500 т. на війні і в флоті. Наслідком сього на провінції людність мужеська рідша, і перевагу складають жінки і діти своєю більшістю. Не маючи спроможности заплатити зажаданої з них дани, багато родин покидують свої хати та тікають в інші провінції

¹⁾ ibd. стор. 572, а також Милюкова „Государственное Хозяйство при Петре I“ стор. 149, 344, 344.

²⁾ ibd. стор. 609, 625 і Милюкова „Госуд. Хоз. вь. Россіи при Петре I“ стор. 440, 453, 508 1710—11 р.; в канцелярії до справ мійських збирано щорічно більш як 200 т. рублів.

³⁾ Милюков стор. 177, 270, 271

⁴⁾ ibd.

⁵⁾ Сборникъ Русскаго Историческаго Общества т. 40, стор. 426 і далі.

або криють ся по лісах. Вони переходять, як тільки найдеть ся спромога, в инше підданство; в саму Польщу, каже Ледран, перейшло більше 60 т. родин. До гнету самих поборів грішми, продуктами і людьми треба додати ще й страшну захланність тодішнього урядництва, надужитя поборців. Ціла група „вельмож“ набивав собі кишені на рахунок підданих кляс, як показало слідство 1715 р. Меншиков, Брюс, Апраксин, Ситевін, Волховский, Лопухин і ще багато не менш голосних імен, okazались замішаними в нечистих ділах.¹⁾

Усе те разом і привело Росію до того стану, який виявила перепис 1710 р. Нарід виявляв свій протест надмірним для нього поборам звичайним своїм способом — утікав.

Одначе, уряд не спинив ся і після сієї переписи: його політика не зміняєть ся.

Примушуючи до таких жертв російську громаду, Петро не міг обминути і України. Між тим, не вспівши ще поправити ся і скріпити ся по страшених розрухах XVII віку, Україна і в XVIII віці мусіла бути то полем війн, то стражицею від нападів південних ворогів, а войовничі поривання Петра на далекий полудневий схід („до стезі Олександра Македонського“) вимагали від неї все нових та нових жертв. Особливо важким тягарем лягла ся доба на українських козаків. Петро не умів шанувати козацькі права і вольности, він дивив ся на козаків, просто як на силу, гідну для доброго ужитку на державні мети і „інтереси“.

І він перший з'умів широко використати сю силу. Коли того став вимагати „інтерес“, він перший не рахуючись ні з якими пунктами умов узброїв „вільних“ козаків замість рушниць рискалями та заступами і погнав їх будувати кріпости та копати канали. Козаків не питали, чи хочуть вони йти на роботу за ту чи иншу заплату. Се була не навмна, а примусова робота.

Тисячі козаків копали канал між Доном та Волгою²⁾. Незабаром треба було копати Ладожський канал і знов козаків погнали за тисячі верстов, під страхом прилюдної карі батогами за непослух або втікачку.

¹⁾ Див. Сб. Р. Н. О. т. 40 ст. 457.

²⁾ Див. Черниговская летопись (вид. Київ. Старини) ст. 99; Крат. Описание Малой Россіи ст. 303; Ригельмана „Летописное пов. о Малой Россіи“ ст. 113; Б. Каменський т. II 1716 р. ст. 47, 48.

В с'їм начерку ми й хочемо з'упинити ся докладнїйше на історію сього каналу, бо його спорудження коштувало найбільшого напруження не лише російських, а й українських сил та, як далі побачимо, і величезних жертв.

II.

Коли 1720 р. уряд порішив збільшити число робітників, зайятих копаннем Ладожського каналу, щоб покінчити його в с'їм році, він звернув ся і на Україну за допомогою в людях.¹⁾

17-го грудня 1720 р. гетьман Скоропадський від царя Петра наказ, щоб на початку 1721 року вислано було 10 т. козаків для копання Ладожського каналу (не лічучи кухарів і обозних людей). По тому розказу козаки виступили в перших числах лютого 1721 р. В сьому першому поході на Ладогу, старшинами були: Павло Подуботок, тоді ще чернігівській полковник, генеральний хорунжий Ів. Сулима і лубенський полковник О. Маркович. Не дійшовши до Вишнього Волочка (губ. Тверська) Сулима вмер і його заступив Чорниш.²⁾

В далеку і тяжку дорогу виступили козаки. Але не кажучи вже за далеч, і самий час виходу вибрано було дуже нещасливо. З дня на день сподївались, що почнеть ся весняне бездорожже, а за козаками тягнув ся обоз з харчами, рискалями та пашею для коней. На довго йшли козаки з дому, тож треба було набирати з собою багато і одежи і харчу. Найліпшою характеристикою усіх пригод, що зазнали козаки за часів с'їєї подорожи, а також і при повороті, може бути для нас тогочасний документ: описує сю подію кременчуцький сотник Іляшенко, і хоча він розказує тільки за свою кременчуцьку сотню, але про теж його оповідання може бути для нас доброю ілюстрацією сього нещасного „маршу“ до Ладоги й назад.³⁾

„Поки ми йшли через міста українські, пише сотник, то нас скрізь пускали на ночівлю в великі морози, волам і коням нашим давали сїна й соломи. Але так було тільки до Сівска; від Сівска вже почалась велика нужда і для нас і для нашої худоби. Нас нікуди не пускали на ночівлю; сїна-ж і соломи не тільки піде було взяти (як людям служебним в поході) але навіть і купити за звичайну ціну не можна було: з нас правили подвійну ціну за сїно; ми примушені були ночувати на вулицях в великі морози без притулку. Коні і воли поохлявали без корму. Але поки ще не збігли гроші, що взяли з дому, то хоч і за дорогу ціну, а все таки можна було купувати пашу, коли-ж грошей, що взяли з дому, не стало, і ні за що було його купити, худоба почала гинути. По дорозі до Гомля довелось іти пішки глибокими снігами, а харч, взятий з дому нести на плечах, щоб полекшити підводи; приходилось помагати і обозови — тягнути його шлеями, разом з хворими. Так ми бідували до самої Калуги. Від Калуги стало нам трохи легше і худобі нашій, якої лишилось вже дуже мало: до нас приставлено було драгунів від графа Кантакузена і воли знаходили нам квартири для ночівлі. Так було до самого Новгороду, а відтіль вже незабаром прийшли й до каналу. Скоро стали до роботи, козаки раз від далекої подорожи і негоди, а вдруге, що не мали чим жити ся, потративши всі гроші в дорозі, тепер почали хорувати, одні померли, інші позоставались хорими.

При повороті, ідучи від каналу великоросійськими городами, щоб як небудь дістати ся до дому, довелось продавати за безцін одежу, рушницї, коні. Так один з днів не їв, бо ні в кого не випросив, і муєїв продати в Калужі рушницю ціною 6 кіп за таляр. У другого з п'ятьма товаришами був кінь, ціною 6 кіп, і той здох „з нужди“ і т. и. От така то була ся подорож за тисячу верстов — без корму для худоби і коней, назад — надголодь для козаків, змучених важкою і не звиклою для них роботою.

Але ще гірше бідували козаки пів року на „канальній“ роботі. Нездоровий клімат, злий харч і тяжка праця зробили те, що з десятих тисяч козаків за сей час згинуло близько 3 тисяч.¹⁾ Б. Каменський знайшов в Кольєжському Архиві відомість, що за сей перший ладожський похід померло 2460 душ, окрім 244 душ, що зостались в шпиталях, не лічучи ще двох полків — Миргородського та Стародубського, про яких не було відомості²⁾. Таким робом загальне

¹⁾ Див. Сб. Р. И. О. т. 40 ст. 209, депеша Лави до аббата Дюбуа, 22 груд. 1720 р.: Розказують, піби 15 т. чоловіка, що працюють при копаню давно вже початого, для обходу небезпечного Ладожського озера, каналу, зміцнить ся 20 т. робітників, щоби скінчити канал за сею допомогою.

²⁾ Див. Чернігівська літопись ст. 99; Ригельман ст. 115—116; Я. Маркович „Дневныя записки“ вид. К. Старини, р. 1721; Марковичь „Исторія М. Россіи т. II ст. 556; Бантиш Каменський т. II ст. 59.

³⁾ Див. Харьківський Історичний Архив, Акти Малоросійської колегії N 1637 (в тексті ми наводимо зміст, а оригінал подаємо в додатку).

¹⁾ Див. Київська Старина 1890 ст. 99.

²⁾ Бантиш Каменський т. II ст. 59.

число померлих всіх козаків становить 30% смертності. Така страшенна смертельність повинна була звернути на себе увагу української старшини, і коли року 1722 Петро знову зажадав ще 10 т. козаків на ту ж роботу, то старшина обернулася до сенату з таким проханням: 1) Щоб козакам дали в Вишнім Волочку або в інших місцях байдаки для харчу. 2) Щоб для самих козаків додано було байдаки та лоцманів від В. Новгорода, але „без найму“, і щоб там їм дозволено було відпочити. 3) Щоб в Новгороді видали їм корму для коней, аби годувати їх, доки не буде паші, а коли будуть на роботі, то щоб коні паслись вкупі з обивательськими, а на останку старшина прохала, щоб всіх українських козаків ставлено на роботу вкупі, а не нарізно.¹⁾

Такий новий численний виклик козаків не міг не обтяжати України. А ще рівночасно з сим другі 10 т. мусіли йти в похід до Царицина. Саму ж Україну знесилювало перебування там московського війська. До сього часу на Україні харч для війська постачався за гроші. Але в дійсності, завдяки нерішучості Скоропадського було інакше: „консистенти“ (московське військо на постою) невідступно вимагали тепер харчу і до того без ніякої заплати. До характеристики відносин можуть послужити „пункти“ подані Петрови Скоропадським; от що було в тих „пунктах“: „За 13 літ стадій і переходів великоросійських військ, Україна збідніла людьми й статком. Яко раб молю вкупі зо усіма Українцями ослобонити її від сих стадій. Число козаків і посполитих сильно зменшилось і козаки не можуть разом нести служби свого стану й годувати драгунів. Тепер до Ладоги й до Царицина вийшло 20 т. козаків, а двори їх не увільнені від драгунського постою. Опріч всего сього, скрізь по всій державі подорожні платять „прогони“ за підводи; на Україні-ж здебільша беруть силоміць і нічого не платять.“²⁾

III.

При таких обставинах дуже тяжко було знову вислати 10 т. до Ладоги, а тим часом все таки збори в дорогу йшли посишню. Знати, що козаків до каналної роботи спершу покликано ще далеко більше. Ханенко пише в своїх Записках, що 8 лютого прийшов з колівії наказ, що до Ладоги вже лише 10 тис. треба, а інших — теж 10 тис.

¹⁾ Див. Діарушъ Н. Ханенка 1722 р. 11 марта.

²⁾ Ibidem 1722 р. квітень.

до Царицину. Старшим над каналною командою настановлено було полтавського полковника Івана Чорняка, а при ньому В. Тамару і інших. Іван Чорняк жваво заходився коло зборів в дорогу; він на першій тижню посту виступив з своїм полком з Полтави і йшов вже великим шляхом до Калуги. Йому зроблено докір, що посишався і не діждав нового наказу; зайвих козаків свого полтавського полку звелено вернути до дому та прилучивши до них ще 300 чолов. Полтавців, послати в похід до Царицина, самому ж Чорнякови лишити при собі тільки тисячу козаків свого полку.¹⁾

Тим часом з сенату наспіла відповідь на прохання старшини про полекшу для козаків в сій тяжкій похід; але вона не задовольняла всіх пунктів. Козакам вільно було відпочити під час негоди там, де лучить ся їх пристанок, обіцяно дати їм харч, але з умовою, щоб все, що „изживуть“, було звернено з київських магазинів; призначено видати 2 т. рублів на рахунок каналної роботи для найму байдаків і лоцманів в Новгороді. Але тільки в кінці цвітня Чорнякови післано сей сенатський наказ, а також і інструкцію від старшини — дбати про свою команду, щоб козаки не мали таких клопотів в дорозі і на роботі, як торік²⁾.

Однак сї перестереження і деяке піклування про долю козаків не мали очевидячки важних наслідків. Правда, ми не знаємо запевне, скільки їх померло сього разу, але про теж відомо, що за перший похід з Гадяцького полку послано 1184 душі, а не вернулось — 401 (або — 33%)³⁾, а за другий похід з посланих тогож полку 1400 душ — не вернулось 338 (або 24%)³⁾; ріжниця отже є, але дуже не велика і може бути зачислена на припадковість.

Але з того, що писав Чорняк, видно, що сей 2-ий похід був такий-же страшенно тяжкий для козаків, як і перший. Діло було в серпню, коли козаки під проводом Чорняка розпочали каналну роботу. От що писав Чорняк:⁴⁾ Прибули ми до Ладоги в перших числах червня, але не могли зараз стати до земляної роботи, бо в каналі була велика повінь; однак козаки даремно не сиділи, не лінувались: що дня то гатили струмки, що текли з болот в канал,

¹⁾ Ibidem марта 12.

²⁾ Ibidem.

³⁾ К. Ст. 1884, X: „Співцифікація полку Гадяцького“, подав Д. Багалій.

⁴⁾ К. Ст. 1884, V: пояснення полк. Чорняка в справі роботи козаків на Ладожським каналі; ми подаємо тут зміст сего піявого документа; Чорняк писав сю записку, щоб виправити себе й козаків від закидів неробства та непорядности.

то перегачували самий канал, то направляли ті струмки, що мусіли текти в нього; возили пісок, копали рови, щоб витягнути воду з каналу, переносили на своїх плечах за кілька верстов хмиза, дошки, палі. Коли-ж випустили з каналу всю воду і можна було почати земляну роботу, то козаки викопали посеред усього каналу рів 1 аршин глибоко і сажинь виширши, що б спускати воду. Повиносили з нього землю, вичистили як слід, хотіли вже взятись за самий канал, але полковник Вітвер звелів одному з унтер-офіцерів для проби розібрати вгорі каналу одну греблю. Се було 9-го червня. Коли-ж побачив, що канал знов набрав ся водою, то звелів козакам знову загатить сю греблю. Козаки працювали над нею з полудня всю ніч, бо вода її дуже розмила. З 9 до 18 червня довелось знову випускати воду з каналу, і через се нової роботи в каналі не можна було робити. Але козаки і тоді дурно не сиділи: одні готували дерево, справляли та гатили греблі, иньші тим часом по кілька разів ходили за 10 верстов до доставника за колесми, тачками. Все се доводилось переносити на плечах, бо хоча й було призначено на полк по 15 коней скарбових, але вони були такі замучені та худі, що й порожні вози ледві-ледві тягли.

Коли вода в каналі почала спадати, знов довелось розчистити рів посеред каналу, бо вго занесло піском і мулом. 19-го червня козаки в другий раз взялись до земляної роботи. Взались щиро, хотіли швидче скінчить свій пай роботи, щоб не захопити осени і скоріще вернутись до дому. Робили не тільки за себе, а й за слабих і за тих, що вмерли. А два полки — Чернігівський і Стародубський навіть мусіли наняти на свій кошг бурлаків замість умерлих та слабих, що не могли кінчити своєї пайки роботи.

23-го червня приїхав генерал-майор Писарев; оглядів нашу роботу, звелів каналу більше не копати, а тільки трохи вирівняти його й поправити береги. А щоб зміряти канал, звелів знов напустити в нього воду; через сю нову повинь (а тут ще й дощі почались) до 12 липня робота на каналі припинилась. Але за увесь той час, поки не спала вода, козаки працювали над палями, хмизом, під доглядом старшини та унтер-офіцерів; иньші взяли від драгунів дві машини, щоб витягати з каналу воду. Кілька сот козаків, з великою напругою ледве перенесли їх на своїх плечах. А тут ще довелось з обох боків каналу викопати рови на пів верств, в сажинь ширини і на „пів стоя“ глибини, аби одвести воду, що бігла з озер в канал“.

Подаючи все се до відомости сенату, Чорняк просить оглянути роботу козаків. Він каже, що козаки вже порівнялись роботою з драгунами й салдатами і перегнали нанятих бурлаків, хоч єї за свою

роботу беруть гроші. Далі Чорняк пише: Одно тільки засмучує і мучить мене, що козаки що дня все більше слабнуть і помирають від тяжкої хвороби. Одначе, не вважаючи на таку пригоду бідних козаків, настановлені від Леонтєва офіцери немилосердно бють їх на роботі кіями, хоча козаки працюють не тільки в день і вночі, а і в неділю і в свята. І я, боячись щоб як торік не напасть тут козаків, бо з них торік хіба третина вернула до дому, прошу уклінно сенат не дати пропасти моїм козакам на сій „каналній“ роботі. Прошу не переносити їх на нову роботу (як хоче зробить Вітвер) і не тримати їх до глибокої осени і слоти, а пустити до дому в перших днях вересня. Тоді ще лекше буде перевозити слабих, та й здоровим лекше буде, бо їм усім доведеться йти пішки. З слабими і тепер не знаю, що робити і куди їх ходіти, бо їх дуже багато; скільки разів прохав, щоб прислали лікарів з ліками, але їх не прислають. Далі Чорняк нагадує про платню козакам за їх тяжку роботу. Заплату було обіцяно, але козаки її не діставали та ще в додаток з сїєї заплати хотіли були вивернути залеглисть за р. 1721. Не звісно, чи заплачено козакам чи ні, а звісно добре, що й за сей 2-ий похід вони набідувались не менше, як за 1-ий.

IV.

Але на сьому діло не стало: на початку 1723 року знов пришло наказ вислати до Ладоги п'ять т. козаків щоб кінчали канал. Старшим над с'єю командою настановлено гадяцького полковника М. Милорадовича, що повинен був виступити 1 цвітня. На пів дороги козаки мусіли мати свій власний харч, а далі обіцяно їм видавати з магазинів. Так заспокоював козаків Меньшиков¹⁾.

Старшина ханала ся зібрати козаків; але діло не ладилось, бо рівночасно з сим треба було вирядити 10 т. козаків у Терський похід,²⁾ окрім того на Україні „постоєм“ стояли вісім драгунських полків та мекленбургський. Командирі сих полків завше вимагали від козаків, аби рівняли дороги та підправляли мійські кріюсти. Старшина кілька разів писала до Шереметєва, що мійські роботи зупиняють

¹⁾ Харківський Історичний Архів Акти Малоросійської Колегії N 8539

²⁾ Въ томъ же 1723 г. з весни другимъ разомъ 10 т. войска малорос. с командиромъ А. Марковичемъ, полк. Луб., на Сулакъ пошли и тамъ на той рець плотину адьлали, фортецу укрѣпили — див. „Краткое Описание Малороссіи“ 303.

подорож козаків на канал¹⁾. Чорнуський сотник писав, що капітан Караблін вимагав вислання 1½ т. душ для міських робіт, і коли сотник не задовольнив його вимоги, то прислав до його дому 25 драгунів для змушення (ibid). Між тим висилка таки йшла своєю чергою і уряд вимагав виконання наказу. Прикладом того, як тяжко було на сей раз зібрати потрібне число козаків може бути такий факт: лохвицький сотник писав старшині, що за „убожеством“ він не міг швидко вислати козаків, тай тих зібрав тільки, лякаючи ув'язненням²⁾

В останніх днях квітня наказано було до Ладоги не йти, вернути вже посланих і готувати ся до походу з Голіциним³⁾. Тоді-ж П. Полуботок подав цареві супліку, де писав,⁴⁾ що два Ладозьські та Дербентський походи цілком з'убожили козаків, вони позбулись коний, добра, здоровля, а декотрі навіть життя. Тепер-же знову звелено вирушити в Терський похід 10 т. і в Ладозьській 5 т. В Терський похід козаки вже зібрані, а для Ладозьського нема звідки взяти, хіба тільки тих, що наготовлені супроти татарських нападів. Окрім того козакам треба вижити 8 драгунських полків та мекленбурський корпус.⁴⁾

Все се досить виразно малює нам тодішнє невідраднє становище козаків.

1723 р. Пісарев, що управляв будовою Ладозьського каналу, був обвинувачений в крадіжці державних грошей, призначених на сю будову. „Шафіров, писав Кампредон 29 січня 1723 р. до кардинала Дюбуа, викладає і подає докази на се, що по загальній думці Пісарев обікрав царя більш як на 800 т. рублів“.⁵⁾

Сей Пісарев дістав за се дімісію зі всіх урядів, йому відобрано всі права і майно і навсе засуджено в салдати.⁶⁾

Після Пісарєва будовою Ладозьського каналу управляв Мінїх; 1724 р. зажадав він на р. 1725 висилки 24 тисяч чоловіка, щоби покінчити роботу.

З прислапої в 1725 р. відомости видко, що при сій роботі було 18 т. чол. „із полевих і московських гарнізонних полків“.⁷⁾

¹⁾ Див. „Дневныя Записки“ Я. Марковича, ст. 13. 14. 15.

²⁾ Ibid. стор. 27.

³⁾ Див. Харьк. Іст. Архив N 8539.

⁴⁾ Див. „П. Полуботокъ“ Київ. Ст. 1890. XII стор. 531

⁵⁾ Див. Сб. Р. И. О. т. 49 ст. 293.

⁶⁾ Ibid. ст. 299.

⁷⁾ Див. Сб. Р. И. О. т. 63 ст. 26 і т. д.

На 1726 р. Мінїх зажадав ще 25 тисяч душ, щоби довершити найважніші роботи. На се жаданє визначено вислати сї 25 т. з армейських полків.

На останку, коли і в 1726 році канал все таки готовий не був, і Мінїх запитував, яким способом доводити до кінця сю роботу, виданий був указ із Найвищої Тайної Ради — кінчати її самими тільки „вільними“ (с. в. наємниками).

Не обійшлося звичайно без протестів з боку самого козацтва, але сї протести виявлялись лише численною втікачкою козаків з походу, і уряд, щоби спинити її, став вживати тяжких кар проти втікачів: їх ловили, били прилюдно батогами і знов відправляли на роботу. Старшина була теж не вдоволена з сих робіт, бо і їй приходилось разом з козаками нести всі тягари. Козаки і старшина вважали таке уживаннє воєнної сили, „вільних“ козаків безправним, противним всім умовам: ся служба не відповідала їх стану, була зневагою для них, — і на примус до такої служби вони дивились просто як на ламаєнє привилєїв України. Такий погляд виявив ся багато років пізнійше в „наказах“ українських козаків. Досить типовим заступником сього погляду являєть ся й автор „Історії Русів“. Ось що читаєм ми у нього: „Загальну пімстку над Українцями перевів Меншиков, пославши силу війська з великим числом старшини до каналів та діній біля Ладоги, Сулака та Астрахани, що він повигадував, і там від каторжно-тяжких робіт та недобрих харчів тисячі їх погнили і перемерли, а за повтореннєм сих робіт за кілька літ загинуло і все організоване військо козацьке. Тих же молодих козаків, що заступили їх місце було залишено без ніякого догляду, запедбано й усунено майже від військових справ.“¹⁾ Типовий тут погляд, що уживаннє козаків до тяжких робіт вважав лихим замислом, підступом на козаків. З сього погляду анальоґічним являєть ся лист Орлика до Запорожців; хоч писаний він 1734 р., але зачіпає туж саму справу. От що він писав: Бажаючи не тільки знесилити, але й зашастити військо запорожське городове, Москва знайшла для сього спосіб: копанє якогось каналу в далекій своїй стороні та будову кріпостей в Персії. І спровадивши наказами своїми в такі далекі міста тисячі козаків, одних загубила тяжкими та незвичними роботами, других голодом, третих потруїла гнилим та прілим борошном, перемішаним з вапном та ящірками. Сподіваюсь, що ніхто, навіть вороги мої не можуть закинути мені

¹⁾ Історія Русовъ ст. 222.

брехню, бо се відомо всьому світови. Тай між вами єсть багато таких, що зацілили від катування московського, а на свої очі бачили все те, про що я тепер пишу.¹⁾

Автори наведених уступів помилялись тільки в погляді на лихий замір „Москви“ — забуваючи, що „Москва“ занапачала й свої війська, і що разом з козаками і на Ладозі і в Персії працювали й салдати й драгуни. Що-ж до всього ниньшого, то запевне можна сказати, що сї автори писали суццю правду.

Здасть ся, не було жадної більш менш визначної епохи в життю українського народу, що не вилася-би в народній піснї. Вживанне козаків на такі тяжкі і, як вони думали самі, не відповідні їх стану роботи, та сила жертв і втрат, що були сполучені з сим — були справді такою визначною появою в життю козацтва (а пізнійше — і всього українського народу), що муєла відбити ся в його пісневій літературі. З сїєї епохи ми маємо багато пісень, але щоб не ухилити ся далеко від самої річи, умістимо тут лише одну, що дотичить копання каналу. В козаків одібрано рушницї, їх закуто в кайдани і з лопатами в руках вони повинні йти копати канали.

Ой дали хлопцям широкі лопати
Та послали хлопця молодого
Та канали копати.

Далі малюєть ся тяжка доля і журба козака :

Ой летїв ворон та із чужих сторони,
Та летючи криче,
Ой сидить хлопець та над каналом
Та жалісно плаче
Ой летїв ворон та із чужих сторони
Та летючи в гору крикнув,
Ще-ж бо я хлопець, хлопець молоденький
Ой тутечки не привикнув.“

Доля козака порівнюєть ся з татарською неволею, він просить батька викупити його з сїєї неволї :

„Ой продай же, тату, та вороні конї,
„Та викупи мене, хлопця молодого,
„Із темної неволї.“

Але батько не хоче продавати коней і викупити сина.

¹⁾ Київ. Стар. 1882, IV ст. 113.

²⁾ *ibid.* ст. 261.

V.

Ми вже згадували, що рівночасно з копанем Ладожського каналу, Петро наміряв ще розширити границі російської держави на далекім південно-східнім терені перських провінцій.

Похід сей, легкий з погляду стратегічного, показав ся дуже тяжким і згубним в наслідок декотрих иньших обставин. Богато війська згинило від різних хороб, від перемученя, від недостачи поживни.

З самого початку походу, 1722 р. судна, на яких виправлений був провант в Астрахань і далі, показались так погані, що два рази розбивались. 32 судна згинило. Конї здихали від недостачи корму так, що, як давав звістку в Сенат Петро, в одну ніч здохло їх 1700 штук.¹⁾

Заволодівши Дербентом і заложивши кріпость сьв. Хреста, Петро зіставив там гарнізони і вертав в Петербург, та сам ледви не згинув в часі морського переїзду.²⁾

В сьому році, коли 10 тис. козаків було вислано, другим разом, на роботи Ладожського каналу, иньші 10 тис., під командою Д. Апостола, були вислані на Сулак.³⁾

1723 р. коли до Ладоги вислано знову 5 т. козаків, на Сулак зажадано було другим разом 10 т. на зміну Д. Апостола і його козакам. 15 лютого вони вирушили туди під командою А. Марковича. В той самий час иньші 10 т. козаків з Д. Апостолом стояли над Коломаком під командою М. Голїцина.⁴⁾

1724 р. ще 10 тис. козаків під командою М. Мплорадовича було вислано на зміну.⁵⁾

На останку й 1725 р. вислано було до кріпости сьв. Хреста ще 2 тис. козаків з Лизогубом, Горленком, Огроновичем в додаток до передтм висланих (в 1724 р.) козаків.⁶⁾

¹⁾ Див. Сб. Р. И. О. т. XI. ст. 497.

²⁾ *ibid.*

³⁾ Див. Б. Камєський т. II. ст. 63.

⁴⁾ Тогож року Г. М. Матюшкина вислано в Дербент з 14 т. військом. Див. Сб. Р. Ист. Общ. т. XI. ст. 351.

⁵⁾ 9 лютого 1724 Кампредоп писав до Де-Морвиля: на границі Турції розміщено під командою М. Голїцина коло 60 т. чоловіка; 25 т. тепер в Персії під командою Матюшкина, 17 т. на Ладожськїм каналі під командою Мініха — усього 118 т. чоловіка. Див. Сб. Р. И. О. т. 52 ст. 159—160.

⁶⁾ Див. Б. Камєський т. II. ст. 78—80 і Ригельмана Лвтописное повѣствованіє с. 116.

Доперва 1726 р. залишена була висилка козаків до кріпости сьв. Хреста і замінено трирублевим податком за кожного козака, що перед тим висилано:¹⁾

„З українських козаків, яких уживано більш до городової роботи, більше не посилати, бо користі з них мало, а тільки багато з них від тяжкого тамошнього воздуха і нужди умирають“. За гроші, що рішено взяти з козаків замість висилки, мали найняти робітників.

Дійсно, з доносення сената в Верховний Т. Совіт видно, які біди терпіли козаки в тому поході і як багато гинуло їх від незвичайної їм і тяжкої роботи та нездорового климату.

Так з 10 т. відділу, що 1725 р. прийшов до кріпости сьв. Хреста, на Сулак, як доносив в Сенат А. Маркович „від цинготної й иньшої тяжкої хвороби упало і було убитих всього 5183 чол., ще в Астрахань вислано хорих 874 чол., на Чотирьох Буграх зіставлено хорих 87.“ По тому при кріпости сьв. Хреста оставало ся 646 чол., і сї від давна вже „не мають одежі, обуви і иньших річий „харчевих“ крім роздаваного хлїба.“ Маркович просить пустити його з тими нужденними останками його відділу до дому.²⁾

Далі, з 5 тис. відділу, висланого 1725 р. з Милорадовичем, вже в Астрахані показало ся при численю тільки 4230 д. Вони вернули ся по домах аж в 1726 р., всього числом 895 душ.³⁾

Бропкін, що був ніби головним шефом над сими командами, писав що всі козаки „кіньми дуже слабо стоять“, що від них годі сподіватись „кінної служби“, вони ослабли. На наказ виступати в похід з тою командою по першому жаданню Румянцева, Бропкин писав, що після всіх трудів походної і караульної служби багато коней пало, „і вся моя нерегулярна команда в дійстности не існує: по перше — безкінна, по друге — уживаєть ся до роботи; і тепер ніякого діяльного кроку против неприятеля з нею не можна зробити, а коли й коні всі були в цілости, то ся моя нерегулярна команда против неприятеля без регулярної і тисячкою против ста стояти не буде... і коли тут роботи городові і греблі покінчать ся, то вся моя команда дармо буде провіянт їсти.“⁴⁾

Правда, не самі тільки козаки збувались життя і майна в сїм поході. Вже 1723 р., себ то рік після початку походу, завойованне Дер-

¹⁾ В. Каменський стор. 81, Ригельман стор. 121, Харьківський Історичний Архив, Акти Малоросійської Колії N 867.

²⁾ Див. Сб. Р. И. О. т. 55 ст. 149, 150.

³⁾ ibid. ст. 150—180.

⁴⁾ Див. Сб. Р. И. О. т. 55 ст. 184.

бенту і кріп. сьв. Хреста коштувало державі 15 тис. коней, 4 т. регулярного війська, не числячи далеко більше козаків, і мільони рублів.¹⁾ Один Перс говорив Кампредону, Французькому послу при Петербурзькому дворі, що чужосторонці зовсім не можуть жити в Гилянї в наслідок кліматичних обставин, за-для чого „ціла тамошня мужеська людність ослаблена, і лише жінки заходять ся коло рису (рижу) та шовкових червів.“²⁾

От що писав прилуцький полковник Галаган в Війс. Ген. канцелярію, що жадала від него звістки, скільки умерло козаків в походах Ладожьським і Терковським, скільки позіставалось в дорозі хорих і ослаблених :

„Вертаючи ся з минулого Терковського походу, ми зіставили в кріпости при ріці Астрахані 196 чол., 160 хорих в станиці Курдюковій, а в Астрахані 213 хорих. На морю утонуло 41 чол. Так що, поки дійшли ми до Астрахані, умерло 350 чол. Коли-ж добрали ся до Царицина, то там (також з Донських і Слободських сотень) дуже багато мусїло зістатись з причини сильних хороб. Та скільки і де їх зістало ся, про се звістки нема, бо сотні йшли не всі разом, а тільки сї, що могли, волочучи ся от аби-як. І коли числили, то раховали лишень тих, що були присутні, а не тих, що були відстали. Ті, що відставали, часом знову доганяли полк, і коли могли йшли, а не могли — знову зіставали ся відотхнути, а багато й умирало там, де зустрічали їх хвороба і смерть. І коли-б хто навіть і захотїв взяти таких і підвезти, то се було неможливо, бо козаки самі не мали чим їхати: часть коней було взято в армію, иньші пропадають від шкідливої трави, так що ми на-силу добрались до України на волах. Добравшись туди, ми зараз казали тим, у кого були в сїм поході брати, сини або рідня, їхати туди, де вони позіставались. Так що одних вернули, иньші, наколи вже померли — то померли, а багато козаків і до сього часу не повернуло.

Що до Ладожьського каналу, то з 411 козаків прилуцького полка, що ходили туди минушого 1721 р., вернулось 316, а померло 95“.³⁾

Після всього више згаданого, певно не покажеть ся побільшеною сумна картина, нарисована автором „Історіи Русів“ про сїй

¹⁾ X. I. A., A. M. B. N. 10425.

²⁾ Сб. Р. И. О. т. XI. ст. 526.

³⁾ Див. Харьківський Істор. Архив, Акти М. Ю. N 30782.

нещасливий похід. Розказуючи про те, що похід сей був дуже легкий „що-до воєнних діл“, він каже, що він показався погубним і тяжким „с причини положеня тамошньої землі, її гір і скал, а найбільш з причини сухого (?) й горячого климату... війська вертались звідти в дуже тяжкім стані, без коней і прованту, з видом зісхлим і подібним до єгипетських мумій, і багато більша часть їх перемерла й розгубила ся в скалах і провалях гірських“.¹⁾

Відгомін про бідуване в с'їм поході і про ужитє козаків для копаня там каналів також стрічають ся в нашій народній поезії.

Ось як представляеть ся Сулацький похід і стоянє на р. Синюсї :

Ой понад річкою понад Синюхою
Та терни погоріли —
Гей вже-ж наші, наші сїромахи
Без харчів помарніли.

Ой понад річкою, понад Синюхою,
Та зацьвили ожини —
„Гей подай, батьку,
Подай перемену.“

Ой не моя воля, та милїї братя,
Перемену давати,
Гей просїть собі в пана воеводи
Та дорожшої плати!

Ой обізвав ся козак молоденький
Воеводі за плату:

Ой набили на ноги кайдани
Дали в руку лопату —

Ой послали на вишню роботу
Та канави копати... і т. д.²⁾

В ряді иньших, більше зложених причин, такі зневажні відносини до козаків, безнастанне уживанє їх на різні роботи, походи, не могли не відозватись згубно на їх стані економічним. Вони нищили їх; козаки бідніли, меньшали числом і все в меньшій та меньшій мірі могли повнити козацьку службу.

Ми наводили висше письмо Орлика до Запорожцїв і погляди автора Історіи Русів на се вживаннє, незаконне на їх думку; а тепер послухавм, як дивили ся на се діло чужосторонці.

¹⁾ Історія Русовъ ст. 227.

²⁾ Драгоманов „Політичні пісні“.

В меморіялі Ледрана „про доходи царського скарбу“ розказуєт ся межн иньшим: „Цар має зі своїх підданих иньші вигоди, не меньше значні (як грошеві і натуральні податки), що вповні заступають йому готові капітали, бо в Росії їх уживають на те, на що в иньших сторонах треба грошевих капіталів. Сюди належать перед всїм т. зв. контрибуції, с. в. достарченнє людей підданими вго Ц. В., особливо козаками і Черкасами“...¹⁾ І далї: вони зобовязали ся зі своєї сторони (після прилученя) достачати цареві 60 тис. корпусу кінниці кожного разу, наколи він потрібує.“²⁾

Але тепер, коли цар організував свої власні війська регулярні а козаки не приносять такої користи, він у них стараєт ся потиху відняти всі їх привілеї, свободу від всякого роду накладів і податків. Він (цар) поставив собі метою не нищачи козаків, ослабити їх. Тепер вони вже не в стані виставити більше 30 т. кінних... в їх стороні збудовані тепер дві кріпости і розміщена в гарнізонах майже вся російська кавалерія. Козаки обовязані також достачати безплатно почтових коней всім особам, що ідуть за паспортами і скоро у них збирають ся завести державні шинки, що існують в цілій державі. Се — зруйнує Україну, якої давнїйша людність й без того вже зменьшилась на половину за-для того, що її змушували замісь салдат ставити людей на роботи в Петербурзі і на Ладожськїм озері, де їх дуже багато погнуло“.³⁾

З легкої руки Петра Великого, що так широко користував ся за дурно народною силою за для урядових мет (государственнаго інтереса), і иньші його наслідники робили теж саме; так велось майже через все XVIII столїттє. Навіть і в тих випадках, коли за працю робітникам платили, все таки се була не вільна, а примусова праця; се була урядова повинність. І з сього погляду вона являєт ся характерною рисою державної господарки минулого віку.

Приклади подібного уживаня горожан в публичній роботі находять ся в історії майже всіх західно-європейських держав і являють ся характеристичними для епохи пановання натурального господарства. Але ще більше подібних прикладів можемо найти в історії Сходу, де індивідуальність віддавала ся на жертву не тільки „високим інтересам“, але й капризам своїх володарів.

¹⁾ Сб. Р. И. О. т. 40. ст. 449.

²⁾ ibidem.

³⁾ ibd. ст. 450—52.

ДОДАТОКЪ.

Вѣдомость сотнѣ Кременчуцкой, коликое число ходило козаковъ до Ладоги на каналную роботу и як много ихъ од нужды померло; много тежъ, оттуда повернувшись, пооставало ся хорихъ и въ якихъ городѣхъ великороссійскихъ и якую имѣють утрату въ коняхъ, въ оружью и въ иныхъ рѣчахъ, будучи при великой нуждѣ на харчъ, и кто что въ себе мѣл — продаючи безцѣнне: тое все ниже сего приложеннй реестръ окажетъ.

Когда рушили з домовъ до Ладоги, было изо мною Гавриломъ Илляшенкомъ, сотникомъ, товариства сотнѣ Кременчуцкой 54. С того числа перво померъ Денисъ Самуленко тамже на каналной работѣ. Другой Хв. Левченко померъ, когда повернулися къ домамъ. Перво-ж хоримъ остался Семень Куценко подъ селомъ Голенищевимъ. Тот же Семень, при нуждѣ будучи, мѣлъ рушницю цѣною чотири рубль, а продалъ за полкопы. Знову теж осталось два хорихъ козаковъ Яцко Воленко и Якимъ Доценко у Ярополци; тот же Якимъ мѣлъ рушницю цѣною 3 копы и онъ при нуждѣ продалъ за вусем шаговъ.

Тутъ теж подъ совѣстію по самой истинѣ и тое объявляемъ: много идучи отъ Ладоги къ домамъ попродалисмо кони безцѣнне, будучи при нуждѣ, для чего и тое все ниже сего реестръ ознамуеть. — Первое мѣлъ сотникъ коня цѣною копь 20, и онъ при нуждѣ продалъ того коня з хомутомъ и з ковдрою за вусемъ копь безъ гривны. Тимко Курка з товариствомъ мѣли кони 3, цѣною 30 копь, и продали при нуждѣ вси трое за 10 копь. Мартынъ Поясокъ с товариствомъ самъ пять мѣли коня цѣною за 6 копь, и тотъ в нихъ здохъ з нужди. Матвѣй Мырилко с товариствомъ сампять мѣли коня цѣною за шѣсть копь, и тотъ в нихъ здохъ з нужди. Панько Циценко мѣлъ коня цѣною 19 копь и при своей нуждѣ продалъ за 7 гривенъ. По семъ боку села Нѣдрова якобы з 3 верстви напали насъ ямщики разбоемъ и отняли у сотника коня из сѣдломъ и кожухъ волчій, покритій зеленою китайкою.

Такъ тежъ и тое истеннѣ объявляемъ: много оружжа и одежи попродалисмо безцѣнне, мѣючи превеликую нужду на харчъ, идучи отъ канали городами великоросскими, и хто именно що продалъ тое значится ниже сего:

Олексій Семенко чрезъ 3 днѣ не илъ, понеже нѣ в кого не выпросилъ, и такожь ради нужди якую мѣлъ ручницю цѣною копь шѣсть, и онъ продалъ у Калузѣ за таляръ. Андрушко Досѣнченко

тежъ з голоду — мѣлъ ручницю цѣною пять копь, и онъ продалъ въ Вишнюмъ Волочку за полкопы. Грицко Келебердяненко мѣлъ ручницю цѣною за 10 золотихъ, а при нуждѣ продалъ за копу... мѣлъ жупанъ цѣною копь шѣсть, а при нуждѣ продалъ за 4 золотихъ. Игнатъ Коротенко мѣлъ жупанъ цѣною за 10 золотихъ, а при нуждѣ продалъ за полталяра. Иванъ Богомоленко мѣлъ жупанъ цѣною 10 копь, а при нуждѣ продалъ за 3 копы. Иванъ Курка мѣлъ жупанъ цѣною за 5 копь, а при нуждѣ продалъ за чотири золотихъ. Пылипъ Курка мѣлъ жупанъ цѣною за 5 копь, а при нуждѣ продалъ за полчварти золотого. Яцко Веленко купылъ былъ ярмолку за сѣмъ золотихъ, а при нуждѣ продалъ за копу.

Такъ тѣжъ и тое под совѣстію по самой истинѣ объявляемъ, якую имѣлисмо нужду въ маршу, трахтуючи до Ладоги чрезъ города великороссійскіе.

Понеже когда ишлимы городами украинскими, то поволно намъ было, где ночлѣгъ приспѣеть, по господахъ становити ся ради зимной поры и тяжкихъ морозовъ; такъ тежъ конемъ и воламъ сѣна или соломи для корму не зборонно было взяти; и сіе намъ доволствіе тилко до Сивека было; а когда пришлисмо к Сивеску, то якъ намъ самымъ, такъ тежъ конемъ и воламъ нашимъ стала великая нужда таковихъ причинъ, же самыхъ насъ у господи на ночь нѣгде не пускано, а сѣна или соломи для статку нетилко якъ у походѣ людемъ служивимъ неможно было взяти, але и купити по настоящей цени невозможно было, поневажъ в насъ у двое за пудъ сѣна цѣни правять, а не такъ якъ промежъ собою продають и купують. И того ради мы на крѣпкихъ морозахъ по улицахъ безъ квартиръ ночуючи, барзе повимерзали, а кони и воли безвычайного корму весьма знемощѣли. Еднакъ же поколъ ставало в насъ взятихъ з дому денегъ, то любо и не по надлежащей цѣнѣ, кормъ конемъ и воламъ своимъ покупалисмо, то потоло и статокъ нашъ маленько держался; а когда не стало в насъ домашнихъ денегъ и незащо было купити сѣна или соломи, въ тотъ часъ яко конѣ такъ и воли стали здихати. Отъ того время еще до Гомля намъ пужда стала, що самы великими снѣгами пѣши машіруючи, многожды весьма вимогалися, а правьянтъ, которій мѣлисмо з домовъ задля самыхъ себе, и томужъ нужному своему статку муѣлисмо помагати и шлеямы тягти; и если хто з насъ и занемощѣвъ, то и того тимъ же худимъ статкомъ и самы шлеямы томужъ статку помагаючи подвозилисмо; которая намъ и статку нашему нужда была чрезъ всю Комарицкую волость до самой Калуги. А якъ минули Калугу, то якъ намъ козакамъ такъ тежъ и статку нашему (которого вже в тотъ часъ мало

осталося) повулніше стало, понеже отъ его превосходительства его милсти господина генерала графа Кантакузына вмѣсто конвуевъ представлени намъ были драгуны, которіе где либо прилутся ночлѣтъ, кватири намъ отвожовали; прі нихже драгунахъ свободнѣше и статку было корму покупати, и такъ намъ до самого Новгорода удобнѣши путь былъ. И отгуду скоро пришлисмо до канали и стали на работъ то заразъ козаки (едно отъ далекопутной зымной непогодной дороги, другое — же идучи дорогою гроши потратили и на каналъ нѣчимъ имъ было оживити ся) стали недужатися, отъ яковой болѣзни иніе поумѣрали, а инніе недужіе пооставалися, яко вышшепысанный реестръ показуеть. Сіе все вышше пысанное по истинной правдѣ обявляемъ и подпысуемъ именамы: Гаврыло Илляшенко сотникъ, Хведоръ Голѣпка атаманъ городовый, такъ тежъ атаманя куренное будучое на каналной работъ: Данило Волошниненко, Тымко Курка, Мартинъ Поясокъ и все товариство на каналной работъ будучее, жителъ кременчупцкіе, и ведлугъ лучшаго вѣроятія печатію городовою ствержаемъ.“

Харьківський Історичний Архив, Акти Малоросійської Колегії N 1637.

Miscellanea.

Спомини руського съвященника про різню 1846 року.

(Записка о Юрія Гладилевича, з переднім словом дра Ів. Франка).

В лютім сего року минуло 50 лѣт від тої хвилі, коли в західних новітах Галичини розгуляла ся була страшенна хуртовина, що кілька сот людей, майже виключно шляхтичів, змела в могилу, а для великої більшини закінчила ся тяжкими побоями, тюрмою та маєтковою руїною. Була се памятна мазурська різня або тарнівська гайдамаччина, як її називано в 1848 році.¹⁾ Сю другу назву не треба розуміти так, буцїм то місцем її був сам тарнівський округ; противно, хуртовина тая лютила ся, з більшою або меншою силою, по всѣх округах за Сяном з виємкою, здасть ся, повосандецьких гір, де події мали иньший, виключно повстанський, антиавстрійський характер (тзв. повстанє в Хохолові). В округах тарнівським, ряшівським, вадовицьким, бохенським, ясельським і сяницьким на більше або менше виразні рухи шляхти до повстаня против Австрії люд сільський відповів більш або менше сильною контрреволюцією, роззброюванем панів, вязанем і відставлюванем мужчин до циркулярних урядів, а далі рабунками, побоями а то й страшеними, иноді жорстокими муками та вбийствами.

Ті події зараз від першої хвилі голосно залунали по всій Европі і викликали голосні маніфестації в парламентах французьким, тоді вельми польонофільським (промови Монталямбера та Віктора

¹⁾ Такий титул мала руська поема про сю подію, надрукована в часописі *Urządnik pruwatny*, а також осібно.

Гюго) і в парламенті англійським, сплодили цілу літературу, особливо на німецькій мові. Трохи чи не найголоснішою із усеї тої літератури була видана швидко по різні французька брошура Маркіза Велепольського, що підписався „Un gentilhomme polonais“ і в відкритім листі до австрійського канцлера Меттерніха явно обвинувачував сього остатнього, а враз з ним і ціле австрійське правительство, що воно викликало сю різню для своїх цілей. Можна сказати, що від тої хвилі була готова та концепція того сумного історичного факта, яка й доси держить ся у польських писателів, що говорять про сю подію: польський селянин під'юджений австрійською бюрократією, встає на свого „старшого брата“ в хвилі, коли той піднімає ся, щоби вибороти свободу для себе і для него, мордує його нелюдською рукою, а за голови помордованих одержує в циркулі Юдину премію в сумі 5—10 ренських. Фантазія людська, похпнута в сей бік, витворила цілу купу піби то фактів на потвердження сеї традиції. Віцегубернатор бар. Кріґ мав на кілька день перед різнею сказати: „Будемо мати три дни рухавки а три роки супокою“; хто чув сї слова — діло непевне. Губернатор архикнязь Фердинанд д' Есте буцім то не хотів жадати скріплення військових залог в округах zagrożених повстанєм заявляючи: „І без війська дамо собі раду“. Тарнівський староста Брайндль мав сказати мужикам, що привозили йому живих шляхтичів: „Щоці міні привозите живих? За живих плачу по 5, а за небіщиків по 10 зр.“ Циркулярний урядник в Тарнові, Русні Хомінський мав перебраний за селянина їздити по окрузі і заохочувати Мазурів до різні, обіцяючи повну безкарність і власність зрабованих річей. Таких і подібних „фактів“ находимо чимало в польських публікаціях в роді Тессарчика „Rzeź galicyjska“ 1848, Ходзька „Les massacres de Galicie“ і т. н. Факти ті в значній часті сумнівні, підозрені вже хоч би тим, що чим пізнійша публікація, тим більше їх виявляють ся. Та хоч і як дуже ми схилялись би до того, щоби більшину таких піби фактів відсеунути на поле поетичної творчости, то все таки мусимо сказати, що австрійський уряд супроти сих закидів поступив собі в високій мірі нерішучо і ненолітично, немов би почувачуєчи ся до якоїсь вини. Замість опублікувати весь материял, нагромаджений в безлічи судових процесів з агітаторами та учасниками розрухів 1846 року, він довгі літа мовчав, а нарешті виступив з публікацією, що мала бути єго оправданєм і очищенєм (M. Sala, Geschichte des polnischen Aufstandes im Jahre 1846), та одно те, що була запізнена, бо вийшла аж несповна в 20 літ по самих подіях, а до того основана була на материялі доступнім тільки одному авторови, добиранім, очевидно,

сторонничо, обробленім безкритично, — значить, не вважаючи на виразну заяву автора, мала виразний характер офіціозний і апольгетичний.

І те, що вийшло в світ по появі книги Салі, не здужало вияснити всіх сумнівних частин сеї кровавої драми. Ми будемо мати нагоду поговорити про них докладнійше, коли нам доведеть ся говорити про книжки двох польських публіцистів, написані в 50-ти роковини кровавих подій, що мають незадовго вийти на світ та подати крім звуку всего того, що зроблено доси для вияснення фактів, також деякі нові материяли. На разі уважаємо відповідним і від себе докинути дещо до тих материялів, і публікуємо тут спомини руського св'ященика, о. Юрія Гладилевича з Хирова¹⁾ про ті події. Спомини ті написані в біжучім році за намовою дра Андрія Чайківського, котрий був ласкав прислати нам рукопис, за що йому тут прилюдно дякуємо. Старенький автор Споминів дуже живо тямить усї подробиці, назви, імена з перед пів століття. Спомини єго писані безпретенціонально, обіймають тільки те, що автор сам бачив і чув і для того в повні заслугують на віру. І хоча ними обнято тільки малесенький закуток краю і до історії самого руху 1846 року вони докидають зглядно не багато нового, то для нас вони у двох ціннійші як образ життя руського св'ященика в тих часах. Не забуваймо, що все те, про що говорить ся в споминах, діяло ся при панщиняних порядках. Руське духовенство в ту пору тільки недавно стало ся „salonfähig“, було допущене до товариства дідичів та їх офіціалістів, а товариство те грозило йому утратою довіря у народа, серед котрого і для котрого мало воно працювати. Хуртовина 1846 року пригадала руському св'ященикови єго властивий обовязок і хоча не порвала добрих зносин між ним та двором, то все таки дала йому почути, що в хвилях важких конфліктів єго місце не в дворі, особливо не в двірській офіцині, а на селі, серед тих темних, гноблених та баламучених, де нераз одно єго слово, один поступок смілий та гуманний може пролити світло в серця, запобігти тяжким нещастям, зробити багато добра.

¹⁾ Батька пок Дамяна Гладилевича, бувшого голови нашого Товариства.

Я тоді був помічником при старенькім 90-літнім пароху о. Івані Добрянськім в Іздебках, місцевости в Сявницькім межі Ділами та містами Динів і Березів, що тепер до березівського повіту належить. За-для браку комунікації (добрих доріг) і всяких газет я нічого не знав, що діється в світі; а там мала бути голосна поговорка про революцію.

Дня 17 січня 1846 в навечері св. Богоявлення після приписаної відправи в церкві матерій поїхав я до прилученого села Невістки, де не було церкви, але був звичай в сей день святити воду на ставі двірськім. Я туди з охотою поїхав, бо був у дворі тамошнім знакомий: з одним сином дідича був я колегою, другого учив. Одні навіть вакації, по четвертій клясі гімназійній (1834), яко інструктор проводив я у дворі. По водосвятю, при яким сам дідич з свічкою в руках був присутний, пішов я до двору і був там на обіді. В час обіду почав дідич говорити про рух революційний межі народом. На те сказав я: „Panie Dobrodzicju, ja wprowadzisz młody i niedoświadczony, ale to wiem napewne, że żaden ksiądz i żaden pan niepotrafi naszego chłopca zbuntować przeciw rządowi (cesarzowi)“! На се дідич в унесію каже: „W Wadowickiem aresztują mieszczan i chłopów... i jak taka czerniawa przyjdzie i powie: bracia nie dajmy się dłużej uciskać i dręczyć Niemcom!“ На те стиснув я плечима і сказав: „Тоді не знаю, що би наші хлопці зробили, однак сумніваюся, чи би дали себе звабити...“

З синів, яких мав він п'ять дорослих, не було тоді жадного дома. Перед вечером я казав запрягати свої коні до від'їзду додів. Дідич випровадив мене на санок, та ждемо, заки мій фірман заложить коні до брички...

Тимчасом заїжджав з другої сторони бричка бігом перед санок, з неї вискакує найстарший син дідича і з витягненими в перед руками біжить до вітця, не вважаючи на мене, що стояв побіч, і каже: „Tatku, będzie rewolucya! Wojskowi sami zrobią! Byłem w Samborze, Dobromilu; po restauracyach oficerowie jawnie bez ogródek o rewolucyi rozmawiają!“...

Коли почув я такі слова, мороз мене перейшов... Приступаю до дідича та пращаюся, тоді син його до мене: „Ty nie pojedziesz, ty musisz tu zostać!“ На се я: „Nie mogę w żaden sposób, bo u mnie jutro wielkie święto, nabożeństwo do dnia rozpoczyna się...“ Але як став на мене натискати і наставляти, я вже рішився кілька годин

там лишити ся, і кажу до дяка: „Виложи ще коні!“ Та дяк скривився і поскробався в голову та каже: „Моя жінка хора, там корова не напована може, міні коньче бути дома!“ Тоже постановив я зараз їхати, і всякі намови і обітницї, що він мене своїми кінсьми відосле, не помогли, я сїв до своєї брички та поїхав, і щасливо доїхав через ліс до дому.

На другий день відправив я торжественно по приписам свята Богоявлення і знов кільканайцять день сидів спокійно сам оден (жінка з дітьми була в Лубній у своїх родичів), ніде не їздив і нічого не чув.

За якийсь час хотів я відвідати місцевого пароха латинського, що був на довший час виїздив в Рясівське до знайомих, а на сей час поручив міні завідувати своєю парохією. Я казав коні заложити до санок, та ледви кільканайцять кроків від'їхав від дому, у санок відпала саниця... Я зітхнув тільки вдячно до Бога, що се не сталося, коли я в темний вечер лісом вертав з Невістки... Я післав парубка до мого пароха позичити санок та й поїхав до латинського. Від сього не звідався нічого, тільки що в Рясівськім відчуєт і якесь весілля відправили за водою без всяких трунків, бо тоді було загальне заведення тверезости. За рух революційний нічого не згадував, хоча, як пізнійше показалося, відав тайну.

На другий день, 15 лютого в неділю блудного сина по богослуженню затужив я за моїм приятелем о. Іваном Бірецьким, тоді завідателем в Бахурі коло Динова, і забажав з ним побачити ся. Не маючи чим їхати (бо сани міні минушого дня поцували ся, а парох не хотів позичити, тому, що його господар мав на другий день їхати до Березова) випадало дома зістати ся; та мій дяк, видячи мою охоту їхати і стрінувши на дорозі до своєї хати місцевого лісничого, попросив його в моїм імені позичити санок на короткий час. Коли сей згодився, вернув ся дяк зі звісткою, що лісничий дасть сани, і я післав парубка з кінсьми незапряженими на долішний фільварок по сани, відтак зібрався скоро і виїхав перед вечером.

Їдучи коло двора, ступив я до офіци до п. мандатора тамошнього, що лежав в ліжку хорий на ревматизм. Там застав я також лісничого — і він міні пригадував не бавити ся довго в дорозі, бо може й йому прийдесть ся де їхати. Я йому подякував за позичку саний, обіцяв ся на другий день вернути додів, і поїхав далі.

Коли я з'їхав дорогою на Діл, зачало вечеріти. Я казав фірманови стати і нагадував ся, бо на дорозі до Бахуря через Динів

єсть шлях, тільки дорога далека і тяжка, бо великі сніги, і ще неутерта, — а на ліву з Діла на долі лежить село Глидно, де мій шваґер був парохом, та туди не було ніякого шляху. Однакож фірман, молодий хлопець, каже сміло: „Не бійтеся їтомость! я спущу добре!...“ І ми поїхали на ліву до села. Справді, хлопець добре зїхав, просто на обору попівства.

Там у шваґра застав я тамошнього оконома, п. мандатора з Ниродця і одного урядника повітового з Дубецька. Всі вони зачувалися, що я відважився в таку нору і такою дорогою їхати... Цілий вечір опровадили ми на балаканці про ріжні річи, але про рухавці не було ніякого споминку. Я там переночував і на другий день рано побачивши таку завируху, що годі й очий показати, мусїв сидіти цілий день і другу ніч заночувати.

На третій день ві второк (17 лют.) настав пречудно-красний тихий день, що я пустився в намірену подорож, хоча шваґер відраджував.

Переїхавши добре через Динів до гостинця цісарського в Бахурі, їдучи на попівство попри дім, де жив знайомий зі мною п. мандатор, подумав я собі, що може тут єсть сьвященник (бо тоді військові списували конскрипцію) і я постушв. Та й справді застав я цілу комісію конскрипційну при другім сніданю... Офіцер, той самий що перед кільканайцятьма днями в Іздебках писав конскрипцію, кликнув: „Gerade von Ihnen war jetzt die Rede und Sie kommen!“ Я привитався зі всіма знакомими і мене просили до сніданя. По сніданю комісарі пішли до своєї роботи, п. мандатор попросив мене до себе на обід о 1-ій годині, а тим часом відїхав я на попівство.

В назначенім часі пішов я на сєндзівку на комісійний обід. Час обіду зійшов нам дуже весело. Опісля каже до мене сьвященник, мій сердешний друг, щоб я пішов на попівство; він мусить ще зістати, бо багато ще мають списувати. У вечір завчасу повернув і весь вечір аж пізно в ніч перевели ми на довірочних дружних розмовах.

В середу (18 лют.) рано вставши наміряв я вертати домів, та сьвященник просив, щоб погодити, бо він на коротку хвилю мусїв іти до комісії та незавагом верне. І справді скоро вернув, але й просив зістатися на вечір, бо він запросив до себе членів комісії конскрипційної, тож весело забавимося... І я зістав... за се був я єму вдячний, бо перед вечером повстала і лютнула ся незвичайна буря, що була-б мене з фірманом і кіньми де на Ділу засинала

снігом, — і з запрошених гостей мало хто на вечір у сьвященника явився. Однакож перевели ми сей вечір доволі приємно.

На другий день в четвер (19 лют.) стало знов тихо, красно, що аж мило було на сьвіт Божий подивитися. Я зачав до відїзду збиратися та щиро забажав повернути з Динова на право яких 4 км. до Лубної, де моя жінка з двома хлопчиками у своїх родичів перебувала. Кажу до мого друга: „Дай мені твоїх коней на припряжку, бо як я в Динові звідаюся, що до Лубної єсть який шлях, поїду там — а як нема, то твої коні вернуть назад, а я просто поїду до Іздебок. І мій приятель на се пристав... Приїхавши до Динова, вивідуюся межі жидами, чи не було кого з Лубної та чи єсть там який шлях... В Динові мені сказано, що був тут польський ксьондз з Лубної і п. посесор. Отже я пустився тим шляхом.

В Лубній на попівстві зчудовалися не мало, побачивши мене, а я врадувався, побачивши жінку, діточок і родичів здорових. На другий день треба їхати домів. Єсть з звідси коротша дорога полева Ділами на Глидно, та про великі сніги не мож було про сю дорогу й думати... Треба було отже вертати до Динова назад. Дали мені припряжку і я по обіді виїхав з Лубни, нічого не прочуваючи... В Динові купив я в склені кави, цукру etc., що мені поручив шваґер з Глидна — і поїхав.

Їдучи через Воздрець постушв я до п. мандатора, що жив при дорозі, аби куплені шваґрови річи лишити у нього для передачі в Глидно (бо тут одно паньство та часта комунікація). П. мандатора не застав дома. Єго жінка каже, що він зараз буде, бо він тільки на фільварок поїхав подивитися. І по правді небагом приїхав. А побачивши мене кликнув: „Як ся маєте? та де їдете? До Іздебок не можете їхати, там засипана дорога ані шляху!“ Така мова нереразила мене. Я подумав собі: фірман мій молодий хлопець, готов під вечір в яке провалє заїхати, та погинемо. Дався я намовити ночувати там. Втім жінка оповідає єму, що був тут молодий пан Бобчинський (той сам, що в навечері Богоявленя приїхав був до вітця свого, як я відїзжав) казав єму зараз прийти на пробство і лишив картку. На ній було написано: *Żadna chwila do stracenia, przychodź Pan bezzwłocznie na probostwo!* Жінка на те каже до мужа: „Daj sobie powagę i nie idź, on myśli, że on pan, a ty sługa, musisz być na jego zawołanie!“ Мандатор каже: „Trzeba pójść, albowiem on przyjechał zapewne względem ułożenia co do postawienia organistówki, bo strony konkurencyjne dostały z c. k. cyrkulą zagrożenie sekwestracją“ — і пішов. По якимсь часі вернув захму-

рений, вуса йому звисли, перейшов через покій, де я сидів, і не сказавши до мене ні слова, пішов до другого покою, пошпиготів з жінкою і виходить... Побачивши через вікно коні запряжені до санок перед ганком, відзиваюся до нього: „Gdzie Pan jedzie?“ „Do księdza!“ відповідає. Я тою лаконічною відповіддю учувся ображений... Чому не сказав: „jedź ksiądz ze mną!“ — таж я знав, що з тамошнім пробощом і з п. Б. то й думав, що дуже приємно були-б ми забавилися...

Пані „сендзіна“ дала вечерю, що мені не смаковала, бо вона сиділа сумна та й я без гумору, гнівний сам на себе, що дався намовити в чужім домі почувати, коли свій мав під носом.. По вечері завели мене до канцелярії, де було ліжко для мене зготовлене. Засумований минушою подією не міг довго заснути, але заснувши спав добре. Раненько в суботу (21 лют.) приходять п. „сендзя“ в шляфроку з свічкою в руках до канцелярії і каже до мене, що саме пробудився: „Dzień dobry!“ Я його питаю просто: „Gdzieś Pan wczoraj jeździł?“ Він каже: „Do księdza“. „Не правда“ — кажу я. Тоді він: „Dziś rewolucya!“ І оповідає, які поручення дав п. Б.: Ото пробощ і він мають всіх господарів і взагалі дорослих муштин парохії візвати на 8 годину до костела. Пробощ по відправі служби Божої має відчитати їм з амбони лишену проклямацію, далі в стулї і з хрестом в руках має відпровадити всіх озброєних косами, сокирами і иньшим оружжєм на 12 год. в полудне за 1½ милї до села Кремьяна, де зі всіх сторін озброєні громади мають зібратися, а звідти масою рушити на Сянік, бо „o takim czasie Sanok musi być nasz“. П. Б., сказавши те, мав обернути до мантатора і сказати: „Pan urzędnik, możesz mnie aresztować, a ja Panu powiadam, że do rewolucyi należą, i jeśli Pan nie wykonasz, co Panu poleciłem, to zobaczysz, co się z Panem stanie!“

На се кажу я, чи би не можна дати до циркулу знати? Але „сендзя“ каже, що уже всюди мають бути варти розставлені, що Львів і почта мають бути в руках революціоністів. При тім розказав, що він з пробощом їздили вночі до Глидна до мого швагра на раду, та той нічого не знав, не мав ані устного ані письменною заклик до участі в революції.

Почувши ненадійно таке dictum aserbum, зірвався я з ліжка і погадав собі, що не поїду до Іздебок, бо там напевно такий самий „наштет“ жде. Я постановив їхати до Глидна до швагра і казав зараз свої коні до санок закладати. Пані дому плаче, заводить, що вона нещасна, бо муж її пропав!... Наколи не пристане до революції, а вона удержить ся — эле з ним; а як пристане,

а вона не остоїть ся, знов эле... Я по трохи потїшав, а сам зі страху ледво стою.

Відходжу, щоб виїздити, та в дверех стрічаюся з тамошнім пробощом, що привитавши ся зі мною каже: „Pan nie wie?“ Я кажу що ніч. Він дає мені проклямацію. В великім страху перчитав я пяте через десяте і довідався з неї, що пп. дідичі дарують своїм підданам паньщину і усі данини; халупникам, що не мають ґрунту, дістанеть ся кождому по 5 мортів з панських ланів, що сіль вільна, тютюн вільний і т. д. Переглянувши поверховно, віддав я пробощови, а сам сів на сани і поїхав до швагра. Єго застав я сумного і неспокійного. Він грив ся тим, що стане ся з нами, руськими свьщенниками, як революція остоїть ся.

В селї Глидні межі народом був рух, бо мешканці лат. обр. належали до парохії в Іздебках, з відки вночі приходило 4 хлопів завзивати тутешніх господарів і халушників лат. до костела на 8 годину на набоженство. Декотрі господарі лат. з Глидна йшли до Іздебок, але деякі, не дійшовши, вертали з дороги. Сесї оповідали нестворені неправдиві річі. Усе те не успокоювало. В такім неспокою і непевности, що дїється, перевели ми майже цілий день. Пад вечером кажу до швагра: „Завтра недїля, я обовязаний бути в своїй парохії, отже поїду, нехай дївсь, що хоче...“ І я поїхав.

Коли переїхав я щасливо дїл і був вже на долині в Іздебках, хтось надїхав за мною з гори і кличе: гов, гов! Я на хвилю станув, але зараз казав затяти коні і поїхав додому. Як я пізніше довідався, се того п. Б., що проклямації революційні розвдзав і в Днинові від якогось післанця громадського гроші податкові відобрав і від гзду революційного поквітував, — арештованого до Сянока везено. І я, що мав на другий день вернути, вернув аж сегодня вечером.

Приїхавши додому, застав я людей в великім переполоху. За мене були різні невеселі вісти, що мене в дорозї арештовано і десь далеко вивезено, бо я в тій сираві революційній мав їздити. Оповідано мені, що вчора перед вечером приїздив один пан (агент революційний, так званий емісаріюш, давний мій товариш шкільний), але не заставши мене, поїхав до двора і до лат. пароха, а до мого старенького пароха не хотїв вступити, сказавши: „Co mnie po starym bzdyku!“ В пятницю у вечер по відїзді п. емісаря молодий граф Бонавентура Буковський і лат. парох О. Шосткевич видавали розкази слугам двірським, щоби всі муштини з цілого села збрали ся о 8 год. рано на другий день в суботу (21 лют.), Поляки до

костела, а Русини до церкви на богослуженє. В суботу рано прислав лат. парох два рази післанця звідати ся, чи я вже дома. Коли мене не було, то заповів, що по відправі в костелі сам приїде до церкви оголосити проклямацію. Акція его в костелі невдала ся, хоча молодий граф, що був на богослуженю, підпирав її, сказавши, що двір зі всім в проклямації оголошеним згоджуєть ся: хлопи мовчки, не кажучи ані слова, порозходили ся домів. Тож не мав охоти тепер парох лат. їхати до церкви. Руські господарі, постоявши довший час коло церкви, також порозходили ся. Коло полудня молодий граф з своїм братом тіточним п. Шиманьчевським на одних санях, а лат. парох зі своїм рідним братом, що тоді без занятя при нїм зоставав ся, на других санях, узброєні в рушницї виїхали з двора в намірі поїхати до Кримяної, де громади зі всіх сторін зі зброєю мали явити ся, — побачити, що там робить ся. Ледви вони виїхали аж тут приїжджає п. Кабат, властитель Гумніск коло Березова, великий приятель молодого графа, а не заставши его, сїв чим скорше на коня, таки без сїдла, і погнав за ними. Дігнавши їх ще в селі задержав їх, зліз з коня, а вони повисїдали з саний та довгий час мали ходити по дорозі і розмовляти! Правдоподібно п. Кабат звідав ся в Березові про подїї на Мауруцині і поспішив з тою звісткою до Іздебок. Всї повернули до двора. Що вони там говорили і робили, не знати... По моїм приїзді, довідавши ся о всім тім, піїшов я до ліжка спочити.

На другий день рано в неділю мясопустну (22 лют.) приходить до мене дяк і застав мене ще в ліжку. Я питаю его: „П. реєнте, що там чувати?“ — „О зле єгомосць — каже він. Тої ночи газда не спали. Приходив один газда до другого з легка запукав до вікна і кликав: „Куме, ставайте! беріть сокиру або косу і ходїть!“ Так узброєні цілу ніч ходили по селу і вартовали, бо надїяли ся, що прийдуть повстанці. Та і пароха лат. в ночи стягнули з ліжка, повязали і повезли до Сянока. Як єввященник лат. оголосив проклямацію, в сей час 4 урльопників казали вїтові дати 4 конї і поїхали до Сянока мельдувати старості, що ксьондз і панове намовляють їх до бунту. Там мали їм сказати: „Привозїть тут нам ксьондза і панів!“ Вони повернувши впали ненадїйно на ксьондза, повязали его і повезли до Сянока. До двора бояли ся, бо там багато панів і як вони гадали, узброєні.

Я підчас конскрипції закримітив, що офіцер зробив рондо з урльопників і абшитників, сам ввійшов в середину і щось довго до них говорив. Мабуть, щоби сейчас донесли, наколи-б їх хто до бунту намовляв. Вислухавши оповіданя дяка, кажу: „У нас нинї

недїля, задзвони до церкви, треба пійти правити богослуженє“. (Того рана ходила моя служниця до корчми по сіль. На дорозі один газда, Русин, питав її: „Молодий ксьондз чи єсть дома? і буде мати Службу Божу?“ — „Єсть і буде мати службу Б.“ каже вона. На те він: „А піїде єму хто! Тепер всї молоді ксьондзи на гак!“ Но за се довідав ся я аж пізнійше).

Я піїшов до церкви правив утрєню, службу Б. з суплікаціями, пояснив євангелїє тої неділі, о страшнім судї. Людей в церкві було меньше як звичайно, всї переполоханї дивили ся на мене невірнo. Після відправи вийшов я з церкви. Перед церквою стояла купка людей. Я до них відзиваю ся: „Що то дївсь на євїті? Я прецінь бував, як знаєте, у дворі і у польського ксьондза, но я нічого не чув про якусь рухавку, ніколи там бесїди не було про те“. На се ніхто словечком не відозвав ся. Я піїшов до себе і кажу до дяка: „Я би рад зараз поїхати до Глидна“. Присутний паламар відзиваєть ся: „Їгомосць, небезпечно, на сам огонь трафилиби-єте!“ Треба було їхати коло двора і коршми, де тьма людей була зібраних. Отже мав я зістатись дома. В тій хвилі приходить льокай з двора і каже: „Pan hrabia kłania się i prosi, żeby Jegomość tam przyszedł“. „Що там чувати?“ — питаю. „Та nic — одвічає — p. Bonawenturę, p. Szymańciewskiego i p. sędzię wzięli i powieźli do Sanoka.“ „Що люди роблять?“ — питаю далі. „Rozchodzą się.“ Я подумав, що мабуть з Сянока з циркулу прислали по тих підозрілих і забрали, а иньші можуть спокійно зіставати... Тимчасом, як пізнійше звідав ся я, инакше стало ся. Староста сяницький покликав сторожів фінансових зі всіх постерунків свого повіту до Сянока. Вони переходили з Динова через Іздебки. Тут побачили тьму хлопів коло коршми. Хлопи оповїдали їм, що у дворі панове і намовляють їх до бунту. Вони боять ся там приступити, бо їх богато, і певно узброєні. (А було панів там тоді: старий граф, старший его син, жонатий, що приїхав з жінкою з Королівства, молодший син коло 30 літний, сестрінець графа, зять Котарський, що приїхав з Ясельського з жінкою, п. Кабат з Гумніск і мандатор місцевий). Длятого просили, щоби сторожі піїшли з ними до двора арештоваги панів. Сторожі повитягали свої багнети, ступили на перед, а за ними ціла кальвакада хлопів.

Коли прийшли до двора, графиня виходить перша на ганок, кладе свою руку на рамя першого фінансера, мабуть ресніциента, і промовляє ласкаво: „Panowie, nie bójcie się! tu niema nikogo cudzego jeno sama rodzina.“ Потому вийшли всї пани і панї на ганок, а ціле просторе місце перед ганком заняли хлопи. Графиня відзива-

еть ся до людей: „Taż wam nikt nic nie mówił, nikt nie buntował was!“ А з гурту відозвали ся голоси: п. Бонавентура, п. Шиманьчевський! По короткій пересправі казано до трьох санок заложити коні. На перші сів п. Бонавентура з одним сторожем, на другі п. Шиманьчевський з другим, а на треті п. мандатор, що хіба Богу душу винен, також зі сторожем — і поїхали на Березів до Сянока.

Я за сю подію нічого не знав і на слова льокая іду до двора, взявши з собою дяка, щоби ему сказати, коли має прислати коні по мене з відти поїхати до Глидна. В селі на стежці, якою ми йшли до двора, стояв один міні знакомий господар лат., п'яний, що каже до мене: „księżę! dziś nasza rewolucya!“ На се я ему: „Macieju, a z kim prowadzicie rewolucyę, z żydem?“ Він хотів до мене ставити ся, але льокай пхнув его з горбка. Він поточив ся в долину, а ми пішли далі.

Коли прийшли до двора, казав я дякови почекати на танку трохи, а сам стунув я до покоїв. Стара графиня піднесенним голосом промовила до мене: „Widzisz, księżę, co nam nasz kanonik (лат. парох) narobił, w jakie nieszczęście nas wtrącił!“ І стала нарікати і жаліти ся на нього. Вона оповідала міні, що він прийшов до двора кілька днів перед вибухом революції і згадав за неї, що в короткім часі підійметь ся. Одначе молодий граф мав сказати, що се бути не може, ирецінь і він єсть членом суспільности, а о всім нічого не знає. На се парох мав сказати: „Bo nie каждый заслугує довіря“. Тоді графиня ображена сказала: „Jesli tacy (półgłówni мабуть, чи щось подібного) biorą udział w jakiej sprawie, to porządny człowiek nie ma zaufania“. Парох замовк і пішов домів. Коли прийшов емісар з проклямацією, прийшов він (ксьондз) до двора і сказав: „Widzicie, państwo, żem prawdę mówił!“ Тоді молодий граф мав сказати: „Wynik powstania jest niepewny, a ponieważ u nas jest rodzina liczna, aby uniknąć prześladowania ze strony obywateli, to ja ofiarowuję się za rodzinę“. Дятого пішов він до костела і заявив перед людьми, що двір згоджуєть ся на все, що було в проклямації оголошено.

Се міні розказала графиня на вступі. Відтак не пригадую собі і не можу зрозуміти, як се стало ся, що я замість казати дякови, аби прислав о якійсь годині коні їхати до Глидна, як я наміряв — казав ему принести подушку мою, колдру і простирано до офіцин двірських, де мав я ночувати. Він се зробив і я зістав в дворі межі паньством.

Графиня десперовала за своїм сином Бонусьом, як він там буде спати, не взявши собі своєї постелі. Хотіла посилати, та не знала як і ким. Фірмани, що повезли арештованих панів до Сянока, вернули п'яні, стали як тумани, не мож було нічого від них звідати ся. Тільки по-за-плечі перед челядю оповідали, що від Березова до Сянока по обох боках гостинця повио людей, що гукали на панів везених до Сянока і штовхали, як хто міг...

Цілу ніч ми не спали, тільки говорили про те нещастє. Панї плакали та навколїшки молили ся. В селі галас, гук, бо хтось пустив поголоску, що від Обарима ідуть повстанці, палять, ріжуть... Всі люди біжать туди, приходять на місце, а там нема нікого. З иньшої сторони другу несупокійну вість хтось пустив. В такім несупокою і страху перейшла ціла ніч. Коли стало сьвітати, старший син графа каже: „My w niebezpieczeństwie życia, nie mamy żadnej opieki, trzeba napisać do starosty w Sanoku, żeby nam przysłał jaką obronę“. І зачав щось писати, та не було ким передати, бо люди не тільки богатші але й біднійші відхилились від двора тоді і вагували ся пристушити. Прикликано якогось жидка, але й той відмовив своєї услуги, хоч за добрі гроші...

А я післав стріжа двірського на попівство звідати ся, що там чувати. З ним прийшла і моя служниця до двора. Я ввійшов до неї до сінній і що чувати, питаю. Вона каже, нічого, але просить іти до дому. Я ввійшов до покою, щоб попрощати ся з паньством. Панї вийшли до другого покою і покладали ся на канапах в одежі на хвилиний відпочинок. Панове готовили ся також до відпочинку; молодші мали іти до офіцини. Коли я з старим графом прощаюсь і він мене, а я его потїшаю і успокоюю, відзиваєсь п. Кабат до мене: „Księżę, ta poco pójdziesz do domu, tam będziesz sam jeden, a tu jest kilku, to śmielej...!“ Правду каже — думаю собі. Вже був я готов позітати і з ними пійти до офіцини на супочинок, де була моя подушка і колдра. Виходжу проте до сінній і кажу служниці, що не піду домів, бо бою ся. Вона стала плакати і просити іти і не бояти ся. Переходила тамтуда сестра графа і питає мене: „Co to za kobieta?“ Я кажу, що моя служниця. „A czego ona chce?“ — „Żebym szedł do domu“ — відвічаю. Панї пішла до покою, не кажучи ані слова. Іду я також до покою, прощаю ся зі всіма, не даючись намовити лишитись у дворі. Зайшов домів добре і супокійно. Ввійшов до одного покою, другого — всюди сумно, неприємно. Пішов я до старенького пароха, що в старій хаті на печі в кухні лежав та чудовав ся, що то діє ся на сьвітї, що він такого не пам'ятає. Ввійшов я знов на обійстє та обзираю ся на всі сторони:

заповідаєть ся красний день погідний, та в душі щось сумно. В тім приступає до мене якась незнакома міні дівка і питає, чи буду мав службу Б. Я кажу на те: „Могла-б бути, я натіщо, но хтож міні послужить? Не знати, де глядати дяка“. — „Моя господиня, каже вона, по слабости не ходила ще на вивід, а тут страх, треба десь утікати!“ „Но, кажу, коли тільки про вивід ходить, то іди до сусіда, най єго хлопець прийде, возьме ключ і отворить церков, а я її введу“ (хоч була лат. обряду). І так стало ся. Я пішов до церкви, вачав молитву читати в дверех входових над жінкою, аж тут біжить моя служниця, задихана і кличе: „Jegomość, czerniawa idzie!“ „Gdzie?“ — питаю. „Od mostka zwróciła się ku plebanii!“ Скінчивши вивід (бо се коротке дійство) роздумую, що тепер робити. Чи іти на плебанію, чи від церкви на право в недалекий потік сховати ся, чи зістати ся в церкві... На кінець клякнув я в царських дверех перед престолом та молю ся...

Незабаром дав ся чути гомін і галас коло церкви і сейчас входить маса людей з тупотом до церкви. Побачивши мене на колінах, попадали і самі на коліна. Я обернув ся до них і кажу: „Чи так християни входять до дому Божого?“ Один з них відзиваєть ся: „А уже, Їгомосьць, не дасте нам і паціру змовити!“ Тож, аби знати, коли скінчать, приклякнув і я та на ново говорю в голос Отче наш і Богородице Діво. Потім ветаю, йду до них і кажу: „Люди, що то робить ся? що ви дїєте? Чи чули ви коли від мене щось противного постанові Божій?“ А з помежи них відзивавсь один господар: „Не треба було казати нам шлюбovati!“ — „Таж я се, кажу, не робив сам з себе! Було призволине від цісаря, а єпископ так красний лист до вас написав, що я вам тут в церкві читав і поясняв... Вкінці я вас не силував, а ви добровільно шлюбовали, як хто хотів, одні на мірність, другі зі всім на рік, на два, пять, як собі хто желав“. А саме коло мене стояв один господар, що був шлюбовав на два роки і я кажу: „От сей чоловік шлюбовав на два роки, та нехай скаже, чи єму зле з тим, що за сей час єсть тверезий, порядний чоловік! Усе те робило ся і робить ся для вашого добра!“ А той самий господар відзиваєть ся: „Нї, то було на тую бунтацію! Вам каса платила по 3 цванцигери на день а ви (святенники) бунта робите!“ — „Ви знаєте, кажу я далі, що я бував у дворі і у лат. святенника, то в циркулі будуть і мене децо питати — поїду до Сянока!“ На се каже все той самий господар: „Може треба буде піхотою іти!“ „Но як треба буде, кажу, то може й зайду!“ — „Може будуть били як тамтого (лат. пароха)“. А перше сказав той газда: „Ми нашого кєвндза (мовляв, мене) любили,

шановали, а тепер на те прийшли!“ „Противно, кажу я на се, я вас любив, бо я через сьвята до сьогодні сам на самоті без жінки і дїтній сиджу межи вами, невігоди зношу, щоб ви в своїм часі мали набоженство та вніші услуги духовні“.

Зі слів, що треба буде йти піхотою, що будуть били, виджу, що нема з ними що говорити. Виходжу з церкви, а той господар іде за мною і каже: „На те ми прийшли: не треба нам ані кєвндза ані панка — камінь і вода!“ Всі мовчали тільки один все говорив і то старший чоловік, вислужений війт, якого я вже старшим братом церковним зробив. Вийшовши з церкви, подивив ся я на нього і кажу: „Василю, Василю! ніколи не надїяв ся я по тобі!“ Сказавши те, іду на попіство, а люди за мною. Коло мешканя стояла також кунка хлопів. Я ввійшов до компати, люди за мною. Я взяв паличку до рук і кажу: „То єсть моя збруя, з якою мене щоденно бачите. Іншої не маю, глядайте!“ Один відсунув шуфлядку у стола. Увидівши ножі і вилки столові, відступив. Я ноотвирив кюфри, постіль на ліжку поперевертав: „Так глядайте!“ Подивив ся на шафу, а там лежав лист пастирський о тверезости, по польськи писаний. Взяв я єго і кажу до мельника тамошнього, що побіч стояв: „Panie Słotarski, może Pan umie po polsku czytać, to czytaj, co tu Jego Ekscelencyja nasz biskup do swoich wiernych pisze“. Мельник взяв сей лист до рук, але не читав, бо сей час промовив до мене проводир, що в церкві промовляв: „Коли наш їгомосьць чистий, ний остануть...“ і цілує мене в руку. Всі хотіли відходити, но я кажу, аби з двох господарів при мні зітало ся, щоб я дечого не сховав. Він на се в другий раз: „Коли наш їгомосьць чистий, ний остануть...“ і опять поцілував мене в руку. Я з притиском відзиваю ся: „Але я вас прошу, щоби хто при мні остав ся!“ Проводир третій раз зновлює своє і зближивши ся до мене, з жалем каже: „Їгомосьць казали, що по мні не сподівали ся того...“ і поцілував мене третій раз в руку. Відтак пішов, а за ним всі, мовби виметав. Тільки я сам лишив ся в компаті.

Всі вони нійшли до двора, де за той час, як у мене ревизия відбувала ся, вніша чернява з сусідних сіл з провідниками якимись, уже цивілізованими двораками напала на двір. Як ввійшли на галерню, а пані вийшли з покоїв і щось до них промовили лагідно, вони крикнули: „Wy szelmy, arystokratki!“ і бух костурами чи ціпками по вікнах, так що всі вікна від галерії поторощили. Потім ввійшли до покоїв, поломали крісла, порозбивали шафи, фортепан, столи, порозкидували і на обістє повикидували папери і инші річи.

Далі стали панів бити, калічити, а стара графиня, що свого старенького мужа ослонювала, дістала кілька разів по плечах і руках, так що довгий час синці носила. Найбільше покалічені були: старший син графа, що з Королівства був приїхав, і зять Котарський. Всіх повязали і посадили на сани. П. Кабат дістав своє, і хоча був мущина великого росту і сильної будови, таки дав ся хлопам звязати. Коли єго на санках не могли легко змістити, з гурту дав ся чути голос: „Nogi mi roodcinać!“ Та якось там єго змістили. По тому всіх повезли до Сянока.

Пані в великім сумі, жалю і розпучі зістали ся на обійстю. Вже не повернули до зруйнованих комнат двірських, тільки пішли до недалекого млина над ставком і вмістили ся в вузкій млинці, невеличкій комнатці. А було їх значне число: дві графині з своїми паннами поковними, сестра графа з дорослою донькою і п. Котарська.

Коли мене хлопн лишили самого дома, а самі пішли до двора, моя служниця з цікавості за ними пішла також. Побачивши з далека так кроваву різню, зараз вернула ся і казала мені сховати ся. Порадила, щоб я виліз на оборіх сусідський, приставила драбнику і, як я виліз, відставила, так що ніхто не бачив. Відтак побігла знов до двора і там ждала до кінця. Коли панів повезли і люди стали розходити ся, вона побачивши межн розкиненими речами мою подушку і колдру, хопила скоро та вернула домів. Потому приставила драбнику, я зліз і пішов до своєї хати. Я роздумував про минулі події, і що то еще може бути... — По полудни сього дня (23 лют.) прийшло до мене чотирьох господарів лат. обряду з просьбою, щоби я на другий день в костелі перед престолом Папа Jezusa відправив службу Б. в інтенції, щоби Господь Бог відвернув нещастє. На се кажу я: „Cieszę mnie, że się do Boga nawracacie, od którego odstąpiłiscie byli“. Обіцяв пійти до костела, тільки просив я, щоби з двох порядних, певних господарів прийшло по мене і відпровадили до костела. Я бояв ся якої напасти по дорозі. При тім радили мені згадані господарі одягти на себе кожух хлопський і пійти межн них, а вони будуть мене як ока в голові доглядати, щоби мені нічого злого не стало. Але я на те відповів, що бажання їх сповнити не можу, бо коли маю згнути, то нехай гину яко священник в одежі священничій.

Ві второк рано прийшли до мене деякі господарі латинські і відпровадили до костела, де я торжественне богослужє з суплікаціями і відповідною проповідю відправив. З нагоди, що наступала у латинників середа попельцова, сказав я, що приїду на другий

день до костела відправити службу Б. і по їх ритуалови і звичави посв'ячу поїл і посилю їм голови. Вертаючи з костела домів поступив я до млина відвідати пані, що там в тісній комнаті три дні і ночі містили ся, а по тому поїхали до Сянока, куди їх старий граф (якого скоро, яко невинного, випущено з вязниці) покликав і там якийсь час мешкали.

Женьщини дякували мені сердечно за ті відвідини, жалували ся, плакали і парікали на лат. пароха, що за ним в таке нещастє впали. Я їх потішав, як міг, відтак пішов до себе на повіство.

Другого дня, як заповів, пішов я до костела, відправив все, як належало ся (бо ми руські священники тоді лучше знали і розуміли лат. богослужє, як своє). Тьма людей прийшла до сповіди, найбільше жінок, що з переполоху і непевности дальшого трясли ся і плакали. Я висповідав всіх і сидів в костелі до 3 чи 4 год. з полудня. Латинські комуніканти, що були в пушці, дробив я на куснички, щоби всіх заприщати.

По дорозі постунив я ояте на хвильку до млинці, щоби пані яко тако успокоїти і потішити. Прийшовши над вечером домів, застав я картку з Глидна від швабра з повідомлієм, що минулої ночі був напад в Лубній у мого тестя і все зрабовано. Я перестрашив ся тою звіткою і став неспокійний, що там з моєю жінкою і діточками дів ся. На другий день по відправі богослужєня, що я заповів, постановив я поїхати до Лубної. На се богослужє в четвер зібрало ся багато людей, мов в яке сьвято, церков була битком заповнена. Служба Б. відправила ся торжественно з суплікаціями і проповідю. Межн своїми людьми був один чоловік чужий. Єго взяли за шпігуна і, коли він вийшов з церкви, обступили й хотіли взяти під свій суд. Він став кликали до мене, як я виходив з церкви: „Księżę, ratuj mnie!“ Я казав єго пустити.

Прийшовши з церкви до хати, застав я в сїнях того парохіянина, проводира, що то минулого поведілка в церкві промовляв до мене і межн иньшим казав, що „не треба нам ні кевидза ні папка“, з жінкою і обоє впали мені до ніг, цілували по ногах і руках, просячи даровани. Він каже: „Гомосць, даруйте, я не знаю, що мені стало ся, до мене тоді щось приступило“. Жінка єго цілує мою служницю, щоби вона за ним вставила ся до мене. Дають на службу Божу, він заповідає, що бажє перед мною висповідати ся. Я єму кажу, що я на нього роздражнений, проте нехай перед иньшим священником сповідаєт ся, але він доконьче сповідати ся перед мною. Отже я єму прощаю, а службу Б. і сповідь на другу суботу призначаю.

Поснідавши поїхав я до Лубної. Тут належить згадати, що я ті три ночі, від понеділка до четверга, не ночував в своїй хаті, лишень в селі у недалекого сусіда, доброго газди лат. обряду, що я его жінці в понеділок перед нападом дав вивід. Господар з вдячності сам міні се запропонував, аби у нього ночувати. На середині хати вистелили міні ліжко чисто і вигідно, а що сей господар був лісним, то мав рушницю і поставив її коло дверей на сторожі і ніхто чужий не смів тоді увійти до світлиці, коли я там був. Всі тепер доглядали мене як ока в голові, бо пізнали, що їм таки ксєндза треба. Як на те, одному газді уродила ся дитина, другому умерла, приходять до мене, щоби охрестити та похоронити — а я їм кажу, що їм не треба ксєндза, нехай самі сповняють сї функції. На се вони: „А де нам бути без ксєндза, то тамтой старий війт опалїв чи упив ся та наговорив дурниць!..“

Приїхавши до Лубної застав я на попівстві пустку. Не було нікого, тільки челядь. Тесть з матір'ю і молодшою донькою поїхали до Динова, а моя жінка з дїточками забрала ся на мешканє на час до дяка, на другім боці потока. Пішов я туди, застав — славити Бога — всіх здорових. Привитавши ся сердечно, стала міні оповідати, що про Іздебки ходили різні страшні вісти, всі мене, яко пропашого, оплакували. Ві второк (24 лют.) у вечір стала і там вість, що на село сеї ночі буде напад і пізно в ночі почали голосити, що чернява з гори від гостинця суне до села. Мати (теща) на сю вість, не стративши притомности духа, стала річи цїнніші складати, звязала і винесла до огороду чи десь в потїк сховати. Ватага вступила насамперед по дорозі до лат. сьвященника, не зробила там ніякої шкоди материяльної, тільки опасала сьвященника посторонками і привела его на попівство. Тесть мій лежав уже в ліжку, всі інші були на ногах, бо сподївали ся непрошених гостей, яких прийшла велика сила чужих і своїх, так що в двох комнатах помістити ся не могли. Ті, що зістали ся за дверми, стали люшувати по коморі і стриху та пряжу, полотно, біле, сир, масло в судинах, солонину, сало і все, що попало їм в руки, з собою забирати.

З тих, що були в комнаті, одні стояли коло сьвященника (тестя), що лежав на ліжку, і розговорювали, другі плюндрували по всіх кутах комнати, розтягали, розкидали різні річи та напери, навіть шуфляди з комоди витягали і шафи отвирали, шукаючи якогось повстанця, лат. сьвященника, що, як їм сказано, на попівстві мав сховати ся. В шафі подибали трохи дрібних грошей та стали над ними тлумити ся та від теці домагати ся ще більше грошей. Вона вказуючи на якогось: „Та тамтой, каже, взяв!“ І межі собою сва

рили ся. До тих, що коло ліжка стояли, зачав тесть, яко старий сьвященник і декап, з становища релїгійно-морального говорити і каже межі вишним: „Ludzie, taże te papiery, po których depczecie, są urzędowe, na nich podpisani są JWX. biskup i p. starosta“. На се каже один: „Ja dziś starosta!“ Далї один з них заявляє, що якийсь комісар єсть в сусіднім селі при гостинці. На се каже тесть: „Як день зробить ся, то поїду до нього“. Один з них відзиваєть ся: „Do orczyków cię przywiążemy i pociągniemy!“

На такі dicta acerba не було що далї говорити. На жаданє тих розбійників встає з ліжка, мати і наймолодша донька помагають зібрати ся, нападники онаєують посторонком в пів і обох сьвященників на сторонках провадять до коршми. Тим часом моя жінка з тримісячним хлопчиком (Дам'яном) тиєсьє крізь товпу хлопів до вітця, щоби попрощати ся з ним — та дивить ся, а дитина головку звисла мов нежива.. Наробила крику, ляменту, на що її старша замужна сестра каже: „Та що плачеш? Віг знає, що з нами єще єтаєсь?!“ Жінка положила мертву дитину до коліски на голу солому, бо подушочки і простирало позабирали непрошені гості. Сївши при колісці, плаче над смертю дитини.. По якісь хвилі глянула на дитину, а вона дивить ся спокійно і, вложивши свій палець до губи, сєє... Врадувана взяла на руки і, плачучи з радости, пестила її.

Ворохобники запровадили сьвященників до коршми, посадили їх на лаві, самі якийсь час крутили ся по коршмі, а по тому повиходили всї, бо в близькім селі їх товариші бровар рабували. Сьвященники самі посидїли трохи в коршмі, день зробив ся і вони пішли спокійно домів.

По повороті, привитанях і нарадах вибрали ся всі крім мові жінки до Динова і там були до другого дня з полудня. В сусідстві Динова, в Бахурі, був минулої ночі напад на двір п. Сксиньського, а що паньства не було дома, зрабували. Комісар Найзер в Перемшили, довідавши ся за той рабунок, взяв швадрон гузарів і чим скорше пішов на місце провини. Що він там діяв, міні не відомо. Лишень кілька гузарів прийшло до Динова, а довідавши ся, що в Лубній був рабунок, зараз пішли чи поїхали туди. Зачали деяких п'яних, що волочили ся по селу, шаблями обкладати, а чотирьох, що їм ставили ся, посїкли на смерть. Трупи поскладали на віз чи сани, казали відвезти до Динова, де їх закопано.

Ся пригода рознесла ся блискавицею по всіх закутках Сянїцького. Новий проте страх найшов на люди. Ніде більше не було чути за нові напади і рабунки.

В тім вельми небезпечнім часі загального і несподіваного зворушення в краю і моїм селі я не потерпів ніякої шкоди материяльної, хіба що простирало, в яким дяк колдру і подушку заніс до двора, пропало. Що до сторони моральної себто мого значіння і поваги у простого народу, правительства і двора, не тільки нічого не стратив я, але дуже багато зискав.

Коли на другий рік (1847) приїхав я до пп. графів Буковских до Ярославля, куди вони просто з Сянока, не вступаячи до своїх дібр, на мешканє спровадили ся, прийнято мене сердечно, мовби якого, з рідні. Граф, представляючи мене якомусь панови, майорови військ польских, так сказав: *To jest nasz proboszcz, nasz przyjaciel, nasz dobrodziej!*“ Також і до Сянока запросили вони мене недовго по тім зворушеню. Там мене радо приймали, в костелі францішканським відправив я службу Б. на їх інтенцію, старий граф і его сестринця сповідали ся передо мною. Тоді Сянік виглядав мов який великий кримінал. Мандаторів і всякого роду сурдутовців було в нїм! Кляштор Францішканів і кілька камениць ужито на вязниці перед якими варта стояла військова. Дуже багато голов арештованих виглядало із-за вікон закратованих. Один дідич, колишній товариш шкільний, побачивши мене на ринку, кликав: Гл. Гл.! Я оглянув ся з почутєм, пізнав і пійшов далі.

До Сянока з'їхала зі Львова комісія слідча і в короткім часі дуже багато арештованих випущено на волю. З тих, що в Іздебках були арештовані, вийшли всі крім молодого графа Бонавентури і сьвященника. Їх відіслано незабаром до Львова до конфронтації і обох засуджено: сьвященника на 15 літ, графа на 12 літ на Шпільберт, куди їх і відіслано...

Коли п. Кабат, що мінї в Іздебках відраджував був з двора відходити, бо там безпечнійше — по увільненю зійшов ся раз зі мною в Сяноці і сказав: *„Masz szczęście, księżę, żeś odszedł, bo byłbyś dostał namaszczenie...“* По правді, тоді може-б були мене на смерть убили, бо панове були-б мене, яко сьвященника, наперед виправляли промовляти до людей, що тоді ні ксвядза ні панка не знали... Моїми кроками і ділами в тім нещаснім часі кермовали обставини чи радше Боже провдїнь, що ему нехай буде честь і слава в безконечні віки. А такі часи нехай нікому не снять ся!...

Хвирів, дня 21 лютого 1896 в роковий день повстаня перед 50 роками, тільки тоді припадав в суботу.

Наукова хроніка.

Огляд часописей за рік 1895: Часописи видавані на Україні російській.

Кіевская Старина. Розвідки й материяли, уміщені тут, можна поділити на категорію історичних, етнографічних, історично-літературних, і так їх оглянути.

Поміж розвідками історичними передовсім належить згадати закінченне довшої статі д. О. Ефименкової: „Очерки історії Правобережної України“ (кн. IV), але про неї мова буде в відділі бібліографічнім. Подібним чином проминемо (бо вже була про їх мова) статі — д. Оглоблина про слідство 1666 що до надужить московських на Україні (кн. XII — див. Записки т. X), Тиховського про початок Почаївської друкарні (VII і IX — Записки т. X), Лазаревського — Давні дослідники української старовини (II — видані осібно в його „Очерках“ — Записки т. X), Орловського про Івана Строцького, протопона браславського (Зап. т. XII), а також про материяли — дневник Петра Апостола (VII — Зап. XI), материяли д. Галанта про Коліївщину (Записки т. XI), мемуари М. Щ., Мороза і Хв. Кистяковського (Записки т. XI), кореспонденцію Полетик і дневник Марковича, друкований в додатках.

З інших в порядку хронологічнім треба начати в замітки д. Падалки:

Слѣды водопроводныхъ сооруженій въ г. Кобелякахъ Полтавской губ. и надъ рѣкою Высью на границѣ Кіевской и Херсонской губ. (цвѣтень 102—113): д. Падалка подає звістку про знайдені ним водопроводні труби на Україні; 1890 р. в м. Кобиляках викопав він трубу з глини, заложену в ґрунті $\frac{3}{4}$ аршина глибоко, в напрямі з зах. на схід, від річки Кобелячки в напрямі до визшої в порівнянню площі. Автор виводить, що тота труба нале-

лежить культурі народа, який жив там правдоподібно до епохи великого переселення народів з Азії до Європи. Також на границі Київської і Херсонської губ., де падає р. Ділянка в р. Вись, на правім березі р. Виси знайшов автор сліди водопровідної труби. Протилежно лівому берегу р. Вись підноситься на 2—3 сажні правий, представляючи невеликий виступ. В нім, 2 аршини під поверхнею землі, заложена була труба. Автор статі найшов лише черепки з неї; они свідчать, що була она зроблена з місцевої глини з значною домішкою руди залізної.

І тоту трубу відносить автор до епохи перед великим переселенням народів, а опирає гадку свою на тім, що ані в тих місцях, ані в їх околиці нема сліду згадки про водопровідні труби, отже не могли они повстати, хіба яких 150—200 літ назад, а знов в ті і ще глибші часи не було в тих місцях такої культури, котраб позволяла припустити повстання труб водопровідних, бо від часу першого нападу татарського тоті околиці були майже пусті; а також не мож того припустити в часи дотатарські, коли там жили дикі кочевники. Д. К.

З кінця середнього періода нашої історії маємо статю д. А. Стороженка: Старинний проєкт заселення України (1590 г.) (март, с. 295—341). Йосиф Верещинський, лат. єпископ кївський, зв'язний проповідник і публіцист, випечатав в Кракові р. 1590 твір під т: „Droga pewna do przedszego u snadnieyszego osadzenia w Ruskich krainach pustyni Krolewstwa Polskiego, jako też względem drożnieyszej obrony wszystkiego ukrajinnego położenia od nieprzyjaciół Krzyża pańskiego“. Твір сей задержався до тепер всего лиш в однім примірнику в бібліотеці графа Чарнецкого, і з него подано в Києв. Ст. переклад з польського на російське, з передмовою перекладчика.

Короткий зміст сего проєкту заселення України є такий: Автор вказує на сумне положення Греції під пануванням Турків, на небезпечність, що Польщі з сторони Турків грозить, а є се кара божа за недбалість горожан річи посполитої. Говорить дальше про незмірні багатства України, радить її заселити і подає такі способи: 1) щоб там перебував король з своїм двором, бо і легше було-б двір сей вижити і шляхта, приїжджаючи на его двір та бачучи багатство України, оселялась би там радо, 2) побудувати на Україні 4 замки і удержувати на Низу за самими порогами бодай 5000 козаків, назначити їм відповідного гетьмана, платити пенсію і давати потрібні припаси. Сї видатки покривались би десятиною з руских земель, а сею десятиною орудувавби лат. кївський єпископ. 3) щоби збільшити населення, требаб, щоб кождий шляхтич, що має лиш оден лан, і кметь, що має лиш $\frac{1}{2}$ лану, покинув

давну оселю, а переселився на пустині українські і там одержав новий ґрунт.

Такий плян предложив Верещинський. Але шляхта зібравшись на сойм в Варшаві саме 1590 р. не послухала его рад, лиш ухвалила т. зв. „Porządek ze strony Niżowców i Ukrainy“, де старавсь вкоротити своєвольство козаків і взяти їх під строгий догляд гетьмана і іменованих ним старшин. І. М.

До XVIII в. належать дві замітки: Памяти Георгія Конисского (1715—1795) П. Житецкого (лютий, — 257—64, з портретом). З поводу 100 літнього речинця смерті К—ого (13/II 1895) дещо сказано про моральний склад его поглядів, скільки виявились они в его літературних творах. З них виводить автор, що К. виступав проти неправди і насильства, вступавсь за пригнічених і стоячи на ґрунті релігійного світогляду, часом дотикавсь драгливих питань сучасного життя.

Друга замітка присвячена митрополиту тобольському Павлу Конюсевичу (червень 263—271). Єсть то коротка біографія сего митрополита, нашого крайна (ур. в Самборі), котрого тіло почиває в Київській Лаврі, нетлінним, оточене лєтендою.

Д. О. Лазаревський пригадуючи, що хотяй 100 літ минає від смерті Р. З—ого († 1796) дотепер ще не маємо повної і докладної біографії сього визначного управителя України, подає Матеріали для біографії графа П. А. Румянцова-Задунайського (март, 384—404), а то: „Уривкові відомости про життя гр. П. А. Румянцова з оповідань А. А. Рігельмана“, „Шояснення до життєпису гр. П. А. Румянцова, зібрані Гоголем“ і Уривки з біографічного шкїца про гр. Румянцова Н. Лісницького. Відомости в них подані варті певного довіря, бо походять від людей близьких самому Р—ову, або его окруженю. Вони представляють його чоловіком для підвладних уважливим, а в дома гостинним. Дворянство любив і піддержував. Всі мали свобідний доступ до него, пишности ненавидів, від шуму і життя міського усувався, взагалі жив тихо. Скоро думав і добре говорив. Память мав знамениту. Був чоловіком високої амбіції, а наколи мусів уступити з дороги своїм соперникам, усунувся цілком і замкнувся на селі, де помер поражений апоплексією в кілька день по запрошеню его царем Павлом до Петербурга.

Отривокъ изъ дневника В. Я. Ломиковского (жовтень 1822), подав д. О. Лазаревський (грудень 230—243). Дневник сей списаний Л—им для друга его Мартоса задля познакомлення тогож з подробностями свого ховайського життя, містить деякі подробиці з громадського бита глухих кутків України першої чверти XIX в., а також ближше пізнаємо саму цікаву особу Ломиковского.

Матеріали для історії дворянського землевладіння в Полтавській губернії, (з яготинського архива кн. Рєпнина) (март 405—17). Д. С(тороженко) подає тут переписку межі першим полтавським губернським маршалом С. М. Кочубеєм, кн. Н. Г. Рєпником і М. В. Могилянським, що вияснює матеріальне положення К—єя і представляє собою дуже драматичну сторону історії дворянського з'убоження.

Н. Ш. Изъ воспоминаній, изданныхъ недля публики („Pro domo sua“ Київ 1893 8^о 122) (май, 214—238). Книжка та — то родинна хроніка одної української родини, видана лише для її членів, але що однак має она також немало загально-інтересних відомостей, проте Н. Ш. подає в неї деякі виїмки, головню в другій часті книжки, в споминів М. И. Л. (*1788 † 1857). Автор жив в Чернігівській губернії, займаючи там невизначне становище. Писав на просьбу одного з своїх синів, а спомини єго головню палежать до Чернігівської губернії. Автор розказує те, що сам бачив або чув. Оповіданє про особисті єго вражіння починаєсь з м. Батурина і споминів про Разумовських, пам'ять про котрих лучить ся з тою місцевостию; подає деякі відомости про сина гетьмана Андрія, потім переходить до українських губернаторів, а з них більш відпильших пам'ятним був для него Румянцов-Задунайський. Він, оповідає автор — дбав за повірений єму край, старавсь закорінені здавна над'ужитя усунути і заводити нові порядки.

З наслідників єго говорить автор про Куракина, за котрого заведено другу „малоросійську“ губернію в Полтаві; про Лобанова-Ростовського, що відзначавсь строгостию, з урядниками поводивсь брутально; а найширше оповідає про кн. Рєпнина. В перші літа своєї управи поступав він строго і сажовластно, що обясняли злим впливом правителя єго канцелярії Новикова. Коли сего не стало, а князь близше пізнав Україну і сам зістав поміщиком місцевим, від тоді управа єго була прихильна, він входив в положенє краю, боронив і вставлявсь за ним перед висчими властями. Далше подані автором деякі відомости про чернігівських губернаторів. З них барон Ів. Френсдорф був пам'ятний своєю трагічною смертию. Губернатор, потім сенатор, Фролов-Вагрьєв з початку пильно займавсь справами єму повіреними, оженившись однак з дочкою Сперанського, більш перебував в Петербурзі. Єго наслідник Шереметєв визначавсь переслідуваннем користюлюбних урядників.

Інтересні відомости подані про давних урядників, коли автор починав свою службу. Тоді члени і канцелярські служительі судів повітових не діставали платні, а користувались лише доходами з процесів і справ нотаріальних, жили однак без бід, бо удержанє було дешево. Богато служило тоді лише для одержання чинів, а заравом з ними дворянства, ледви половина служила дійсно, решта являлась лише для

подання просьби про уряд, до присяги і губернаторських ревізій. По 3 літах в раніє колежского реєстратора йшли в відставку; урядники губерніє знали про те, але не старались усунути. Робили так особливо багатші козаки, щоби своїх синів увільняти сим способом від податних, рекрутських і в. обовязків, яких дворяне не платили. Дятого багато урядників старалось виводити своїх синів ще в літах дитинячих в чини.

Науку переважно уділювано тогді дома, бо не було в більшій часті міст, шкіл. Богато сьвящеників учило синів своїх дома, они ставали дячками, дяконами, а вкінці і сьвящениками, потім жили ся з народа, а їх знову обдирали секретарі дікастерій (консистерій), що тоді мали велику силу, бо члени дікастерій не займались порученими їм справами, передаючи їх секретарям.

На тім кінчать ся записки, перервані хоробою і смертю автора.

Воспоминанія объ Африканѣ Ал. Шпирѣ, философѣ, уроженцѣ херсон. губ. (серпень, 50—66). д. Пулевич подає тут кілька відомостей про того іменного філософа, горячого прихильника нашої літератури і народа нашого, що він задокументовав увільненєм своїх селян від панщини.

Дві книжки часописи присьвячені спеціально двом визначним заступникам новішої нашої історіографії — Костомарова і Кистяковського.

Пам'яті Олександра Кистяковського посьвячена і книжка, що починаєть ся його біографією. Біографія та складаєсь з автобіографії покійника, доповненої і закінченої В. Науменком, з доданим бібліографічним показником єго праць наукових.

Думаєм, що не без інтересу і для нас буде пригадати головніші факти життя сего трудолюбного і вченого нашого земляка. Кистяковський, уроджений 14 марта 1833 р. в с. Городищі, Чернігівської губ., Сосницького п., з батька сьвященика; низша освіта в чернігівській духовній школі, середня в чернігівській духовній семінарії (від 1847). Під впливом богословського курсу К. в першу був дуже релігійний і думав вступити в духовну академію. Дя того хотів 1853 р. зложити іспит вступний до київської дух. академії, недопущений однак до сего в осени 1853 р. вступив до київського університету. По укінченю I року прийнятий на урядовий кошт міг спокійно віддаватись науці. Однак 1856 р. в сентябрі за порушенє дисципліни на час прогнано його з університету і іменовано учителем парафіяльної школи, потім повітової, а вкінці київської дворянської школи, де вчив історії і географії. В січні 1857 назад прийнятий в студенти. В грудні 1857 опустив університет яко дійстний студент і вступив урядником до сенату. При бідности своїй віддає однак К. весь вільний час науці,

головно займаючись філософією минулого віку та німецькими юристами: Миттермаєром і Блужали, і дописує до наукових часописей. В половині 1861 стає К. помічником редактора „Основи“ (вид. Білозерский 1861—2) і від того часу починає головню його редакторську і літературну роботу; вразом починає К. думати про катедру університетську, щоби цілком науці віддатись. В декабрі 1863 р. здає іспит кандидатський, а на підставі дисертації: „О пресѣчені обвиняемому способовъ уклоняться отъ слѣдствія и суда, по дѣйствовавшему до судебной реформѣ уголовному судопроизводству“ в вересні 1864 дістає *veniam legendi* з карного права, яко доцент приватний; 1867 пише магістерську дисертацію: „Исследование о смертной казни“, що дала му певне ім'я в науці, звернувши на себе увагу філософічно-історичним методом сеї праці: К. слідив розвій сего питання починаючи з низших стадій життя народів диких і переходячи до вищих, взагалі звертає увагу на історичну сторону смертної кари, на зв'язь її з громадським і інтелектуальним розвитком чоловіка. То головний принцип його дальших праць. 1867—8 їде на студія в Петербург і Москву, де почали урядовати реформовані суди по уставу 1864 р. Тут працює він теоретично і практично і пише докторську дисертацію: „Историко-догматическое исследование по русскому праву о пресѣчені обвиняемому способовъ уклоняться отъ слѣдствія и суда“. 1869 р. зістає надзвичайним, а 1870 звичайним професором карного права і процесу в Києві.

1871—73 їде К. за границю для дальшого образования. Від 1871 починає слабвати а неустанна праця і різні душевні зворушення побільшають слабість, що его 13/І 1885 убиває.

Яко чоловік визнававсь К. любовію до правди, за неї нераз він горячо обстоював та не оглядаючись на свої інтереси боронив тих, на котрих напала несправедлива критика. Глибоко і щиро інтересувавсь громадським життям, горячо любив свій нарід.

Д. К.

И. Лучицький — Труды А. Ф. Кистяковского въ области исторіи и обычнаго права (*ibid.* с. 64—87). Чисто історичних творів воставив К. два: I. „Характеристика русскаго и польскаго законодательства о крѣпостномъ правѣ по отношеніи къ Малороссіи“. Працю сцю написав К. ще яко молодий учений в часі, коли матеріали до таких студій були вельми скупі. В противність загальної тоді гадки, доказує К., що кріпацтво в Гетьманщині не настало доперва з кінцем XVIII в., але що оно витворилось вже далеко скорше, а російський уряд лиш затвердив указами з р. 1763 і 1783. Описавши процес закріпощення, не порушив однак Кистяковский економічних і суспільних причин, що підготовили почву кріпацтву. Також оставив К. без пояснення звичай козаків поступати „в протекцію“ до сильніших людей. Що К. вірно

представив процес закріпощення, видно з того, що пізніші дослідники — Лазаревский і Мякотин в працях своїх на тім полі не змінили в основі картини сего процесу.

Друга істор. праця К. є: „Права, по котрымъ судится Малоросійский народъ“. Є се звод законів, що обов'язували в Малоросії в XVII і XVIII віці. У вступі до сеї праці доводить К., що магдебурске право було на Україні дійсно уживане в судах і що оно змінювалось під впливом місцевих правних звичаїв і поглядів. З того зміненого магдеб. права і з литовского статута повстав вкінці сеї звод законів, що его К. видав під наведеним заголовком. — К. займав ся також історією цехів на Україні і воставив до сего предмету багату збірку документів.

В другій половині займаєсь д. Лучицький творами К., що відносять ся до звичаєвого права; К. цікавивсь ним дуже з практичного й теоретично-наукового погляду: був ініціатором перших заходів коло студіювання его на Україні, але зібраний матеріял полишив здебільшого не обробленим.

Г. М.

И. Фойницький: Кистяковскій какъ криминалистъ (*ibid.*, 88—102). Автор, зазначаючи, що К. передовсім криміналіст, бо праці его переважно належать до області карного права і процесу, представляє его становище, напярм, якого він в тій науці придержувався, і его великі для неї заслуги.

Памяти Костомарова присвячена кн. IV, тут передовсім знаходимо Послѣдніе дни жизни Николая Ив. Костомарова (стр. 1—19), де вдова его описує перебіг его слабости, що почала взмагати ся вже з кінцем 1882 р., а хоч побут на селі літом 1883 підкріпив К., так що він знову живо взявсь до праці, щоденно ходячи в державний архив, але 1884 р. трафіло його нещастє: переїхали сани, що викликало вибух крови. Мимо того він не покидав праці, хотяй сили чим більш його покидали; вже перед смертю писав або диктував про монографію фельд-маршала Мініха (тото оповіданє недокінчене, надруковане в „Литературное наследіе Костомарова“ п. з. „Послѣдняя работа“), поки не стратив решток сили.

Н. Подорожній — Изъ памятной книжки (20—33): д. Подорожній уміщує тут свої спомини про К—ова, котрого знав від 1859 р. Тоді покійник цілими днями працював в Публичній бібліотеці. Була то найлучша пора в житю его: чимраз більш росла слава його яко історика, а на викладах его до небувалої степені зросло число слухачів різного пола, віку і стацу. Від 1861—78 д. П. з причини свого виїзду не бачив К—ова, 1878 застав його вже жонатим. Жінка його не тільки, що дбала про всі его вигоди, але також освітою була помічна в його працях. Костомаров тоді виглядав старшим над свої літа, руки його стали

повільніші, а твар поморщена, сива борода, котрої перше не носив, надавала му вид аскета. Чим раз більш жалувавсь на здоров'я. В останніх 7 літах життя ходив дуже ревно до архивів, літом їздив на село, анакомих рідко відвідував, охоче ходив до церкви і любив ранні прогульки по місті. Що вторка збирались у него его приятелі, учені петербургські і переїзжі з провінції. Він любив тоті зібраня, але вже не могли его они оживити, він часто серед розмови засипляв.

Г. Вашкевичъ — Изъ воспоминаній о Николаѣ Ивановичѣ Костомаровѣ (стор. 34—64). Д. В. описує яко наочний свідок вступну лекцію К—ова в петербургскім університеті в падолисті 1859 р. Він говорив тоді про сущність історії і мету єї викладу на університеті. Студенти і публика, тїсно наповняючи салю викладову, прийняли виклад шумними оваціями. 1861 р. К—ов опустив університет по закритю его 1861 р. — з причини непорядків, викликаних заведенем нового устава. При кінци 1861 і ноч. 1862 в салях магістрата заведено систематичні виклади публичні, між иньшими професорами викладав і К—ов. Коли проф. Павлову зборонив уряд читати лекції і вислав його до Велуги, комітет запротестовав против сего замкненем лекцій. Оден К—ов не хотів перестати читати, звідси пішли студентські демонстрації против него, вкінци адміністрація зборонила йому викладати. На тім закінчилась професорска діяльність славного історика. Спомини свої кінчить автор короткою характеристикою покійника, за головну черту характеру его уважаючи сталість в доведеню до кінця справедливого на его гадку діла, переконаний однак справляв свої похибки. К—ов відзначавсь феноменальною памятею, п. пр. знав на память церковне богослужене в язичі славянськім, грецкім і латинськім, а его дуже любив, горячо відчуваючи красоту пісні і обрядів церковних. Крім того живо інтересовавсь театром, співом і був живим і товариским чоловіком.

Ф. Щербина — Къ біографіи Н. И. Костомарова (63—75). Ся статя передрукована в „Русскихъ Вѣдомостей“ (1885 N 144).

Д. Щербина подає в ній деякі відомости про К—ова, особливо про его рідню і молоді літа, зібрані в с. Юрасовці, Осторгожского п., Воронежскої губ., где К—ов уродив ся. Молодого К—ова селяне дуже любили, бо він нікого не обидив, з ними був „за пан-брат“, — був дуже милосерний. Любив товариство парубків, своїх ровесників. Селяне оповідали, що коли він приїхав, „коли вже настоящим паном був“ (здаєсь в період горячого збираня пісень та подаль пародних), кілька день збірвав парубків коло себе і від них пісні списовав. Дальше оповідали они, що він був дуже вчений, у царя другим совітником був, взагалі він у них „великий чоловік“; его особу почала окружати легенда.

В богатім відділі „Документів, відомостей і заміток“ подано багато цікавого, з чого замітимо дещо важнішого, переходячи в порядку книжок.

О. Лотоцкий (кн. I) подає „Отчетъ гласнаго отъ крестьянъ“ про перше чернигівске губернске зібранє 1865 р., — вірші поміщика Василя Лизогуба, написані під вражінем того збору і цікаві представленем життя поміщика I пол. XIX в.

Нїчто о древныхъ развалинахъ, находящихя на поляхъ села Василевки, полтавской губ. хорольскаго уѣзда (з рукописи В. Я. Ломиковского). Тут подано звістку про сліди невеликого городища, 30 верст від Хороля на пд. близько с. Василевки. Городище тото на високій рівнині, а на ній видко признаки камінної огорожи деяких будинків; на самій висоті, на захід є останки круглого храма. Автор розкопував фундамент храма, але не міг прийти до виводу який нарід і коли його збудовав.

Народна легенда приписує его Татарам (уважає его за сліди мечету татар).

Черты народной жизни въ Малороссіи нач. XVIII в. В Гетьманщині переслуховав переступника „уряд“ того міста, де его задержано, що складавсь з сотника (або урядника полкового, де був полк), городского отамана, як заступника козаків і війта як заступника поспільства (себто міщан або селян) з бурмістрами і писаря. Уряд детайльно записовав візнаня сторін, хоронячи тим робом досить живі оповіданя про різні випадки з народного життя. Тут подано 3 такі оповіданя: одно сотенним, два другі полковим урядом записані.

Для чего и въ какой обстановѣ пріѣзжалъ кн. Меншиковъ въ Малороссію въ 1720 году — цікавий документ для характеристики відносин Гетьманщини.

Листъ печерскаго архимандрита Іннокентія Гизеля на соборъ милостыни для выкупа у Татаръ плѣнника.

„Свидѣтельство современника о Наливайкѣ“ (II). Д. Е. К. подає уривок з мемуара про панованє Жигмонта III кн. Стан. Альбрехта Радзивила, канцлера вел. кн. литовского, виданого в перекладі в лат. Т. Котлубаєм (Ateneum 1848, 3).

Дополненіє къ свѣдѣніямъ объ Антонѣ Танскомъ и его тецѣ Д. Л. видав лист полкової старшини і сотників білоцерковского полку, де они просять кн. Дм. Голіциана іменовати їх полковником Танского, зятя помершого полк. Палія, котрому Палій при своїй смерти передав відзнаки власти. Іменованій київским полковником, р. 1712,

Танський мав таку репутацію в Петербурзі, що А. І. Румянцев 1723, приїхавши на слідство в справі Полуботка, хотів його іменувати наказним гетьманом, але слабкість того перешкодила сему, що бачимо з листу Р—ова до Т—ого 1724 17/II.

Угроза генераль-губернатора кн. А. И. Лобанова-Ростовського жителям м. См'ялаго (роменського у.) за ослушаніє 1811 р. (III) Д. Н. С. подає з Ягогинського архива кн. Н. В. Рєппина письмо Л. Р—ого, де він роменському земському комісарю наказує вівзати козаків м. Смілого до виконання приказів, котрих они виконати не хотіли, грозючи спалити містечко.

Численность податныхъ сословій въ губерніяхъ Полтавской и Черниговской въ 1835 г. М. Стороженко з Яготинського архива кн. М. Рєппина подає письмо казенної палати, що є цікавим причиною до статистики селян Полтавської і Чернігівської губ. в I пол. XIX в.

Гдѣ виготовлялись для малоросійськихъ козаковъ ружья въ пол. XVIII в. Довідуємось з указу малоросійської військової канцелярії 1739, що рушницї для козаків доставляли тульські фабрики.

Бібліотека и собраніє рукописей Н. И. Костомарова (IV). Е. К. Вдова К—ова подарувала бібліотеку свого мужа в лютім 1895 університету св. Володимира в Києві. Складаєсь она з 1500 книг на різних мовах і ріжного змісту, переважно російскою мовою і історичні. З рукописей найдавніша походить з поч. XVI в. і належить до Новгороду, решта належить до XVII і XVIII в. Три рукописей представляють хронографи доведені до XVII в. До епохи Петра В. є три рукописи. Для України цікавий збірник актів Максаковского монастиря, що починаєсь з документів виданих Адамом Киселем, дальше йдуть виписи з городських книг київських і новгород-сіверських, універсали на посїлости монастирські гетьманів (від Богдана Хмельницького) і ніжинських полковників, вкінці документи купна. Збірник „Kollekcyja starożytnościów“ складаєсь з різних промов. Вкінці кілька поодиноких документів до XVII і XVIII в., листи різних людей до гетьмана Браницького, переважно до 1759 і дальших років. Кілька документів відносять ся до Суворова.

Стоянка и мастерская каменнаго вѣка въ Могилевской губ., изслѣдованная лѣтомъ 1893. Д. В. Данилевич описує археологічні находки в урочищі Залозє, за три верстви від села Кистени, Рогачівського повіту Могил. губ. і доходить до виводу, що они належать до неолітичної епохи, представляючи робітню кремневого зваряддя досить високої культури.

Женитьба разбойника Гаркуши послѣ бѣгства его съ каторги. Тут наведено лист з 1784 р. гр. Румянцова до єпископа переяславського і бориспольського в справі повінчання славнозвісного Гаркуші з селянкою священиком села Ромодоновки.

Собраніє древностей Ч. В. Хвойки въ Києвѣ (V). Д. М. Біляшевський описує колекцію старинностей Київської землі, зібрану Чехом Ч. Хвойкою.

Она для нас важна тим, що дає багатий матеріял для характеристики тих степенів культури, які перебула та місцевість, а також має спеціальний інтерес, містячи в собі рідкі а навіть одинокі в своїм роді предмети.

Утѣсненіє київськихъ мѣщанъ военнымъ постоемъ въ 1763—64 г. Війскові постой в минувшину давали себе дуже народови відчувати, а особливо київському міщаньству, що уважало їх нарушенем прав і привілеїв міста, длятого часто приходило з тої причини до ріжних колотнеч межі війском та магістратом. Найбільше же вороговало міщаньство з гузарами, що досить довго були в Києві. Наслідком скарг міщан магістрат добивсь назначеня генерал-губернатором слідств, що виказали утиск міщан. Результатом їх було покаранє провинників, офіцерів і жовнірів.

Поднесеніє Черниговскимъ дворянствомъ малоросійському генераль-губернатору Куракину золотой вазы (VI). Н. Ш. передруковує в Чернігівських губернських відомостей постанову Чернігівського дворянського збору з 13/I 1806, котрою оно постановило кн. Куракину за его заслуги для Чернігівської губернії піднести золоту вазу на пам'ятку, і відповідь его, де він дякуючи за признанє і довірє, предкладає дворянству своїм коштом удержувати на науді 20 синів бідних дворян за вибором самого дворянства.

Къ исторіи Києво-Никольскаго монастыря. Д. К. Т. подає документ з архива св. Синода з цікавими відомостями до історії того монастиря.

„Панський будыпокъ“ въ д. Лебединцѣ, прилук. уѣзда полтавської губ. Д. В. Василенко описує давній панський будинок уряджений Г. Галаганом за історично-археологічними вказівками Костомарова, Куліша й В. Антоновича. Опись сю доповнює д. Степович в кн. XI.

Київській обыватель Грекъ Іотій (1741—61) (VII). Тут оповіджено долю Грека Іотія, що осїв в Києві як багато его земляків в XVIII в. Епізод показує, як чужоземні приклонники фортуни розгощувались в нашім краю, і цікавий для характеристики загальної фізіогномії міста.

Пререканія изъ за форми письменнихъ сношеній (1751—53 г.). Нарушене певного рода уставленихъ форм при письменнихъ зносинах викликало за давних часів часті спори, особливо коли уряди були від себе незалежні а мусли з собою зноситись. Так магістрат київський, уважаючи себе незалежним від полкової канцелярії, не адресовав до неї письм своїх „доношеніями“ але „прожеморіями“, чим знов полкова канцелярія чула себе ображеною. Суперечки доходили аж до виших властей, що знов не знали як їх розрішити і звичайно від відповіді ухилялись.

Матеріали, относящієся кь історіи звѣринецкаго квартала печерской части г. Києва. Д. К. Т. подає з архива київської консисторії „Описание посполитимъ слободи Звѣринця въ уездѣ кievскомъ состоящего, учиненное 1786 г.“ Оно дає досить інтересні відомости про звѣринецку частину нинішного Києва за 1786 г., число дворів, душ, хат, описи господарства, занятъ мешканців, їх повинностей.

Перечень имѣній гр. П. В. Завадовского. А. Л. Вичисляєсь тут маєтки, які нажив сей „фаворит малорос“.

Кое-что о м. Вчорайше. Д. В. Я. описує м. Вчорайше Сквирского пов. Київської губер., щоби тим заохотити кого до наукової екскурсії в той цікавий уголок Київщини, багатий памятками старини і вартий археологічних розслідів.

Польский бунт на Волини 1864 г. Д. А. Малинка подає найдене ним в м. Острозі описане віршом повстанє на Волини. В нїм оповідась про внесенє панщини і про незадоволенє Поляків з причини сего, дальше іде іронічний поклик до них, щоби станули в обороні своїх прав в надії на поміч Франції, потім дві картини неудачного повстаня Поляків і на останку — засланє панів на Сибір. Вірші сї не зовсім нові: вже в XV і XLI т. Київської Старини були уміщені пісні про той бунт. Д. Малинка уважає їх варіантами повнійших, але до тепер незнаних віршів про польске повстанє.

Києвъ въ 1787 г. и дѣдъ покойнаго Н. Х. Бунге (IX). Д. Т. В. подає виїмок з опису Київ, а книжки Johann'a W. Möller'a: „Reise von Wolhynien nach Cherson in Russland“ вид. в Гамбурзі 1802 р. Значна часть короткого опису Київ, а посвячена споминам про старого аптекаря Бунго — діда недавно помершого президента російської ради міністрів.

Ордеръ гр. Румянцова Киевскому Намѣстническому правленію отъ 9-го генваря 1783. А. А. Румянцев в письмі своїм виступає против надужитъ орґанів власти. З него видко, як темні і самовільні були такі урядники, а проте той документ цікавий для характеристики низшого стану урядничого того часу.

Два письма Г. П. Галагана 1859 г. (Кь історіи освобожденія крестьянъ). Д. А. Л. подає два листи Галагана з 1859 р., яко члена чернігівського губернского дворянского комітета для поліпшеня побуту селян (1858—9 р.) до иньшого члена комісії А. Марковича. Письма тоті заслугоють уваги, яко причинок до історії внесеня крѣпацтва на Україні.

Черниговскій коллегіумъ въ нач. XVIII в. (X). Д. А. Л. передруковав тут з книжки Я. Чистовича (Исторія первыхъ медицинскихъ школъ въ Россіи) лист чернігівського архиерея до синоду з 1728 р. про заснованє і сучасний стан тієї школи, одной з найдавійших на Україні.

„Плачь на бѣдствія украинскія“ — старинное еврейское стихотвореніе. Єсть то з жарґону жидівского перекладений стих незнаного автора, сучасного Уманьскій ривні.

Изъ Помяника Кіево-Софійскаго Собора: д. І. Каманин подає виїмок з того памятника, цікавий тим, що дає деякі відомости про значні роди українські.

Борисоглѣбская школа. Тойже д. Каманин знайшов слід істнованя школи при борисоглѣбській церкві в Київі, в віршах одного з єї учеників підписаного „нижайшій сь школи Борисоглѣбской“, з р. 1760.

Кь історіи южно-русскаго духовенства (XI). Подано тут кілька цікавих подробиць і один документ для характеристики українського духовенства, єго відносин до сільської громади і польської суспільности з другої половини XVIII в.

Еще о Турбаевской катастрофѣ. Д. А. Несвицкий подає ту добуугу в Турбалах пісню, уложену з поводу помордованя народом дідичів — Базилевских (гл. Київ. Страница 1891 р.).

Нѣсколько словъ о валѣ въ Кудрявскомъ (обсерваторномъ) переулкѣ. Д. В. Щербина доповнює реферат проф. В. Антоновича про розкопки Кибальчича (сю справу обговорено в Записках т. IX, Miscellanea).

Фастовская типографія (XII). Д. А. Стороженко оповідає про сю друкарню, заложену в Фастові католицким кївским єпископом Йосифом Верещиньским і подає фототипічний знімок з заголовного листа і першої сторони брошури В—ого: *Votum X. Józefa Wereszczyńskiego z strony podniesienia woyny potężney przeciwko cesarzowi tureckiemu*, надрукованої в тій друкарні з датою Новий Верещин, 1597. Друк сей — готицкий — представляєсь дуже добре.

Богуславскій полковникъ Кондрать Шелестъ. Д. В. Щербина подає кілька пових відомостей про жите Шелеста в додаток до своєї статі в Київській Старині 1893 р.

Помяникъ Кіевскаго пустинно-Николаевскаго монастыря. Д. В Щербина описує сей помяник, що починаєсь в I пол. XVIII в., а тягнєсь до 80-тих років XIX в., і робить кілька дотепних уваг про єго історичне значінє.

Нѣскольکو словъ о Каменецъ подольской гимназіи пятидесятыхъ годовъ. А. Пузиревскій жежи 1853—58 вчацав до тої гимназіи і з поводу спогадів про неї Солтановского, подає деццо в своїх споминів про шкільні порядки і учителів того часу в тій гимназії, для характеристики шкіл сего часу. Д. К.

Переходячи до етнографії, ми поминемо коротеньку замітку про реферат д. Гильченка за антропологічний тип Українців (про него Записки т. IV) і приступаємо до етнографічного етюда д. Венгрженовского: Языческой обычай въ Брацлавщинѣ „гоньты шуляка“ (IX) ст. 282—323).

В деяких повітах Брацлавщини, а то: в Винницькім, Лигицькім, Гайсинськім, а по части в Ямпольськім і Браславськім — в останніх двох лиш по деяких селах, де не було кому сей звичай гонити — заховав ся давній поганський звичай „гонити шуляка“, що доси був майже невідомий нашим етнографам.

Звичай сей відбуваєть ся в перший день Петрівки. Коли баби рано повстають, ладять зараз принести до їди, як мясо, сир, хлїб і ин., призначені на учту, що має відбутися того дня. Як зладять, вигаяють череду в поле. По сїм сходять ся в більші або меньші громадки над ріку під верби — як ріки в селі нема, то дебудь під деревом копають яму і наливають води — і починають робити з хусток шуляка. Коли він вже готовий, кладуть його на землю, сідають кругом нього і співають: як задумав шуляк на старість женитись... [Пісня ся знана і у нас, в Галичині лиш на місце „шуляка“ кладуть „горобель“ або „щигол“]. По скінченю пісні встають і починають танцювати, присьпівуючи: Ой кумцю метелиця... Як перетанцюють, сідають знов, робять мале шулячення, колишуть його на руках і співають: Ходить сон коло вікон... і ще дві иньші. Шулячення будить ся, баби починають сварити ся з тою, що його збудила; щоби мале заспокоїти, дають йому ніби грудий, а по сїм вкладають під крило старого шуляка і знов гуляють присьпівуючи: Ой гуляла риба з раком... По танци удають п'яних, тому заточуючись співають: Дайже мені, Боже, неділі дождати... і: Поїхав милий на ярмарок... По пісци: З вечера в неділю посію шальвію... сідають знов кругом шуляка і нараз зривають ся: котра скорше встане, стає в середині, иньші воколо неї співають: Є ще в мене, кумцю, на оборі курочка з рабенькими курчятами... Ці слова: А ми того шуляченка розірвемо —

баби розривають шуляка, а та що стояла в середині призначає з нього кожній по частині, собі-ж бере шапку, зроблену з пяти хусток. Ті хустки викупують баби, платячи за оден по золотому. Зібрана таким чином сума йде на спільний бенкет. Кінчить ся та часть забави пісню: Ой піду я лугом, та лугом... По вій відходять звідти, перед тим однакже старає ся одна одну трутити в воду; котра викупить ся, тої не трутьять, котра не хоче або не може викупити ся, ту силою чи то в природній чи в штучній купели купають. Зібрані тепер гроші залучають до попередньої суми. Потім вибирають одну жінку, у котрої мають зійти ся на нову забаву і відводять її до дому співаючи: Як би миї сякі такі шкарбунці, То яб вишла на улицю у ночи... [Ся пісня зложена аж з трьох иньших]. Звідти розходять ся по своїх домах і забирають ся до звичайних робіт. Покінчивши їх, сходять ся знов в назначеній хаті. При вході співають: Я до тебе кумцю-любцю на годинки пришла... Звійшовши в середину, починають частувати ся, співаючи при кожній чарці иньшу пісню, пр.: Пий кумцю, пий любцю, пий здоровенька, Як напеш ся горілочка, будеш веселенька! Коли котра баба не прийде, а обіцяла, тогди кілька иньших баб бере колісниці і їде по неприємну. Тимчасом в хаті йде дальше забаву і кумки співають: Гуляй, гуляй моя ясна зірко, Не вабере роботоньки дідько. [Ся пісня складаєсь з двох окремих]. По пісци сїй появляє ся ритуальний мущина, що мусить при обряді бути; баби гостять його, а він співає між иньшими: Качки гречку шолопают, щож я буду бідний мав? Дальше відбуває ся обрядове сіяне льну. При пісні: Ой сіяла лен, сіяла... — баби беруть в руки різні предмети, що мають представляти різні фази управи льну, як ораня, волоченя, сіяня, ноленя і т. д. і при відповідній строфі робять ними відповідні рухи. По скінченій роботі продають баби готовий піби льон і за зібрані гроші купують знов горівки. Дальше вже лиш пють, присьпівуючи різні пісні порнографічного змісту і приговорюючи собі взаїмно дотепи.

Обряд сей записаний в селі Бохониках, винницького уїаду; другий варіант сього обходу подає д. Венгрженовський в села Немирова. Різнить ся він від попереднього тим, що в нім окрім жінок беруть участь також чоловіки. Такий самий обряд, або лиш в дечім подібний, називає ся в иньших місцевостях розгри, розри, русалі. Про останній каже д. В., що він не руський, лиш молдавський; трудно в се ввірити, бо русалки здавна у нас знані, подібно як русальна субота, русальна неділя, коли у нас в Галичині обходить ся рівнож щось подібне, з тою різницею, що п'ятики нема. Чомужби і русалі мали бути молдавські?

Дальше наводить автор виїмки з різних місць про празник Ярила [бо обряд сей, на єго думку, мав відбуватись в честь Ярила] і порівнує

в празник Прияпа; в порівнянн виходить, що звичай „гонити шуляка“ дуже подібний до прияпій старинних Греків; ріжниця лежить в тім особливо, що до нашого обряду ввійшло много примішок з культу Вакха, а надто з індивідуальних особливостей нашого національного характеру. Що анальоїї тут є, то річ певна; чи однакож обряд прияпій перейшов до нас і то від Греків, то ще питає. А вжеж ніяк не мож повірити — що належить зазначити — щоби в нашім Різді, Маланці, гаївках і писанках пробивав ся також культ Вакха!

Колядки релігійно-апокрифического содержания. (II ст. 207—217). В статі сій подає д. Ящуржинський десять колядок і дві щедрівки. Належить зазначити, що „колядка“ означена числом IX не єсть зовсім колядкою, лиш уривком з пісні про Почаївську Божу Матір, як про те можна переконатися хотьби в першого ліпшого виданя „Богогласника“, тому відповідно і поясненя, які автор до неї подає, мусять змінити ся. Найважливіша зі всіх колядок третя, де говорить ся про наданє імени Ісусови і про утечу в Єгипет. В колядці першій належить поправити місце „десь удалось схода“ на „с схода“, бо інакше оно не має значіння. Належить ще зазначити, що щедрівка перша не ціла, лишень уривок, подібно як „колядка“ під числом IX.

Къ южнорусскимъ пѣснямъ Б. Быстрова. (III ст. 234—256). В невеликій сій розвідці хоче автор головню звернути увагу наших етнографів на вагу народних сьпівів, на котрі у нас до тепер не зважано так, як належалоби. По його думці відділюванє сьпіву від слів неприродне, бо тому пісня й зве ся пісню, що сьпіває ся, а не віршою, або чимсь подібним, а дальше оно ненаукове, бо силу фактів з области творчости пісенної народа можна пояснити єдино сьпівом. Дальше подає автор раду, щоби при записуваню голосів звертали увагу записувачі на розмір і на такт, що не все сходить ся в правилами європейської музики. Вкінці наводить 11 пісень, в посеред котрих єсть чотири таких, що не можна підтягнути під жадний звістний розмір, а мусять бути розділені на полустихи. Належить ще додати, що пісні ті дуже гарні, а записані переважно в Добруджі.

Етнографічно-статистична розвідка Десятинщики херсонской губернии — Льва Падалки (IX ст. 324—345) присвячена спостереженням над групою населеня, котру прозивають „десятинщиками“. В такім стані, як тепер, появились десятищники доперва по звесеню кріпацтва, себто по 1861 р. Жиють они в Херсонській губернії, найгустійше в уїздах Аваневськїм, Тираспольськїм і Одеськїм. Число їх, досить поважне, доходить до 115.000 душ. Занятєм їх — управа землі і годованє домашних звїрят; мимо того суть они кочовиками, бо не маючи власної землі, мусять переходити з одного місця на друге. Причиною такого переходу

буває або власник землі або й привичка, що з'їлюстрована докладно словами: хоч гірше, аби инше. При такім стані річий не мають і не можуть мати десятищники власних домів, а жиють в чужих, в тих, чию землю управляют. За управу землі платять переважно гроші; під тим вглядом можна поділити губернію на дві полоши: в полудневій вагаєсь ціна за десятину між 4—8 руб. з перевагою 6 руб., в північній між 6—10 руб. з перевагою 8 руб. Робять однакож і за копу, а на Побужу навіть за від'орку. За випас худоби платять, як де, 2—5 рублів від штуки. Що до народности десятищників, то они рекрутують ся в першій лінії в Українців-Русинів, дальше Москалів, Поляків, Молдаванів, Болгарів, Німців і Євреїв. З поміж них осібними прикметами визначають ся Болгари, що звичайно займають ся огородництвом, а дальше Німці та Жиди. На жаль для їх повної характеристики бракує до тепер дат, тому не можна її подати. Побут домашній десятищників такий як селян взалі, в тою лише ріжницею, що бідність між ними ще більша, обставини житя ще тяжші. Не приналежучи до жадної громади вони зовсім безпомічні; про них можна без сумніву сказати, що суть душиною на морю житя. До тогож вони виставлені на прикрости від поліції. Деякі з них займають ся також ремеслом, головню таким, якого місцеві обставини вимагають; бувають отже они: ткачами, шевцями, ковалями, кушнірами і др. Торговлею і шинкарством займають ся рідко. Часто йдуть також в найми або стають поденними робітниками. Найбільший процент наймитів і поденщиків подає Александрійський уїзд (12%), найменьший Єлисаветградський (2%). Належить зазначити, що між ними розріжняють також богатих, заможних, середних і бідних; послідних очевидно о много більше ніж всіх попередних. Стан просьвіти між десятищниками представляє ся так: На 1000 мужчин трьох північних уїздів єсть письменних 94; на 1000 женщин письменних 14. Виїмку становлять ту Євреї і Німці. Між Євреяи письменних мужчин 52%, женщин 9%; між Німцями письменних мужчин 47%, женщин 32%. Хоч як малий то процент письменних, то коли серед злиднів десятищників бачимо хоч такий наклін до просьвіти, між селянами він далеко меньший. Між десятищниками найбільше ширить ся штунда, чому — се факт ясный. Дальше застановляє ся автор на головних хвилях історичного процесу, котрого результатом єсть власне нинішний побут десятищників. Як видно, статя з многих поглядів дуже цікава і не мало причиняє ся до висьвітлення нитаня про ті „найменьші“ верстви.

О вліяніи малорусской схоластической литературы XVII в. на великорусскую раскольническую литературу XVIII в. и объ отраженіи въ раскольнической литературѣ масонства проф. М. Сумцова (т. XII ст. 367—379). У вступі

свої статі подає автор опис рукописи раскольників, що дістав недавно, а в ній міститься „Меч духовний“ і толковане книги „Апокаліпсис“. Як відомо, при кінці XVII і на початку XVIII в. пребогато видань українських нанлило в середню і північну Росію, особливо коли Українцями стали там заміщувати висні духовні уряди; ті й занесли майже всі видання XVII в. на північ. Та література українська дала власне матеріали літературі раскольників. Що так оно було, видно із толкованя книги „Апокаліпсис“, де автор, правдоподібно — Євфимий, що написав кілька книг раскольників, наводить такі твори українських письменників: Казаня св. Кирила об антихристї, Зизанія; Книга о вірі єдиної апостольської церкви і Палїнодия, Зах. Копистецького; Слово в неділю Господню і О пришествї Ілїї і Еноха, К. Тр. Ставроецького; Мессія Правдивий, І. Галатовського; Сїнопсис, Ів. Гїзеля; Вінец Віри, Сим. Полоцького; Знаменія пришествія антихристова і Камень Віри, Ст. Яворського; Показаніє великого антихриста, Теоф. Прокоповича. Дальше виказує автор, як велике невдоволенє і недовіре палували тоді між раскольникими проти масонів і як мимо того зближались они до себе, а то на підставі спільного релїгійного містицизму; вкінці зазначає, як багато раскольники користувались також трудами масонів, що не позістали без впливу на їх літературу.

Берестовецькій вулканъ П. Тутковського (VII ст. 67—84). Автор звертає ся до туристів з зазивом, щоби они звиджували Полїсе також, а на певно сього не пожалують, бо та сторона так мальовнича, що моглаби достарчити артистам, поетам, ученим на многі роки матеріялу до обробленя. Він сам звидївши — правдоподібно підчас такої прогульки — вулкан „одинокий в Росї“, подає його опис, більше популярно й поетично владжений, як науково.

Современная малорусская этнографія Н. Θ. Сумцова (II ст. 195—206, IV ст. 186—198, VII ст. 36—49, X ст. 88—96). Єсть се другий випуск праці проф. Сумцова, що печаталась попередними роками в „Київській Старинї“. Сього року говорить проф. Сумцов про сїх письменників, що працювали на поли нашої етнографії:

1) П. Житецький. Біографії його автор не подає, лиш відкликає ся на „Ист. рус. этн.“ Піпіна (III, 375—376), де она уміщена. До етнографів зачисляє автор пр. Житецького на підставі його книги „Мысли о народныхъ малорусскихъ думяхъ“. Про сю книгу наводить вперед погляди проф. Соболевського, з котрого критикою не годить ся, проф. Ягіча і Піпіна, а дальше розбирає її й сам. Помимо деяких недотач, які закидає праці п. Житецького, д. С. признає, що она становить цїнний вклад в научну літературу про українські думи.

2) В. Милорадович. Автор поясняє, чому Піпін в „Ист. рус. этн.“ поминув Милорадовича, не згадав про нього нічого. Причина була така, що Мил. виступивши на поле літературне в 1890 р. підписувавсь ініціалами, а доперва в 1893 підписав ся повним іменем. По сїм поясненю наводить автор коротеньку біографію Милорадовича і кількома словами характеризує його праці: „Весільні пісні в Лубенськїм уїзді, Полтавської губернії“ і „Рїздвянні сьвята в північній части Лубенського уїзду“.

3) В. Ястребов. Про житя його не подає автор звісток, натомість наводить досить довгий уривок з промови виголошеної Ястребовим при здвигненю памятника В. Григоровичови, а то задля його характеристики. Дальше затримує ся при його працях археологічних коротко, а вкінці розбирає й дві праці з обсягу етнографії, а то: „Малоруські прозвища Херсонської губернії“ і „Матеріяли етнографічні Новоросійського краю“.

4) С. Чернявська. Звістна она зі збірника пісень, що видало історично-філологічне товариство харківське; збірник той власне обговорює автор. Чернявська єсть другою українкою по Марковій, котрої збірник має більше значіне в етнографії. З поміж польських жіночїх етнографів лишень Мошинська перевищає своїм збірником Чернявську.

5) М. Комаров. Кількома словами обговорює автор його житя й літературну діяльність. До етнографів зачисляє його на підставі книжки „Нова збірка“, де напечатано частину матеріялів, що заховали ся з тих, котрих більша часть передана „Юго-Западному отдѣленію Географическаго Общества“ загинула без вісти.

6) П. Кузьмичевський. Про особу Кузьмичевського не говорить автор зовсім нічого, лиш просто переходить його праці: 1) „Турецькі анекдоти в українській народній словесности“; по думці автора в праці сїй є багато пересадї, бо многі українські анекдоти, що Кузьмичевський виводить з турецьких жерел, походять просто з заходу; між народ моглиж они легко перейти з „кабінету ученого, з проповідниці церковної, з двора панського“; з признанем однакож підносить автор широкий звід паралель в праці. 2) Українські пісні про визвол селян; ся праця визначає ся дуже старанним зводом варіантів пісень про визволенє — ненародних вправді під виглядом повстання, але перенятих з часом народом цілковито — і віршиї про тойже факт семинарської роботи; 3) Шолудивий Буняк в українських народних переказах; про сю працю виражає ся проф. Сумцов, що в нїй много „постороннихъ“ літературних мотивів, та що її можна лиш з трудом читати задля численних побічних екскурсив.

7) І. Франко. По короткій біографії переходить автор дуже побіжно деякі праці дра Франка (далеко не всі; проф. Сумцов усправедлює

ся тим, що галицько-руські видання лиш дуже рідко заходять до Росії), почім наводить от які його праці етнографічні: Jak powstały piesni ludowe; Gmina i zadruga wśród rusińskiego ludu w Galicyi i na Bukowinie; Коляди; Жіноча неволя в народних піснях; Збірник обрядів і пісень з села Лошна (враз з О. Рошкевич); задля многих аналогічних збірників вже видрукованих уважає проф. Сумцов сей збірник за неважний; більше місяця присвячує автор розборови статі: Wojna żydowska (Wisła), а згадує про: Słowiańskie podania o Mahomecie.

8) Х. Волков. Автор розбирає сі його праці: 1) Видатні черги южно-руської орнаментики. Предмет досліду в сій праці, по словам автора, дуже інтересний; однакож матеріялу зібрано в ній так мало, що виводи д. Волкова можуть показати ся з часом нестійними; мимо того вже з сьої праці пробиває ся умлість вибрати інтересні і живиєнні теми для дослідів. 2) La fraternisation en Ukraine. Хоть в сій праці не подав д. Волков широких паралель, та аналогій, а заравом не представив звязи з другими появами народного побуту близькими до побратимства, то все таки, по словам автора, она буде становити велику поміч для будучих дослідників над тим самим предметом. Найбільша і найважніша праця д. Волкова, то: Rites et usages nuptiaux en Ukraine. Він написав її для того, аби західних учених познакомити з українськими свадєбними обрядами. В подібній квестії забирали голос вже д. Довнар-Запольський і д. Охримович, однакож праця д. Волкова мимо того має велике значіне, особливо задля методу. — Д. Волков написав також много рецензій, з котрих явно показує ся велика знакомість його з теперішним фольклором.

9) Ф. Кондратович помістив в „Кіевскої Старинї“ за 1883 р. працю: Задунайська Січ. Проф. Сумцов розбирає сю працю і жалує, що на ню не звернено в світі науковим такої уваги, на яку она вповні заслугувала би.

З історично-літературних статей згадаємо передовсім широку критику О. Кримського на розправу І. Франка.

Іоаннъ Вишенскій его жизнь и сочиненія (VII, 211—247, X ст. 1—47). Д. Кримський застановляє ся лише над злими сторонами праці; очевидно, що хто праці дра Франка не читав, а прочитає рецензію д. Кр., набере про ню хибного понятя. Належить зазначити й се, що з причини скупости матеріялів про Вишенського, особливож про житє його, поставив др. Фр. в праці своїй багато гіпотез; д. Кр. найбільше воює власне з тими гіпотезами, повалює їх, а на тім місци кладе... свої також гіпотези! Я не хочу входити в се, о скільки они ліпші від гіпотез дра Франка, зазначу лиш, що д-рови Ф. могли

приходити на думку і такі гіпотези, які ставить д. Кр., а як не говорять про них, то або залишив їх для неімовірности, або не хотів ставленем кількох гіпотез рівнорядних затемнювати праці і вибрав лиш ті, що по його думці були найвідповідніші. Відповідно до праці дра Фр. поділив і д. Кр. свою рецензію на три часті з тою ріжницю, що у нього третя частина праці дра Ф. на другім місци, а друга дра Франка у нього на третім місци. Д. К. робить головни такі закиди дрови Франкови: Др. Фр. не використав до своєї праці трудів Успенського, Голубєва, Терновського, Сумцова, Лося, Житецького. Він противить ся собі, бо раз цїнить, другий раз ні, книжку Скарги: О грядзіе і jedności kościoła bożego; дальше: ставить ученість Вишенського раз понад ученість Бронського, другий раз робить противно. Не подає характеристики тої епохи, в якій жив Вишенський, хоть виступає проти тої характеристики, яку подав Житецький.

В другій частині (у дра Фр. третя) виступає д. К. проти слова „Вишенський“, що др. Ф. виводить від слова „Вишня“ і твердить, що оно не тільки вказує на походженє того письменника з Вишні, але і єсть його прозвищем. Операє ся тут д. К. на тім, що слово „Вишня“ не єсть імеником, але приложником. Що так не єсть, як д. К. думає, вказує се, що парід не каже „Йду з Судової Вишньої“, але „з Судової Вишні“, отже перше слово єсть приложником, друге імеником. В наслідок того вивод дра Франка тут зовсім правильний. Що сам письменник підписував ся часом „Русин Вишенський“, то се вказувало лиш на його походженє. Дальші закиди такі: Рік уродженя письменника посуває др. Фр. пять літ назад; силуєсь конечно замістити Вишенського на дворі якого маґната; „Писаніє до кн. В. Острожського“ було висилане не без причини; „Wiszeński“ (Antiprezic) не єсть свояком Вишенського; Вишенський не міг бути другом якогось високопоставленого канонїка; він не вступив в молодім віці в монастир; він не міг навязати дружних зносин з І. Киягиницьким неред відходом на Афон; „Новина“ не єсть твором Вишенського і не скорше написана, як 1598 р.; подорож на Афон не відбував Вишенський туди, куди гадає др. Фр.; з Кровіцким міг запізнати ся Виш. лише будучи чоловіком нерелігійним; знакомість Виш. з апокріфами про Ілію і конець світа єсть „дукавым мудрствованієм“; на Петрашевського не повинен др. Ф. покликати ся; говорачи про вплив Афона на православє на Україні повстає др. Ф. проти всіх істориків російських, притім пропускає важну книжку „Історию Афона“ Порф. Успенського; др. Ф. не знакомий з історією законів власности у музулманів; гадка його, що Афоніти не могли мати морального впливу на Русь, хибна; др. Ф. проявляє велику любов до унії (іронія!); письмо Мелетія Піґа на Афон до Вишенського не добре перекладене; задля

многих гіпотез біографія Вишенського представляє ся радше історичним романом, чим працею науковою; характеристика Вишенського не докладна; погляди про фангазію Вишенського декуди хибні; великою хибкою характеристики є сухість викладу; замітки про погляди релігійні, соціальні, поетичні Вишенського — інтересні, але сухі, тому й бліді; в поглядах на аскетизм пробиває ся формалістична гра слів; др. Ф. мішає аскетизм з містицизмом.

В частині третій (у дра Фр. друга) займає ся д. К. розбором хронології писань Вишенського, що подав др. Франко. Про „Новину“ вже була мова; додати тут належить, що „болгаризми“ наведені дром Ф. по думці д. К. то не болгаризми. „Обличеніє“ написане не скорше 1596 р. „Извѣщеніє“ належить уважати не за четверте, але за перше письмо Вишенського; розбір того твору дуже добрий, але без „кольориту“; др. Фр. не ознакомлений вповні з російськими творами про церковну історію Руси; цитоване місце з рукописи „незнаної“ — виняте з „Изборника Святославова“; до хронології „Порады“ наводить др. Ф. 10 доказів, котрі всі проти нього говорять; „волочильне“ існує до тепер на Україні; докази, що „Термина“ написана 1608 р. дуже слабкі; слово „Йов“ зле написане [що до вимови сього слова, то др. Ф. зовсім має правду; в нас ніхто не вимовляє сього слова як двоскладове, лиш як односкладове, тож написане оно зовсім добре].

Вкінці ще кілька загальних уваг: Хиба „ерудиції“ дра Фр. така, що она єсть більше польсько-німецька, чим російська, а „історик української літератури повинен чути себе в російській науці, як вдома“. Складня у дра Фр. підходить під польсько-німецьку (?) що не надає ся до русько-української мови.

Українській філософь Григорій Саввичь Скворода Д. Багалія (II ст. 145—169, III ст. 265—294, IV ст. 272—300). Праця ся стає продовженем праці тогож автора про Сквороду, заміщеної в передмові до його творів, виданих харківським історично-філологічним товариством. Доси она ще не скінчена, тому й розбір її остаєсь на пізнійше.

Памяти П. П. Гулака-Артемовекаго (X ст. 113—118). В статі сій напечатано уривок з паперів М. Максимовича, де він оборонює Гулака проти безвзглядної критики Кудіша.

В кн. II. присвяченій, як звичайно, Шевченку, знаходимо кілька згадок і матеріялів до його біографії: а) Записка Г. Честахівського. Шок. Честахівський обертав ся в тім кружку, що й Шевченко, особливож в два останні його роки життя. В помертих паперах Чест. знайдено записку, де представлена одна прогулька Шевченка з Брюловом на Ва-

силевський остров і пригода, яка там скоїлась з ними і їх перевізником. б) Згадка Честахівського про Шевченка. Тут оповідає Чест. про оден епізод з життя Шевченка, яко маляря, іменно про утіху, якої він дізнав, коли Чест. упросив козачку Одарку, щоби дозволила Шевченкови з себе вид зняти. Шевченко не міг надякувати ся Чест. за сю прислугу. в) Неопубліковані листи Шевченка; листів всіх три; два перші (з них оден писаний до Сошенка, другий до Чалого) напечатані з замітками Чалого; третій, писаний правдоподібно до Федора Лазаревського, напечатаний з замітками Комарова. Всі три листи в данім разі можуть становити цінні причинки до біографії поета. г) Не полишена інтересу для біографії поета рівнож записка Льва Мацієвича зроблена на підставі оповідання П. А. Попова, що коротко знав ся з Шевченком. Стихотвір „Хома та Ярема“ що Шевченко деклямував сам і вчив деклямувати А. Маркевича, заміщений при сій записці, як поясняє М. Комаров, був написаний К. Думитрашком. д) Оповідання старших мешканців орських про Шевченка. В першім оповіданю заслугоє уваги звістка, що підчас походу до Сир-Дарії Шевченко не могучи з горяча іти, впаив; прибігла старшина, взяла його на віз; пізнійше привик однакож поет більше ходити. В другім оповіданю згадує оповідач про алегоричний образ Шевченка; мав він такий бути: в хорошім місци стоїть хата мужицька; сонце зачинає свої промінї кидати на хату, але міністер „народнаго просвѣщенія“ заслонює їх салдацькою шинелію — щоби їх, борони Боже, мужик не побачив. Де тепер той образ — невідомо.

В відділі документів, звісток і заміток занотуємо теж дещо цікавіше:

а) Випадок з губернерського життя (I) — є то витяг з архівного документу, що кидає не дуже то гарне свѣтло на педагогію минувшого віку. „Інспектор“ (у нас: директор або інструктор) тримаючись засади що „rózga porędzca rozumu do głowy“ вибив одного дня свого вихованка; за те батько покараного казав „інструктора“ замкнути до пивниці і вліпити йому дві сотки нагаїв. В наслідок того вивязав ся процес між обома ворогами, та як він скінчив ся, не відомо.

б) Різдвапа вірша в рукописи з XVII в. Она нічим не замітна крім давнини і представляє уривок значно більшої вірші.

в) Д. Ястребов (II) подав звістку про народну, свѣточну драму, котра ходить між народом в Херсонській губернії під назвою „Трон“, в пньших знов (Волинській) під назвою „Цар Максиміліян“. Між иньшими подає також зміст драми і виписки з неї. Далеко ліпше однакож булоби опублікувати цілий текст, бо в такім разі мігби він послужити принаймній до порівняня з евентуальними иньшими записами.

г) Казка про Котофея записана д. Кудринським єсть варіантом звістної у нас казки „Граф Попеловський“.

В. І.

д) Кілька слів про писанки: д. Ястребов хоче зробити пару уваг про писанки, користуючись колекцією істор.-геогр. музею Єлисаветградської реальної школи (Херсон. губ.) зібраної з губ. Херсонської, Київської, Подільської, Чернігівської і Бесарабської. Спеціальний інтерес тої колекції в тім полягає, що разом з українськими єсть в ній болгарські і молдаванські писанки, що дає певну можливість судити про взаємний вплив тих народностей. Він доходить, що більшість назв писанок молдаванських і болгарських сходять ся з українськими. Фон писанок по більшій частині чорний, деколи білий, рисунок звичайно робить ся краскою, жовтою і білою краскою, рідше двома або чотирма; також уживавсь зеленої або чорної краски; різниці в окрашованю писанок українських, молдавських і болгарських не видно.

Д. К.

е) Д. Бенковський подає два варіанти оповідань про Довбуша, котрий в першій варіанті зовесь Добрушом. Оба варіанти записані в Камінецькій повіті, при границі австрійській. Д. Бенковський очевидно не знає нічого про нашого, галицького Довбуша, що єсть особою історичною, і додумуєсь лишень на підставі численних розказів, які доводилось йому про Довбуша чувати, що то „не фантастична особа“. На тій підставі каже далше: „Дійсно, тут колись ходив якийсь розбійник ще прозивавсь Добруша“ (в дійсности Добуш не ходив туди ніколи). Оба варіанти замітні тим, що майже зовсім затратили свій первістий характер, а перемінились (особливо вар. 2) в звичайну казку про відважну дівчину і розбійників. Що оповідання ті зайшли з Галичини, про те нічого й казати.

ж) До бібліографії українських казок (V)—подає д. Ястребов деякі доповнення до статі проф. Сумцова напечатаної в „Етнографическом Обозрѣніи“ за 1893 р. н. з. „Малорусскія сказки по зборникам Кольберга и Мошинской“, причім наводить три варіанти зі своєї збірки рукописної в цілости, а з четвертого лиш початок.

з) Д. Бенковський подає повірки привязані до Великодня; деякі з них вже знані з раньше опублікованих збірок. Більше нового матеріялу в повірках привязаних до Спаса (VII). Важне місце між ними займають особливо овочі сьвячені і віля, котрим приписуєсь якась чародійна сила.

и) Казка про чоловіка, що розумів мову звірів, що подає д. Ястребов (VI) знапа з многих варіантів, одначе і в сім варіанті єсть кілька дуже характерних місць.

к) В кн. VII подано оду якогось Петра Данилевського, написану 1812 р. в часі приходу Французів, а напечатану 1813; на ній видно досить виразно вплив Котляревського, і то так Енеїди, як оди до князя Куракина. Она замітна тому, що по Енеїді була третім продуктом літературним виданим на чистій народній мові.

л) Лірник Андрій Корнієнко (IX): д. Малинка подає коротку звістку про сього лірика і про його репертуар, зрештою не дуже багатий, бо зложений лишень з 12 пісень; з тих пісень подає д. Малинка 4 цілі, а пятої початок (про Олексія). Пісні про Соцького і Шаницю зовсім не лірницькі; варіант про Варвару нічим не замітний; варіант про Страшний суд замітний тому хіба, що може послужити доказом, як пісні поволи забувають ся і переходять в прозу.

м) Обрядові пострижини дітей (X): д. Ястребов подає коротенькі звістки про перші пострижини дітей, зібрані в шістьох губерніях. З них показуєсь, що дитину стрижуть в перші роковини уродин. Хлопця стриже звичайно хрестний батько, дівчину хрестна мама; пригтім хлопець сидить на лавці, щоби йому чуб не ріс скоро, дівчина-ж на кожусі, щоби коси росли. Обтяте волося пускають по воді; декуди лінять в тісто, цекуть, дають дитині розломати з словом „погане“, а потім пускають на воду; декуди знов кладуть дівоче волосє під стріху, а хлопча викидають на двір. По сповненю обряду пють, закусувають і складають дитинні бажання, щоби росло, ховало ся щасливо і т. д.

н) Д. А. С. подає виписку з книги Гмеліна, що подорожував по Україні між 1768—69, з котрої виходить, що там знали щепити вієну далеко ще до р. 1768, коли тимчасом Дженнер оголосив свої досліди доперва в 1796 р. Подібнож знали на Україні і уживали живе срібло в хоробах венеричних в минушому столітті¹⁾.

о) Д. В. Милорадович розказує коротенько про наєм тютюників на роботу, про відбуванє тої роботи, про поживу і платню робітників, а далше наводить 31 пісень, що співають тютютники. Деякі з тих пісень вельми характеристичні.

п) Вапдрівний анекдот в українській народній словесности. (XII): д. Марковский наводить з „Месію“ Галятівського звістний анекдот про те, як Жидівка мала породити від Івана Месю, а тимчасом породила доньку, через що Жидам не мало напсувала крови — і порівнує його з таким же анекдотом наведеним у Чубієвського II, 563—564, ч. 53 н. з. Іван швець та жида. Далше наводить паралелі з иньших європейських збірок,

¹⁾ В одній українській silva rerum з початку XVIII в Полтавщині я бачив такий рецепт на „франць“, де перше місце займав „меркурій“. Ред.

зібрані досить старанно. Той же подав в кн. XI пісню про відносини польсько-козацькі.

В. Г.

Годить ся згадати про белетристику. Тут деякі оповідання звертають на себе увагу чертами побутовими, як „Рождественскій вечеръ въ деревнѣ“ С. П.; „Пошисть“ — Кудринського, оповідане з життя селян Чернигівської губ., що живо характеризує забобони й пересуди нашого селянина; дальше таке оповідане з минувшини: „Насильно обвинчаний дьякъ“ А. Поляницкого, що показує нам над'ужитя розпаношеного козацтва першої половини XVIII в. і бездільність судів супротив них; вкінці оповідане „Семейная драма 1812 р.“ живо ілюструє продажність, кубанярство і різні над'ужитя адміністраниці Україні в першій половині XIX в.

В бібліографії обговорено 72 книжок, в різних мовах і різного амісту. Найбільше обговорених книжок припадає на мову російську (56), в українській 10 (з того 7 томів Записок Тов. ім. Шевченка), решта припадає на польські (3), німецькі (2), французкі (1).

Що до змісту найбільше було історичних (26, з того з історії української 14), історії літератури (8), археології (8), права і економії (7), етнографії (4), наук природничих (3), решта іде на журнали і першодичні видання.

Нашу увагу звертають рецензії на Партицкого: Історія Галичини, Грушевського: Барское староство, Записки Тов. ім. Шевченка т. I—VII, Куліша: Українскія народнія преданія, Грушевського: Віймки з жерел до історії України-Руси.

Д. К.

(Кінець буде).

БІБЛІОГРАФІЯ.

(Рецензії й справоздання.)

Zbiór wiadomości do antropologii krajowej wydany staraniem komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie, т. XVIII, Краків, 1895, ст. IX+76+492+плян.

Сей том краківського видавництва поділяється, як звичайно, на часті археологічно-антропологічну й етнографічну. В першій до нас безпосередне належить розвідка Г. Осовського: Справоздане четверте з палео-етнологічної екскурсії по Галичині (р. 1892). Мова йде про розкопку в Вільчу Золотім, де показало ся кладовище подвійне, в двох шарах землі, одно над другим; верхнє цілком аналогічне з кладовищами, вислідженими тим же ученим вже перед тим в тім же Вільчу, в Васильківцях і Вигнанці — се, як він називає їх, могили цеглові, що характеризують ся паленням небіжчика, по чому останки й попіл його укладають ся в начиння, і се покривало ся покровом з глиб паленої глини, що пригадують цеглину. Низше кладовище представляє собою старший, більш примітивний тип тогож самого похоронного обряду: останки спаленого небіжчика кладуть ся на землю й покривають ся яким черепком, або кладуть ся в начинне, присипають ся попелом, і се місце окружаєть ся кількома куснями паленої глини. Уважаючи на те, що зняряде знаходжено лише кам'яне, костяне або з рога, ніде не було металічного, обидва типи автор зачисляє до періода неолітичного, а ближше пробує датувати на основі керамічних виробів: гробовина обох типів характеризують ся різнородними начиннями з спеціальним характером виробу й мальованим орнаментом: автор добачає і в способі виробу і в орнаменті наслідування грецьких вірців, а на тій основі робить вивод, що сей нарід стикав ся

з Греками в їх кольоніях Чорноморських, найправдоподібнійше — перед VII в. до Христа.

Вивід дуже інтересний, і таке датування було-б дуже важним фактом, тільки треба-б наперед докладнійше сконстатувати залежність тієї галицької кераміки від грецької; а тим часом пасує питання, як пояснити, що ті мешканці, будши в такій стичности з грецькою культурою, що перейняли її техніку керамічну, не перейняли висшої, металічної культури і в такій чистоті заховали свою камінну?

Крім того знаходимо в сїм відділі дві антропологічні статі дра В. Олехновича: Характеристика дрібної шляхти з Грабо в губ. Ломжинській і Характеристика Литвинів з околиць Олити — обидві отже етнографічно виходять за границі нашої території; зауважимо лише, що з ширшими висновками антропологічними, поки зібраний матеріял ще так невеликий, треба бути дуже обережним; се вправді відчував і автор, як видно з слів на ст. 73.

В відділі II уміщені матеріяли, що хоч не належать до нашого народу, мають одначе цікавість для етнографічних студій українських своїми паралелями й аналогіями — Ю. Ростафінський умістив „Зільник чародійський“: словник рослин з означенням зв'язаних з ними забобонів і вірувань, вибраних з зільників і тому подібної літератури польської XVI—XVIII в. Далі наступає збірничок пісень білоруських з пов. Дісненського, з мелодіями, зібраний д. Ад. Черни, з фільологічними поясненнями проф. Бодуена де Куртене, та додаток до публікованого в т. XVI збірника з пов. Сокільського (губ. Гродненська) тогож д. Бодуена де Куртене; зміст збірників дуже різнородний. Том закінчуєть ся продовженням праці д. Стефанії Уляновської про Лотишів з Велони; ся частина містить в собі утвори народньої літератури — казки, легенди й анекдоти, подані в оригіналі з перекладом польським; багато тут є паралель до нашої словесности народної, нпр. N 14 — про дурня, N 17 — про дурних людей, N 18 — про чоловіка що біди шукав (належить до серії оповідань про ворожбита, куди входить і Москаль-Чарівник), N 21 — про трох німців має тіж мотиви, що анекдот про двадцятьох „руських“ в I т. Етнографічного Збірника, а анекдот про Москаля (с. 27), оброблений Руданським, знаходить собі цілковиту паралель в лотишськїм анекдоті на с. 483 і т. ц.

М. Г.

O religii pogańskich Słowian, pogląd ze stanowiska kulturno historycznego, napisał M. K., Львів, 1894, ст. 647.

Незвістний на імя автор подає наперед погляд на релігію старинних Греків і Римлян та виступає против того, яко би релігія у ста-

ринних була убожественем природи і каже, що не можливо, аби природа могла імпонувати первісному чоловікови, котрого просвіта стояла низше від просвіти нинішних середно-африканських народів. Наводить приклад такий, що як нашому селянинови зачне хто говорити про величину сили, що удержує порядок в тім безмірнім світі, то він мимо того, що видить перед собою величаві діла природи махне, рукою тай скаже: „Бо так має бути“. З того би слідувало, що природа не може заімпонувати чоловікови на низькім степені просвіти. Поважаню природи противставляє автор поважане духів. Каже що коли поважано який об'яв природи, то не поважано єго самого, але того духа опікунчого, що в тім з'явищу сидить і ним завідує; тож не почитано пр. огню, яко такого, але духа, в тім огни укригого. Відтак доводить, длячого у старинних Греків і Римлян розвинула ся мітольоґія. В часі, коли та мітольоґія витворювалась, жили знамениті поети, що в своїх утворах осьпівали діла богів і перекази про них. Від поетів доперва переняли ту мітольоґію маси народу. Цікаво представляє автор, як повставали образи мітольоґічні: первісний чоловік мусів бути в кожній хвили приладжений до боротьби; в похід против ворога вирушали всі дужі, так що в дома лишались тільки старці, жінчини, діти і каліки. Ті каліки лишаячись в дома, займались ріжними справами; що найбільшу трудність справляло тогди видобуте огню, длятого каліки сидячи в дома терли дерево до дерева, так довго, аж видобули з того огонь. Тому старинні представляли собі бога огня, яко каліку кривого на одну ногу! Так підсуваючи кожду діяльність і кожде з'явище під назву якогось бога сотворили они цілу масу богів.

Релігію у Славян зводить автор до шанованя світла і темноти під ріжними назвами. Сі назви — то не були імена власні як у Греків наприклад Ζεὺς або Πηρ, се були лиш прикметники, що відносили ся до того самого бога, себто світла небесного. Але само положенє географічне Славянщини не дозволяло розвинути ся мітольоґії. Греція була вправді краєм гористим, але порозривана на менші і більші острови і півострови, давала спроможність поодиноким племенам грецким стикатись з собою, через що в наслідок обміну гадок розширялись також міти і перекази про богів і тому то грецка мітольоґія так широка; у Славян було противно: ціла Славянщина се була величезна безкрая низина заросла лісами; поодинокі племена, і то найближші, не могли з собою стикатись, бо не було майже жадної комунікації. В наслідок того хотяби деякі племена мали деякі оповідання і перекази про богів, то не могли ті перекази розширюватись і прикрашувати ся ріжними додатками. Але як та причина оправдана, то може зайти питанє, длячого пр. мітольоґія розвинулась у Германів, хотяй, як знаєм, і Германія мала майже

всі ті самі умови місцеві, що Славянщина, бо і Германія в давнину ціла поросла лісами і поодинокі племена не могли стикатись з собою. Супротив того говорить автор, що і в Славянщині видно сліди мітології, а то в сторонах положених ближше Германії як пр. на острові Ругії, де почитано Бога Св'ятовіта, що на своїм коні йому посвяченим провадив часто боротьби підчас нічних прогульок. Що Славянщина виступає на арену життя політичного дуже пізно і скоро приймає християнство, а надто Славяни не відзначались також меткістю, як інші народи і були занадто утяжілі, щоби могли в своїй фантазії витворити комбінації такі, як північні народи в своїх поганських часах, для того мітологія не могла розвинути у них.

Релігія Славян, каже автор, було шанованем духів, що оживляли майже кожде живе і неживе створіння. Всіх тих духів можна було з'єднати собі чарами і жертвами. Передо всім духи предків зазнавали великої почеси. Для того дбали дуже прого, щоби такому духови не збувало на їдженю і пиягу. Як тіло для відживлення потребує иншого тіла, то знов дух може заспокоїти свою потребу иншим духом низшого сорта. Не маючи доброго розуміння про душу думали наші предки, що дух людський є пара звичайна, се річи того самого роду а відносини їх до себе, як річ ліпша до справи гіршої. Вірили они, що всякі течі самі переходять в пару, тому то непотреба їх палити, противнож річи тверді заміняють ся в пару лиш під впливом огню. Щоби отже задовольнити потреби духів, пекли они тверді річи або варили. Пара з тих страв уходила в гору, яко ліпша часть — для духів, а страва, яко огризки з їди призначеної для тих духів, лишалась для жертвників. Звідси то пішло в звичай, що при кожній жертві для духів був також бенкет, а і нині у нас жадна важнійша подія не промине без пирю. Як хто з родини помер, а особливо голова родини, то уважали за потрібне привести де що в жертву для духа небіщика. Було се конечно з кількох взглядів. Дух небіщика занечищував дім, де той помер. Щоби уприсити его, аби віддалив ся, треба було зложити ему жертву получену з пиром. Коли по смерті небіщика в короткім часі не зложено жертви его духови, то той дух мстив ся і робив всякі пакости. Тому то нині так боять ся йти на подвір'я, особливо в ночі, де помер який чоловік, бо дух небіщика стає ся злим духом і лякає дуже людей. Дух умерлого вимагає, щоби все про него намитати, щоб для з'єднання собі его складали ему частійше жертви. Тож збирались від часу до часу свояки на гробі небіщика, молили ся до его духа, щоб ним опікував ся, складали жертву і справляли пир також на могилі помершого. Памяткою того звичаю існують у нас гагілки, що відбувають ся на кладовищи. Як би не зложили жертви, то дух блукав би по сьвітї і мучив ся. На тій підставі

можна легко пояснити, длячого давнійше був звичай палити тіла померших. Дух помершого так довго перебував на тім місци, де лежало тіло, доки то тіло цілковито не знищило ся, і такий дух потребував, щоби ему жертви складали. У народів, що займались торгівлею, або що відбували далекі походи, не можливо було виповнити той обов'язок, а так дух лишений на довгий час мучив ся, бо ані жертв не дістанав, ані опустити місця пробування тіла не міг, доки тіло цілком не знищило ся. Щоби уникнути тих негодностей, палено тіло, раз для того, щоби увільнити дух від тіла, а друге, щоби мати хоть попіль з тлінних останків дорогих осіб. Щоби память про помершого не загинула, сипали звичайно на гробі високу могилу і ставляли якийсь знак, а найтривкіший і найпевніший знак, се було засаджене дерево. Коло того дерева збирались близькі свояки, знаємі і сусіди, приносили жертву, бавились і молились до духа небіщикового, щоби брав їх в свою опіку. В пізніших часах робили з галузій того дерева рід даху, або будки і в ній наоколо дерева збирались на поклін і там складали жертви. Потім поволи зачали обводити такі місця тревалішим матеріалом, покривати сталим дахом і тим способом поволи дійшли до будованя святищ.

Всі події в житю не лиш поодиноких людей але цілих громад вязано з почесністю для богів. Славяни в давнину були головно племенем пастирским. Коли весняне сонце огріло землю і все зазеленілось, тогди повставало в громаді жите рухливе. Се бо мали виганяти всякий скот на пасовиско. Радість була велика, газдині порались коло вареня і печеня. Кожда старалась приладити як найбільше, щоби вистало для своїх і для чужих, що приходили в гостину. Достаток страв і печива був із-за того потрібний, що сьвято то тревало кілька днів, нїм всі газди приладили свою худобу до вигону. Кожда газдиня уважала за конечно спекти поросю та наладити всякого дробу. Крім того приладжувала кожда плескавку сира та масла і варила яйця. То був найліпший присмак, тому кожда газдиня наварювала як найбільше яєць. Звичайно закрашувала ті яйця різними красками. То все уставляли на столі і затикували барвінком. Коли вже все було в порядку, тогди серед сьпіву і музики працювали ся скотарі зі своєю ріднею. За весь час того торжества складали жертви для духів опікунчих, просячи в їх щасливого повороту худоби. Позаяк у християн випадє як раз в ту пору торжество Воскресенія Христового, тож задержано всі ті звичаї і в християнській добі, а церков розпорядила, щоби всі ті річи були посвячувані.

Перейшли перші тижні весни, а поля зазеленілись від молодого збіжа. Се знов давало нагоду, щоби почитити обряд релігійний з веселою забавою. Хлібороби складали духам жертву подяки за поблагословене засів, причім знов відбував ся пир. На знак радости замажовано доми

і цілі обійстя. По полях ходили процесії сьпіваючи веселі пісні. Та що однак не всі хлібороби в оден час засівали свої поля, тож і не в однім часі виходило збіже. Наслідком того майже кожний обходив то сьвято в ивншій дни і часі і через то не було оно так торжественне, як сьвято попередне. Се сьвято припадало майже в тім часі, коли у християн всть Сомествіе св. Духа і дпятого ті давні звичаї прийались і у християнських Славян. Для перехованя традицій єще і тепер відбувають ся у нас урочисті процесії по поли, причім не обходить ся без пирів і трактментів. Також характеристичний звичай заховав ся у нас, що на Зелені сьвята уважають декотрі за конечне перший раз купати ся, бо за поганьских часів складали під той час жертви духам водним.

Коли перше сьвято було вправді веселе, але поважне, а друге дуже незамітне, то третє торжество було найвеличавіше. Се було в порі коли худоба вернула з пасовиска домів. Торжество то було як звичайно получене з великими почестями. Прибирано найвибагливіші страви, а за такі уходили: печене порося, плячки з медом і з маком, так як у нас кутя. Коли їли кутю, ударили ложками, себ то на то, щоби прикликати до спільної їди неприсутних духів, котрим застелювали в гаях соломою місця під високими деревами. По гаях і по селі лунали радісні пісні хлопців, що вернули шасливо домів. Пісні ті приладжено до звичаїв християнства, бо текст їх перемінено тим способом, що тепер осьнівовано в них Рождество Христове. Люди тішились і гостились взаімно. Серед тої загальної радості не забували також і убогих: весь той час давали убогим богаті датки, а сей звичай заховав ся і у нас, бо і тепер дають милостиню убогим, що підчас Різдвяних сьвят ходять від хати до хати і збирають датки чи то в грошах, чи то дістають кусники хліба, мяса і т. и. Найшедрійше наділювано їх на Новий рік, першого січня. Від латиньского першого дня кожного місяця *calendae* збиранє таких датків називано *calendisare*, від чого походить польське *kolendować*, руске колядувати, себ то збирати датки в першій дни місяця. Пізнійше ту назву перенесено також на збиранє всяких датків, так що ще тепер говорить ся про тих, що збирають датки, що они ходять по коляді. Колядами названо ті пісні, що сьпівають на Різдво Христове задля того, що малі хлопці а навіть і старші ходили по хатах, сьпівали різдвяні пісні і за то діставали якісь датки.

Таким чином на думку автора обряди поганьских часів, заховались майже в цілости, а те жаден з славянських народів не заховав давні звичаї так вірно як наш нарід, що дуже старає ся точно і вірно переховувати звичаї своїх предків. Сі проби реконструкції на основі сучасних звичаїв

надають певну цікавість брошюрі, неважаючи на різні нещасливі елюкубрації автора.

М. К.

И. Филевичъ — Очеркъ карпатской территории и населения (Журналъ министерства народнаго просвѣщенія 1895, IV—V).

Топографічна номенклатура — се жерело історичне непослїдної ваги. Недавно доперва звернено на сю мову землі увагу і розсліди на сему полі ледви всіли поставити стовпи граничні. Із-за того годі дивуватись, що від часу до часу являють ся розправи, що привязуючи до сего жерела за велике значіне, не порівнують его з иньшими жерелами і доходять до резульатів що могли-б викликати переворот в науці.

Ось і теперечки д. Ф. сягнув до сего нового жерела, щоб его відповідно вихісувати. Метою сеї розвідки є вказати, що ціла „карпатська територія“ була у давнину заселена одним племенем — славянським і то головно народом українсько-руським. Але щож понимає ш. автор через назву „карпатська територія?“ У него відпоги Карпат сягають аж по Холм, Німан, Пилицю, Київ. На полудни Балкан — се лиш продовжене Карпат. Лише на заході розмах не так сильний, бо тут автор приймає границю призвану географами, себ то долину Бечви. Мимохіть приходить ся поспитати, якої критерії придержував ся автор, що причислювати до карпатської території а що ні! В розвідці сего не подано і нам бачить ся, що з таким самим правом можнаб карпатську територію простягнути аж по Ураль. А що до причислюваня Балкану до карпатської системи то скажемо, що оно просто неможливе. Балкан характером своїм так різнить ся від гір європейских, що географи справедливо вважають его продовженєм гір мало-азійских.

В дальшій часті розвідки виписує д. Ф. одноіменні назви, які повтаряють ся на згаданім просторі. На підставі сего вказує, що та територія представляє одну цілість. А однак сам автор признає, що ніколи за часів історичних не сидів ту один нарід. Північно-східна низина не грала в нашій історії визначної ролі — сюда, по думці автора, розсіли ся Литовці, на се вказують борби Руси з Литвою, що вже на перших картках нашої історії згадують ся. А вжеж зовсім довільним треба назвати твердженє автора, що долину нодунайську треба вважати границею етнографічною, бо она болотниста і непридатна до населеня. Ми пригадаєм лиш ш. авторови, що та долина, то мета до якої йшли мандрівки кочевників азійских. Може жадна околиця так не надавалася до життя пастирського, як власне сеся. Границі етнографічні часто, коли вже не скажемо все, відповідають географічним, а сам д. Ф. каже, що степ український не перериваєть ся аж коло Відня (хоч ми не пристали-б

на се). Остаточним вислідом перегляду топографічного є два спостереження: а) подібне а навіть таке саме поіменоване назв на цілій славянській території, б) тісна зв'язь тих назв з характером місцевостей і природи. Лише детальний розбір топографічної номенклатури може нам дати образ давного поділу племен славянських. На ново підносять д. Ф. гадку, що її висказав вже Барсов в своїх „Очерках“ нібито племена несторові були лиш топографічним а ніяк не етнографічним поділом. А однак археологічні досліді підтвержують поділ Нестора а коли д. Филевич каже, що звичаєва ріжниця не означає ще народної, ми замітимо, що під ту пору племена більш ріжнилися звичаями як мовою. Відтак номенклатура жерело із-за того непевне, що єї віку годі означити. Однак з другого боку зовсім оправданю видасть ся нам гадка ш. автора, що в давнину племя українсько-руське сягало о много дальше на захід. На се вказує обставина, що оно довгим а гострим язиком вривалось на захід хребтом гір карпатських. Само по собі годі припускати, що Русини сюда зайшли. Колись — каже д. Ф. — сиділи они на долинах по обох боках так само далеко, але з одного боку Поляки а з другого Мадяри, яко елементи сильнійші, витиснули їх в гори. Се тим імовірнійше, що ми з відки інде знаємо, що Мадяри виперали Славян в гори.

М. Кордуба.

Русская история профессора А. Трачевскаго, виданне друге, поправлене і побільшене. Спб., 1895, том I і II, стор. 587 і 637.

Колішній професор Новоросійського (Одеського) університету Трачевський, звістний а своїх учених і педагогічних праць, давно вже працює над уложенням ширшого „підручника історії“. Ще року 1883 вийшов перший том: „Давня історія“; р. 1885 другий — „Руська історія“, р. 1886 третій — „Середня історія“ і р. 1889 четвертий — „Нова історія“, частина I (з р. 1500 до 1750); друга частина „Новой історії“, що закінчить все виданне, ще не вийшла, але, як подає автор, готуєть ся до друку. Ще перед закінченнем всеї праці декотрі части її вийшли новими виданнями: р. 1889 вийшло друге виправлене і коштовно ілюстроване виданне „Давньої історії“, р. 1895 — з назвою наведеною в горі значно розширене і також ілюстроване виданне „Руської історії“. Що має на меті підручник д. Т., можна бачити з передмови до I тому, де автор каже, що завданням його було „виложити в загально зрозумілій формі ту суму наукових відомостей, що коньче потрібна для вжитку кожної освіченої людини“; при тому малось на увазі, щоб підручник „стояв на висоті сучасної науки і був мініатурним відсвітом теперішньої цивілізації“. З передмови можна бачити, що в основу всеї праці положено теорію розвою (еволюції) і що історія людскости, а точки погляду автора,

представляє розвій культури — материяльної, ідеальної і суспільної. Надто характерна присвята книги — в I виданю — „Моїм дітям“, в 2 — „Рідній молоді“ в таких чутливих виразах: „Поруч з любовю до праці і з вірою в людську самоповагу, виховуйте в собі гуманність до людей, бо і щонайменьший усьніх осягаєть ся ними з великою напругою. Вчіть ся історії, і ви зрозумієте, що наша рада йде не тільки з серця, але і з досвіду. А скінчите її — і побачите, що праця людскости не безрезультатна: на світлі все побільшуєть ся розуму, чесности і правди“. Не маючи на увазі оцінювати всеї праці д. Т., скажемо тільки, що при всіх її безперечно добрих прикметах, звичайним підручником, на нашу гадку, вона бути не може, але є дуже корисною, яко помічна книга при більш серйозних роботах. Але в тім і сам д. Т. очевидячки починає приходити до тогож виводу, і нове виданне „Руської історії“ він вже не назвав підручником, але призначає його для дорослої молоді, для учителів і для самоосвіти.

„Руська історія“ щільно сполучена зі згаданими в горі томами „Підручника“. І тут на першій пляшї стоїть культурна історія народа в зв'язку з обставинами окруження і чужоземними впливами. Надто-ж виразно висловив автор свій погляд на руську історію в останніх розділах I тому.

Ось його основні тези. Давня Русь містилась межі З. Європоу та Азії, вона була заселена арийцями і монгольськими народами; впливом сього є разюча подібність і очевидна ріжниця межі нею та Заходом. Історія Руси почалась на Україні, що була не гіршою від иньших країв З. Європи, але потім пересунулась на величезну континентальну північно-східну площину, що її приходилось колонізувати. Наслідком того були „шкодливі для побутового розвою ідеали — величезність обшару, військова слава, безкрає тернінне і безмежна власть“. Вплив античної культури і християнства відбив ся тут в формі візантизма, що був втіленнем застою, невизначености, абсолютизму. Київська Русь не переймала сих негативних рисів і більш була подібною до З. Європи; але онісля сей жвавий рух припинив ся на довший час під впливом удільних усобиць і татарських нападів. Прийшла сумна доба, коли Русь відорвалась від Заходу і типом своїм вже більш підходила до Азії. При таких умовах виробилась велика держава (московська) східно-візантійського типу з таким земельним і політичним складом, якого не бачили тоді на Заході. Але „з побутового боку Русь¹⁾ тих часів представляє рідкий взірець застою, почасти навіть руху назад, надто-ж в порівнаню з Заходом. Се була чиста сторінка в історії людскости. Лиша-

¹⁾ Автор під тою назвою розуміє і Москву, і Росію.

лась тільки надія на південно-західну Русь, що починала тоді вчити ся у Заходу і могла з часом відновити урвані звязки межи нами та Москвою“ (575). Найбільш виразним репрезентантом того часу був Іван Страшний (Грозний). „Се, як каже д. Трачевський, сам той великий нарід неосяжної північно-східної площі з його широкими поривами і хистом, звіченими фатальними обставинами. Се сама давня Русь за найтяжших часів її життя. Вона доживала в страшливій сні сїєї скаламученої души, що відбила в собі „смуту“ або присмерк боротьби слабших зародів нового устрою з пережитками старовини, зміцнілими, як крижане болото півночі“ (575). В другім томі виложена історія нової Росії, зреформованої Петром В. Хоча реформаторські заходи показувались ще давніше, починаючи з XVI в., але Петро є осередковою постатю нової історії, а „значінне її полягає на перейманню західного громадського життя; тоді Росія прибрала вигляд західної держави, замість колишньої, східної, і ще один великий нарід увійшов в течію загально людського розвою“ (413). Надто цікаві і невичайні в російських підручниках що до своєї незалежності гадки д. Т. про наступників по Петрови В. особливо про Катерину II, Олександра I, Миколу I і Олександра II. Історію новітніх часів доведено до вступу на престол Олександра III, бо автор „на превеликий жаль перекопав ся, що діяльність покійного імператора ще не може бути заведена в рамки історичної науки родинного краю“. (Передмова). Оттакий зміст „Руської історії“. Додамо ще, що автор, згідно з своїми поглядами, дає значне місце культурній історії: приблизно половина книги присвячена культурним нарисам, що малюють нам територію держави певних часів, управу, економічні і суспільні відносини і зверхне жите людности. Окрім того при викладі кожного періоду подають ся короткі характеристики стану иньших європейських народів відповідної доби. Але при всіх тих добрих прикметах книга д. Т. має і значні хиби, головним робом що до свого викладу. Поставивши перед собою досить абстрактну мету, а до того-ж не маючи художнього хисту, д. Т. стараєть ся часом кількома словами змалювати якусь подію або характеристику історичного діяча, але се йому не коньче вдаєть ся (напр. в однім місці про Івана Страшного він каже: „стало ся нечуване, страшне діло: російський царь назвав Росіян шахраями, а себе Німцем“, або патрїярха Никона зве „поленицею в рясї“). Дуже неприємно вражають також численні недомовки, зазначені крапками; недомовки сї далеко не скрізь можуть бути пораховані на карб цензури, за теж скрізь псують повноту викладу. З рештою самий спосіб викладу, важкий, не всюди ясний — представляє собою велику ваду в сїм утворі. Подібують ся і помилки в історичних фактах.

Але особливо замітні всі наведені хиби в історії України, що в більшости російських підручників викладаєть ся неповно, неясно, а часом і хибно. Книга д. Т. з сього погляду не робить винятка. Побіч досить вірної оцінки українсько-руської історії в наведених висше загальних міркуваннях, в самім викладі ми не знаходимо ясного і точного з'ображення сїєї історії. Самий плян книги робить се неможливим: д. Т. поділяє руську історію на пять періодів, маючи на увазі історію „русской“ (спершу Київської, потім Московської) держави і цілком ігноруючи той факт, що з початком XIV в. було дві Русі, і долі їх були цілком ріжні. Сю, звичайну в російських підручниках, появу надто дивно бачити в книзі, що претендує на серйозну науковість, на перевагу побутового, соціологічного вивчення народного життя над зверховою політичною історією. Особливо разючою стає ся хиба з часів кінцевого відлучення південно-західної Русі від північно-східної, але замітно відчуваєть ся вона вже в перших розділах утвору. Так, кажучи про осаду Славян і їх поділ на племена, д. Т. додає: „не уважаючи на сей зверхній розділ, східні Славяне йшли до одної мети — до спокійного розповсюдження, шляхом торгівлі і колонізації. В їх київських переказах збереглись спомини про всеславянську звязь“ (12). Варяги, що їм д. Т. приписує заснованне руської держави, знищили родовий побут, з'єднавши роди і племена в один „русский“ нарід і уставивши над ним один княжий рід з великим князем на чолі в Києві (49). Уособиці з їх переходами князів розвинули свідомість національної єдности (145). За Андрия Боголюбського „південна і північна Русь поміняли ся рільми: Володимир Кляземський став столицею землі руської в значінню всеї Росії, а Київ зробив ся одним з удільних міст“ (91). Тоді зникають первісні племена; всюди уставляєть ся та мішанина крови, зміцнена славянством, що звеьт ся „русскимъ народомъ“ (146). Ось яка схема давньої руської історії у д. Т. Звичайно, що при такій будові все, що не укладаєть ся в призначені рамки, представлено в невідповіднім світлі. Новгород вже в XII в. являєть ся „заступником старого укладу річей“ (96), „гніздом давнини“ (101); Волинь ставить ся на останнім місці в числі „дрібних князівств“ (106); Галичина звеьт ся „окремим краєм, полученим з Русію лише князями“ (106); на иньшій місці говорить ся, що „Галич (і почасти Волинь) здаєть ся давнім“ (146).

Ще виразнішою стає ся хиба дальше. Литовський період цілковито являєть ся „заковікою“ для д. Т. Зробивши побіжно справедливу увагу, що Гедимин і його наступники зібрали південну Русь, як московські князі зібрали Русь північну (159) д. Т. за кілька сторінок далі каже вже, що Литва (Польща) міцнішала, дякуючи стисненому становищу їх

сильнішого ворога зі Сходу — Руських: „Русь (яка?) несла страшний тягар татарської кормиги“ (162). Навівши потім легенду про спустошенне Київ^{*}) і сказавши кілька слів про Галичину за Данила Романовича (186—189), автор на довго залишує Україну-Русь (деякі події українсько-руської історії згадують ся в частях присвячених Польщі — напр. на стор. 238 — Люблинська унія) і вертаєть ся до неї тільки при кінці тому, а по поводу її „відродження“. „Захиріла від страшених пригод, вона протягом двох віків зійшла з сторін історії (!) і стала частиною Польсько-литовської держави, алеж лише для того(?) щоб зібрати свої сили, надбати розвою від більш просвічених утисників і віддавши його Москві, допомогти їй подужати спільного ворога“ (545). Увесь сей відділ обіймає 25 стор., але не вважаючи на такий незначний обсяг, містить в собі чимало таки куріозів. Починаєть ся сей відділ поетичним, але далеко не точним, описом Дніпра і степів à la Гоголь. „Серцем України був „козацький шлях“, що в боків його тяглись ряди могил, насипів з козацькими кістками(?). Так зветь ся козацький „батько“ і „Славута“ Дніпро(?)... По обидва боки Дніпра розівслав ся краса України, безмежний, безлюдний степ, прибраний такими квітками, такою травою, що ледви манячить понад ним червона козацька шапка або зелена чалма Турка, не мовлячи вже про голену голову Татарина“ і т. д. Далі про теж виходить, що степ той мав такий вигляд лише в Старій Україні(?), на півдні-ж, коли перевелись там ліси (sic), він перевернувся в Пустополе. Але тим не менш тут був товстий чорнозем, ораний козаками, хоча вони більш діставали збіжа від Польщі (пізніше від Москви), замість платні. Далі приходить знов гоголівська картина звичаїв запорожських (545—552). Про початок козацтва говорить ся на іншому місці (250) в таких виразах: „спершу се були втікачі, польські селяне та Русини, що втікали від польської зверхности з Галичини, Волини, Поділя й Києва, надтож коли почала розвивати ся церковна унія... Баторію удалось повернути їх на сталу військову дружину... але близько половини XVI в. коло них зібралась знов такаж голода, як над Доном, під назвою Запорожців“. Ледви чи треба брати під розвагу вірність таких тверджень. Далі наступає коротенький нарис становища України-Руси під Польщею (в розділах „Польщина“, „Сауїти та Унія“, „Відпір Польщини“, „Острожський і Могила“). Взагалі стан краю змальовано досить вірно, але далеко не повно: так з ватажків козацьких повстань наведено тільки Наливайка і Павлюка; за Сагайдачного згадуєть ся два рази, але так що про нього не можна скласти собі жад-

^{*}) Натурально, що становище Києва під литовським пануванням цілком з'їно-ровано; рід Омельковичів навіть не згадано в книзі. Авт.

ного представлення. І в сїм відділі не бракує похибок і недокладностей. Так тут цілком зайва ідеалізація кн. Кост. Острожського („правдивий стовп православя, руська душа“), хибний погляд на Петра Могилу („визначна душа, що віддала себе на користь для свого народа“). Але аж надто дивні погляди на мову і літературу українську. „Пропала навіть чистота говору простого люду: приплив польонізмів є головною відзнакою українського наріччя від російського. І письменство України на довго стало ніби то додатком до польської літератури“ (553). „Наша літературна мова, що виникла тут, була спершу нездалою мішаниною церковно-славянської з українською, а під кінець стала прочищати ся від польонізмів; підготовлювалась мова Ломоносова“ (561). На другім місці подибуємо цілком иньшу гадку про походженне російської літературної мови: „спершу панувала (де?) південно-західна мова, властиво київське і повгородське наріччя... потім з піднесенням Москви висовуєть ся (де?) нівнічно-східне або московське наріччя... Московське наріччя стало підвалиною сучасної літературної мови“ (482). Вірніший погляд на українську народну поезію, але й тут подибують ся дивацькі гадки про козацькі думи: „В наші часи їх мугичуть жебраки-сліпці, тодіж їх затинав сам поет, прибринькуючи на бандурі або на кобзі („рід балалайки“), а підхоплював заваятий хор чорнявих молодців з довгим вусом і з безкраім чубом, з суворим пошрамованим обличчям, з люлькою в аубах і шаблюкою при боці“ (568). Ще слабше представлено історію України в II томі. Епоху Хмельницького і Руїну вложено на вісьмох сторінках (30—37) знайомим вже нам способом. Хмельницький зветь ся „взірцем сиво (sic) чупринного діла“, „батька України“; він „усе сьнівав свої власні(?) козацькі думи то смутні та сумирні, то бурхливі та войовничі і гриз ся нерішучістю... а премудра думка про самостійну країну не могла опанувати його простої козацької голови“. Руїну описано коротенько, але загальний характер епохи представлено вірно. Вірно зазначено і напрям московської політики: „Москалі не uznавали иньших ідеалів опріч своїх власних і ніде не призволяли на житєві відміни. Вони споглядали на Україну, як на завойований край і навіть з призирством поводитись що до всіх звичаїв і властивостей її людности“ (35). По Олексію Михайловичу про Україну подибуємо тільки уривкові вказівки, іноді цілком хибні (напр. ніби то по Мазепі Україна перетворилась в Київську губернію, підвластну „Малоросійському Приказу“, а українських полковників замінено московськими (106), а скрізь дуже коротенькі і неясні (напр. про участь українських депутатів в законодатній комісії, стор. 213; про Колівищину, стор. 219; про другий розбір Польщі, стор. 234). З рештою в останнім відділі (XIX в.) подибуєть ся кілька натяків на культурний рух в Галичині

(дев'ять рядків на стор. 424) і на Україні; на стор. 487 — увага, що славянофіли uznawali літературу Галичан, а таким робом і українську, а „западники“ ганили її, яко „провинціалізм“; на стор. 488 імя Шевченка поставлено, без усяких пояснень, поруч з імям Некрасова; на стор. 489 згадується про зарідки українського письменства, як вірши Шевченка і повісти Основяненка; зрештою на останній, 541 стор., закінчує книгу така увага: „за останні роки побіч української драми виступала і українська опера (Лисенко)“...

От і все, що п. Т. завважив можливим сказати про українську культуру XIX в.! Опріч наведених вад в самім ставленні питання в книзі трапляється чимало побічних похибок при викладанні подій українсько-руської історії; де-які з них ми вказали вище, зазначимо ще кілька. Поляне, наперекір археологічним дослідям, все ще вважають ся за спокійних хліборобів (I—11). Кн. Ольга — Псковянка, варяжського князівського роду (37). Прилучення України на початку причинило багато пригод... Москві (II, 33 стор.). Петро В. не досяг повного централізації і упоряднення в управі: магістрати і заведена в Глухові „Малоросійская Коллегія“ були майже самостійні (270 стор.). За Олександра II почав визначати ся „руський стиль“... пишав ся давнім пестривим взором і перейшов навіть в ілюстрації й одержу, особливо на Україні (538).

Книга оздоблена численними (щось коло сотки) малюнками. Здебільшого се фототипії, проте не скрізь однаково вдалі, але в I томі є три розкішно виконані хромолітографічні малюнки. Всі вони безпосередно належать до українсько-руської історії. Се — 1) мозаїка і фрески Київсько-Софійського собору, 2) „Володимирська“ ікона Божої Матері (що вивіз Андрій Боголюбський з Вишгороду) і 3) вихідна картина Ізборника Святослава. Нас здивував тільки вибір вірців для першого малюнку — се кілька припадкових уривків, що не дають жадного представлення про загальний характер софійських малюнків. З малюнків, розміщених в тексті, до українсько-руської історії належать такі: скитські вози, Лугова могила, плян Київів X в., храм св. Софії, Золоті ворота, домовина Ярослава, монети в. князів київських, скоморохи (фрески Софійського соб.), Ізборник Святослава (fac-simile), сказаніє про Бориса і Гліба (також). До всіх малюнків додано відповідні поясненія, де також трапляються хиби. Так, на пляні Київів поганських часів автор розміщує Софійські ворота (34); малюнки скоморохів пояснено так, що можна подумати, ніби малюнок представляє якийсь чернечий бенкет (120).

Зазначимо з рештою декотрі похибки на доданих до книги історичних мапах. На 1-ій мапі (Славяне і Русь IX—X в.) славянські осадні на північній сході зазначено до р. Шексни і Білоозера, тим часом як

землі Суздальські і Муромсько-Рязанські фігурують там ще, яко фінські; там же коло Угри і Оки зазначено якесь тюркське плем'я, тим часом як звісно, що в тій місцевості при р. Протві жило литовське плем'я Голядь. На уміщеній там же мапі околиць Київів на захід від Білгороду стоїть якесь місто Берестов (самий Київ, як було вже завважено в одній рецензії, на ріжних мапах містить ся в ріжних місцях, — то вище то нижче лиману Десни, то на правім, то на лівім боці Дніпра). III — окрема мапа розповсюдження в. к. Литовського, уложена, очевидно, на взір Добрякова, цілком не відповідає тексту (Київ названо на мапі придбаннем Гедиміна, а в тексті на стор. 161 — як і слід, придбаннем Ольгерда. Запороже на одній мапі (III) поділено межі Литвою і Татарами, на другій (IV) зазначено, яко власність Москви ще до Олексія Михайловича.

Всі наведені вади роблять, на нашу думку книгу проф. Т. цілком непридатною до студіювання українсько-руської історії; але для свідомого студіювання історії російської держави вона, при всіх своїх хобах, може бути дуже користною. Не дармож вона викликала страшний вибух обурення в консервативній російській печаті, що обвинувачувала її, ніби вона „не освячена ані любовію до рідного краю і народу, ані ясным розумінням народної вдачі“ (див. „Исторический Вѣстникъ“ 1895 р. N 12, статя д. Полевого „Русская история fin de siècle“). В. І.

Очеркъ истории церковно-приходской школы отъ перваго ея возникновенія на Руси до настоящего времени, С. Миронопольского, выпускъ второй: Школы и образование въ эпоху монгольскаго ига. Сиб., 1895, стор. 30.

Про перший выпуск „Очерка“ ми подавали вже звістку до „Записок“ (т. V) і зазначили там, що „Очерк“ є додатком до часописи „Церковныя вѣдомости“, що виходить при Синоді. В тій замітці між иньшим ми зазначили і ту головну думку, яку автор хоче перевести в своїм „Очерку“. Автор має на меті показати, що церковно-парафіяльна школа, яка існує тепер в Росії і яка веде тепер велику боротьбу з земськими та иньшими школами, є „исконная“ школа, себ то, що вона виробилась самим історичним життям народу руського і через те вона — до мисли народу. За для цієї мети автор і робить екскурсію в попередні часи історії і всякими способами вишукує там, чого йому треба. Перший выпуск (до монгольської неволі) є, як ми сказали, зшитком з ріжних виїмок літописей, а другий — з житий святих того часу. Автор дуже старанно зробив витяги з житий, — він виписав місця, де житія вживають слова: грамота, наука, книга, письмо..., або — вирази: „вданъ бываеть

на ученіє книжное“, „прилежно почиташе почитание книжное“ і т. и., щоб показати, що за часів монгольської неволі була таки церковно-парафіяльна школа. Що були тоді письменні люди; що було не мало людей навіть з освітою; що були монастирі з досить богатыми бібліотеками і були поодинкі учителі, які навчали грамоти й письма тих, що хтіли йти на попа, або на дяка... се ми знаємо, але що були по містах та селах парафіяльні школи, де діти вчили ся безплатно (18 ст.), сього не знаємо.

Не будемо переказувать змісту „Очерка“, а подамо лише заголовки по главам: I. Тяжкі обставини для розвинення шкіл в монгольську епоху. II. Духовенство та його освітня діяльність в монгольську епоху (тут автор перечислює усіх письменників — єпископів). III. Школи в монгольську епоху. Засноване шкіл грамоти (школи грамоти, на думку автора, се такі школи, де учитель вчив дітей за платню). IV. Монастирі, яко осередки освіти. V. Вихованне та наука в школах монгольської епохи. VI. Які плоди дала церковна школа в монгольську епоху (тут автор усї здобутки — літературні та культурні — виводить з церковної школи; само-освіти автор не признає). Вивод з усього автор робить такий: „Таким чином церковно-парафіяльна школа спасла Руси освіту в саму тяжку годину її життя — в епоху монгольської неволі“. Не будемо сперечатися з автором.

С. Л.

О началѣ Галицкой и Литовской митрополій и о пер-
выхъ тамошнихъ митрополитахъ по византійскимъ до-
кументальнымъ источникамъ XIV вѣка, А. Павлова. Мо-
сква, 1894.

Галицкая митрополія, церковно-историческое из-
слѣдованіе И. Д. Тихомирова, Спб., 1895, стор. 189.

Брошура проф. Павлова є відбиткою статті, надрукованої у Московській часописі „Русское Обзорніе“ (1894 р. май). З початку XIV в., коли Русь поділилась на уділи й разом з сим почала централізуватись у трьох пунктах — на північній-сході (Володимир і Москва), на північній-заході (Литовсько-руське князівство) та на південній-заході (Галицько-Волинське князівство, — і коли київський митрополит переїхав на північ, литовські та галицькі князі стали змагати ся, щоб і в них була окрема митрополія. Про початок сього церковного сепаратизму в руських історичних жерелах нема відомостей (окрім натякання на се в житті митроп. Петра з кінця XIV в.); звістки про се дають офіціальні візантійські документи, — властиво: реєстри архирейських катедр, підвластних константинопольському патріархату, та акти тогож самого патріархату (видан. Мікльосіча та Мюллера). Сї дати звів проф. А. Павлів, в VI томі

„Русской Исторической Библиотеки“, що містить у собі збірник „Памяток давнього руського канонічного права“. У теперішній статі д. Павлів робить деякі додатки та поправки на підставі нової праці німця Гельцера під заголовком: Beiträge zur russischen Kirchengeschichte“ (в часописі: „Zeitschrift für Kirchengeschichte“, XIII).

З початку автор стежить за історичними відомостями про галицьку єрархію, на основі візантійських джерел вказує час початку заснованя митрополії в Галичі — 1303 р. і прихляєть ся до думки, що реєстер галицьких митрополітів, поданий польським королем Казимиром Великим в грамоті до патріарха константинопольського з р. 1370 майже певний. Нифонт — се був митрополіт в Галичі, що вмер коло р. 1308; потім галицьким митрополітом був Петро, що опісля став митрополітом для усїєї Руси; після Петра настає проблематичне й у кожному разі не довгочасне керуванє митрополією якогось Гавриїла, про одне тільки ймення якого ми довідуємо ся з грамоти Казимира. Далі галицька митрополія наче-б то знесена, хоча коло р. 1341 настановлено галицьким митрополітом Феодора, а небагом р. 1347 митрополію офіційально скасовано і прилучено до київської митрополії. Після майже 25-річної перерви митрополію відновлено р. 1371, коли за митрополіта настановлено Антонія, що вмер коло р. 1391; по ньому заняв катедру за згодою короля польського Ягайла, але без благословення вселенського патріарха, луцький єпископ Іван, що, неважаючи на незатвердженне патріарха, фактично керував справами галицької митрополії до р. 1397.

Що до початку литовської митрополії, то візантійські джерела не вказують часу докладно; власне — більшість з них початок заснованя митрополії відносить до часів імператора Андроника Палеолога Старшого (1282—1328) та патріарха Іоана Гліки (1315—1320), до того-ж у одному головному джерелі що до сього питання — в Андрониковому реєстрі архирейських катедр — час заснованя литовської митрополії зазначено не тільки йменнями імператора та патріарха, але й хронологічною датою, хоча сю дату в різних списках показано різно: в одних списках стоїть р. 6800 (1291—2), в других р. 6808 (1299—1300). Проф. Павлов не згоджуєть ся з Гельдером, що останню дату (1299—1300) треба вважати за більш певну й що ймення патріарха Іоана XIII Гліки писарі поставили хибно, змішавши ймення сього патріарха з іменем патріарха Іоана XII (1294—1303); навпаки проф. Павлов каже, що писареві можна було помилитись, проставляючи рік, а не ймення патріарха, яке має характерний додаток (ὁ Γλοχός). Далі д. Павлов доводить, що заснованне окремої митрополії могло стати ся тільки за князя литовського Гедемина, що властиво й був справжнім заснователем Литовсько-

д. Тихомиров присвячує досить місця, хоча він, властиво, не був галицьким митрополітом і проф. Павлов тільки по дорозі згадує про митрополіта Романа. Далі при викладі історії галицької митрополії не знаходимо жадної ріжницї в выводах проф. Павлова і д. Тихомирова. Р. 1471 знов було відновлено галицьку митрополію по волі польського короля Казимира, що опанував тоді Галичину; митрополітом був Антоній до кінця р. 1391; по смерті його митрополіюваннє обійняв лунський єпископ Іван, що не був признаний патріархом, для чого і вважався митрополітом незаконним. На сїм і кінчаться проби завести окрему галицьку митрополію. Пізнійше Галичина вже не мала не тільки свого окремого митрополіта, але навіть і єпископа доки аж р. 1540 не був вибраний і висвячений на єпископа львівського, галицького і каменець-подільського Макарій Тучапський. Огляд долі галицької церкви з кінця XIV в. до кінцевого відлучення її разом з Київом і Литвою від московської митрополії — займає шестий і останній розділ книги д. Тихомирова.

На кінці книги додано уваги про ріжні річи, що так або інакше дотичуть історії галицької митрополії; їх не зроблено в самім тексті для того, щоб не відбивати ся в бік.

Вся праця викінчена дуже старанно, на підставі друкованих джерел; тільки подекуди в ній події затемнюють ся ріжними довгими міркуваннями та здогадами автора, що нї на дрібку не виясняють справи і могли б бути легко викинені.

Ю. С.

Monumenta medii aevi historica, res gestas Poloniae illustrantia, t. XV, continet: Rationes curiae Vladislai Jagiellonis et Hedvigis regum Poloniae 1388—1420 (Pomniki dziejowe wieków średnich do objaśnienia rzeczy polskich służące, t. XV, zawiera: Rachunki dworu króla Władysława Jagielly i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420, wydał Dr. Franciszek Piekosiński), Краків, 1896, ст. VIII+616, 4°.

Ся найновіша публікація історичної комісії Краківської Академії має заступити витяги з рахунків Ягайлового двору, виданих в перекладі тому сорок літ Шведзецким (Życie domowe Jadwigi i Jagielly, 1854, перед тим в Бібліотеці Варшавській 1852 р.): др. Пекосіньський з поручення академії зібрав оригінали, що з них користав Шведзецкий (лише два меньших реєстра, незнайшовши оригіналів, мусїв він передруковати в тій формі, в якій подав їх був Шведзецкий — в кінці збірника) і доповнив їх кількома новознайденими реєстрами (в бібл. Павліковских і Осодіньских). Таким способом зложив ся значний том, що кілька разів

більший від публікації Шведзецкого. Надана йому назва не зовсім відповідає змісту, бо спеціально двірські рахунки представляють реєстри королівських переїздів (staciones), тим часом як в інших записки що до двору королівського стрічають ся лише по части — частійше (як в реєстрах скарбника та ще прокуратора краківського) або рідше — зовсім рідко (як в реєстрах ріжних провінціальних прокураторів). Обіймають вони час, як означено, від р. 1388 до р. 1420, але з великими недостачами, бо взагалі сї матеріяли мають характер уривкових останків.

Попри загальнійший інтерес, напр. для тодішньої культури, для археології, записки сих реєстрів містять в собі багато вказівок історичних для часів з 1393—1420 р.: про особи, що перебували на дворі Ягайловім, про посольства, висилання до походу; з сього погляду виїмки, видані Шведзецким, використовувались вже для історії руських земель в кінці XIV і початку XV в., і нове, повійше і більш наукове виданнє (в оригіналах) сих реєстрів є втішною новинкою і для нашої історіографії. Реєстри місцеві всі належать до польської (малопольської) території і для нас цікаві головню лише тими видатками двірськими. Додучений індекс імен власних полекшує користаннє для студій історичних, а покажчик річевий має значну цікавість археологічну. М. Г.

Dr. I. Franko — Z dziejów Synodu Brzeskiego 1596 r. (Kwartalnik Historyczny, 1895, I s. 1—22).

Пересторога, руський пам'ятник початку XVII віка, історично-літературна студія дра Кирила Студинського, Льв., 1895, ст. VI нум. +193.

— Причинки до історії унії, критичні замітки на розвідку дра І. Франка п. а. „Z dziejów Synodu Brzeskiego 1596 r.“ Льв., 1895, ст. 21 (передрук з „Правди“ 1895, ч. 87).

Майже рівночасно вийшли рік тому дві розправи, присвячені одному з важніших пам'яток українсько-руської полемічної літератури XVII в. — Пересторові. Обидві звернули свою увагу головню на історичну вартість сїєї пам'ятки, перевірку й аналіз уміщених в ній історичних відомостей. В результаті обидва автори прийшли до подібних виводів, аналогічних з оцінкою, що дав сїй пам'ятці м. Макарій в т. IX своєї „Історії руської церкви“, виданій ще 1879 р. (с. 492), признавши Пересторогу пам'яткою, написаною сторонничо і баламутно, де відомости певні перемішані з відомостями поплутаними і перекрученими народними переказами (пор. Франко с. 19, Студинський с. 140). Вивід отже, перевірений на ново двома дослідниками, прибирає значну певність для нас.

Др. Франко в своїй розвідці приходить до того вивода перевіркою відомостей Перестороги про факти перед синодом Берестейським; на вступі кидає він загальний погляд на погляди сучасної історіографії руської, російської й польської на унію й її значіння в історії руській. Звернувши ся до Перестороги, як до одного з джерел до історії унії, широко уживаного в історіографії, він переходить зміст її і критично перевіряє подані тут факти про приготування унії церковної, полемізуючи подекуди з гадками, висловленими в сучасній історіографії, і кінчить подорожею єпископів до Риму. По тому застановляє ся над часом написання і автором пам'ятки.

Ми не будемо тут запускати ся в деталічні питання про хронологію й зв'язок фактів з історією унії. Деякі поправки подав д. Студинський в своїй критиці, прийшовши до виводу, що сею розвідкою „замість освітлити пам'ятник або події др. Франко подекуди їх затемнив“ (с. 21); з виводом сям не можна згодитись: при деяких другорядних недокладностях чи помилках, др. Франко подає загальний погляд на Пересторогу, від якої не багато ухилив ся і др. Студинський; як ми бачили, вправді, погляд сей сходиться в головнім з давнішим висловленим поглядом м. Макария.

Що до означення часу написання і автора, то обидві праці не дають чогось нового: обидва автори приймають датування Зубрицького 1600—1605 р., др. Франко ширше розвиває висловлений ним вже давніше здогад, що автором Перестороги був львівський братчик Юрий Рогатинець (с. 21), і сей здогад приймає і др. Студинський, висловивши на потвердження сього ще деякі гадки (с. 3—4). Думаю однак, що ся гадка вістає ся поки що гіпотезою; основу для неї становлять головні слова Перестороги, де автор каже, що він брав участь в соборі Берестейським, і друге: що автор вкладає промову, ніби сказану на соймі 1600 р., в уста львівського братчика; сей остатній факт однак сам по собі не може заручити, щоб автором Перестороги був також львівський братчик: можаб навіть побачити в нім свідокство против того, приймаючи, що промова та в дійсности на соймі виголошена не була. Насовується ще одно питання, чи Рогатинець, що ближше знав ся з Потієм, аж то йому закидувано, міг, як каже д. Студинський (с. 64), подавати за Потієм перекази про його ренегатство, „які чув на проповіді в братській церкві у Львові?“ Інші доводи за авторством Рогатинця не мають великої ваги, і в теперішнім стані питання гіпотеза про Рогатинця не здається мені дуже ймовірнішою в порівнянні з гіпотезою А. Попова про Андрія, священника зі Львова. Доводи дра Франка, що автором була особа не духовна, не здаються мені (як і дрови Студинському) так важними, аби вони робили таке припущення неможливим.

По сіх увагах перехожу до розправи дра Студинського.

Книжка ся становить першу ширшу розправу автора; ся обставина а також значна літературна плідність д. С. кажуть нам звернути на неї особливу увагу, в тім переконанні, що замітки наші можуть придатись йому в дальшій науковій діяльності.

Що до змісту, то маючи предметом ту саму пам'ятку, що й др. Франко, др. Студинський ставить свою задачу, відповідно до ріжничі в обсягу праці, ширше: він не обмежує ся однією історичною вартістю пам'ятки, а запускає ся також і в аналіз літературний, при тім не обмежує ся певною частиною, а розбирає цілу пам'ятку; однак і в сій праці критична перевірка фактів до історії унії займають, як казав я, головне місце.

В вступнім слові зазначає автор, що тримавсь в розправі аналітичного методу, широко його переводячи, в тім переконанні, що поки бодай головніші пам'ятки XVI—XVII в. не будуть детально перестудієвані, неможлива докладна характеристика тієї літератури; задачу ставить автор притім таку: „схарактеризувати мисли автора і дослідити, о скільки перша частина пам'ятника може нам служити жерелом історичним“, друге — вказати пам'ятки, з яких користав автор.

Проти думки автора про потреби детального аналізу важніших пам'яток XVI—XVII в. нічого не можна сказати, противно — думка ся цілком справедлива, розходять ся тільки про те, як перевести сей аналіз, і над сям пунктом передо всім застановимось.

Розправа складає ся з двох цілком окремих частин. Перша — більша (ст. 8—116) займає ся історичною стороною пам'ятки, друга (с. 167—193) теологічною (ся друковала ся в „Правді“ з р. 1894, і передрук увійшов в сю дисертацію). Коротко застановившись в „Загальних увагах“ (с. 1—7) над часом написання пам'ятки і її автором, а також над становищем її в сучасній літературі науковій, д. С. переходить крок за кроком поодинокі уступи пам'ятки і дає до них пояснення й уваги критичні. Так, на початку (с. 8) виписавши вступні слова Перестороги, що справедливо уважає він як би титулом книжки, д. С. коротко резюмує задачу, яку в тих словах ставить собі автор Перестороги, застановляє ся далі над хибною датою Флорентийського собору, поданою там, і над джерелом, з якого міг її автор взяти, далі над тим, які книжки, видані в оборону унії, автор міг розуміти (с. 8—10). По тому переходить д. С. до дальшого уступу, де автор П. каже про запровадження християнства на Руси і про перешкоди розвитку освіти, і тут до поодиноких висказів робить свої поправки і уваги (про початок християнства в Польщі, про причини упадку просвіти в давній Руси про руські книжки, поховані в Львові etc. (с. 11—14). Навівши дальший

уступ Перестороги про польонізацію Русі й упадок руської церкви перед унією, д. С. зауважає, що деякі гадки Перестороги перейшли в „Достовірну літопись“, з поводу слів П. ширше застановляє ся над станом руської церкви перед унією (с. 15—29), а навівши знов уступ з Перестороги про становище грецької церкви під зверхністю турецькою, полемізує з автором П., що те становище ідеалізує (с. 29—32), та перериває свої уваги з тим, щоб далі до становища руської церкви з поводу дальших слів П. вернутись.

Дальший уступ з П., де автор каже про діяльність князя К. Острожського, нахилає д. С. до того аби, „задержати ся трохи довше над особою кн. Острожського, бо хоч його діяльність була вже не раз предметом студій, то всеж таки не найшла до нині цілком точного критичного освітлення“, і д. С. характеризує особу Острожського і його поступованне в справі унії, та й тут перериває се, „не хочачи перебігати в мислях автора Перестороги“ (с. 43); отже з порядку текста Перестороги звертає ся до приїзду патріархів Йоакима й Єремії на Русь і подавши відомости про них, поправляє оповідане Перестороги, далі до переходу на унію єпископів, де зазначивши помилки Перестороги, ширше застановляє ся над характеристикою Терлецького й Потія і їх діяльності (61—73), з тої нагоди вертає ся до відношення Острожського до унії, а на решті застановляє ся над питанням про ті пізніші писання, що скористали ся з оповідання Перестороги про переведення унії (89).

Що про собор в Берестю П. оповідає лише побіжно, то д. С. подає вже від себе огляд подій того собору (95—101), а потому вертає ся знову до Перестороги і навівши уступ про утиск православних, дає пояснення й критичні замітки до сієї справи (101—5). Оповідання П. за увязнення Никифора приводить д. С. до оповідання про нього, по чому збиває автентичність промови, що Пересторога вкладає в уста Острожського за Никифора (с. 105—116), далі критикує оповідання П. про сойм 1600 р. і збиває автентичність промов, наведених в П. (117—137), а деякі уступи сеї промови дають ему повід до побічних уваг — про чуда противоуніятські в літературі, про історію флорентійського собора Суражського й її вплив на пізніші писання, а закінчує він сеї уступ короткою апольогією унії.

На закінченню сього огляду історичної сторони д. С. подає уваги про „Посольство Мисаїла“ з поводу згадки П. і коротко (с. 140—2) характеризує Пересторогу з погляду об'єктивності, з боку літературного і що до поглядів автора. По сьому йде спеціальна розвідка про Зизанія, доволі широка (с. 142—166), подана „не стільки для цілости студії, як радше для того, щоби подати нові дані і погляди“ на основі російської

літератури і вислідити звязане з тим питанням про антихриста, що відбиває ся, хоч невиразно, і в Пересторові.

По сьому, як сказано, наступає цілком окремиї розбір уступу П., де автор її полемізує з наукою про папу, а д. С. слідить в тій полеміці крок за кроком за користанням з утвору Зибранда Людберта De raris Romano, з руських писань (Апокривиса, О єдиній вірі і ин.).

Я навмисне застановив ся над розкладом дісертації й перейшов її коротко, аби дати читачеві можливість в тім з'орієнтувати ся, бо з сего боку мушу зробити головний закид д. С. — що він схемою своєї студії положив коментарий критичний і егзегетичний до розібраної памятки. Як вже сказано, він бере уступ за уступом з П. і подавши його in extenso або в переказі, об'ясняє висловлені в нім гадки, перевірює їх вартість історичну, їх джерела і вплив на пізніше письменство, висловляє з поводу їх свої власні погляди на справи так чи инакше з тим звязані, і так до дальшого уступу.

Такий спосіб має ту вигоду, що дає можливість говорити разом і про більш важні і про другорядні факти, довше чи коротше, не в'язучись цілостію плану; він полекшує роботу авторова, бо дозволяє йому висловляти свої гадки по дорозі про все, але дуже добрий для коментирования при виданню памятки, не так здатний для студії; студія є студія, хоч би й аналітична, а не commentarius perpetuus, сей має на меті об'яснити кожне поодинокі місце памятки, та — цілу памятку.

Коли д. С. в своїм вступнім слові поясняв задачу своєї студії, то з неї випливало три точки: характеристика загальних поглядів і освіти автора Перестороги, вартість історична його відомостей (сі два пункти доконче треба розділити, бо ловлячи автора П. на хронологічних помилках про взятє Царгородске та охрещенє Польщи, або на хибних поглядах історичних, ми на підставі того слідимо його освіту і освіту громади, до якої він належав, а перевірюючи його відомости про факти, які міг він знати докладно, вияснюємо його певність), на решті — вислідженє впливу, який зробила на автора попередня література і — додамо на основі самої студії — впливу, який мала Пересторога на письменство пізніше. Над сими пунктами застановляє ся автор в своїй студії, але все то, як і муїло буги при тій схемі, спорадичні, поодинокі уваги до поодиноких місць, не зведені ніде до якихось загальних сум і характеристик (кілька рядків на ст. 140—2, що мають дати резюме попереднього, на се не вистануть). І коли читач, перечитавши уважно всі дванадцять аркушів розправи д. С., схотів би здати собі справу з Перестороги, не думаю, щоб висше зазначені точки ясно міг він собі представити, бо за поодинокими ріжнородними увагами, перемі-

шаними з устухами текста, тяжко єму виробити якийсь суцільний погляд, за поодинокими деревами не побачить він лісу.

Наведу конкретний приклад, до першої точки — погляд автора Перестороги на освіту. Є се справа, певно, незвичайно важна, а разом з тим неясна, бо заходить як би певна суперечність в поглядах П. на неї. Звернімось же до студії д. С.: на с. 12, з поводу вступної частини П., де автор її нарікає на брак шкіл в давній Русі, д. С. зауважає тільки, що сі слова свідчать високо про автора і про сучасних йому Русинів; на с. 141, даючи загальну характеристику П., д. С. нотує, що автор П. „головною причиною всіх нещастя вважає недостаток шкіл, .. хоть рівночасно відносить ся з недовірем до „мудрости Аристотелевої“ etc., на решті на с. 185, з поводу нападок автора П. на Аристотелеву філософію, д. С. нотує тут впливи Людберта, Вишенського, Суражського, для об'яснення погляду автора П. наводить звістний педагогічний уривок з Вишенського, а при тім зауважає, що в житю руським теорія розійшлась з практикою, й мудрість Аристотелева найшла собі місце в православних школах вже в XVI в.

Я позволив собі застановитись над сим поодиноким фактом для того, що мій він здасть ся докладною ілюстрацією наукового метода автора — часом механічного і навіть подекуди поверхового аналіза, не зведеного до якихось сум; чи вище наведені місця об'ясняють нам погляди автора П. на освіту і його місце з того погляду серед інших заступників тогочасного у.-руського письменства? кінцем всего — читач не знає, чи автор П. мав погляди Вишенського, чи ні, чи вступлення його супроти Аристотелевої філософії було наслідком чужого впливу, чи лежало в органічній звязку з поглядами автора, і як би се ми могли приложити до особи автора — Рогатинця.

Мусіла відпасти при такім методі ще одна сторона — об'яснення укладу Перестороги, її архітектоніки; а вона тим часом досить характерна: автор показує різні хиби і перешкоди в історії Русі до доброго поступу (на ст. 230, де він резюмує свій погляд, ті перешкоди представляють ся справою диявола) і доводить, що заходами ки. К. Острожського й патріархів попередні вади мали усунутись, і руська церква і нарід мали прийти до світлого й славного стану, але диявол, щоб тому перешкодити, розпочинає справу унії, вибравши головним посередником в сій справі Кирила Терлецького, і за посередництвом унії, через Латинську церкву, що вже давніше зайняла місце сатани між іншими церквами, „сего останного віка, кончаючи власть свою“ сатана мучить і утискає вірних, та в тому не може поспіху мати, що доводить ся прикладами.

Але перейдемо вже до виводів д. Студинського. Передовсім мушу признати, що свою аналізу переводить він старанно, по можности використовує літературу тогочасну, XVI—XVII в., і сучасну, і доходить часто до оригінальних і справедливих виводів. Тож що до самої аналізи пам'ятки, то я обмежусь кількома увагами до місць, де д. С. не був так щасливий в своїх виводах і спостереженнях.

На с. 11 закидає він автору П. фальшованне („не так з невіжества, як радше з умислу“) — що той кладе початок християнства на Русі перед початком християнства в Польщі. Д. С. має на оці тут загальне запровадження християнства за Володимира, та забуває за хрещення Русі за Фотія — Ігнатія і хрещення Ольги: як відомо, автор Сяопсиса, уважаючи на сі та подібні відомости, нарахував ще до Володимира п'ять хрещень Русі (с. 52—53, вид. 1823 р.), тож і слова П. не треба уважати за якесь тенденційне фальшованне історії.

На с. 13 д. С., збиваючи думку автора П., що брак освіти вплинув на упадок руської держави й руського народу, бачить причину „коромол княжих“ в лихих сторонах впливу Візантії — „в моральнім і політичнім напрямі“; при тім автор пригадає слова літописи про „льстивих Греків“ і в княжій поведженю хоче бачити наслідування Візантії. Думаю, що се нерозважно кинена фраза. Боротьба князів в давній Русі залежала від причин, що глибоко корінили ся в суспільнім житю її, як то показали студії над історією давньої Русі за останніх 50 літ, і не були наслідком одної невірности, некультурности князів, а суворе часом їх поведження з таким же правом можна виводити з візантійського впливу, як т. зв. *Faustrecht* з римського. Загалі говорення про т. зв. візантизм в давній Русі має дуже мало ґрунту під собою, бо спочиває на свідомім чи несвідомім перенесенню на у.-руський ґрунт прояв життя московського; на у.-руським ґрунті-ж одинока, може, сторона, на яку можна напевно вказати як на наслідок візантійського впливу — се певна залежність єрархії від власти княжої.

На с. 15 д. С. зауважає, що слова П. про вплив мішаних шлюбів на сполучення Русі перейшла через „Достовірну літопись до Величка“. Аналогія між наведеними там уривками доволі слаба і може служити прикладом натягання лише подібних місць до спільного джерела або запозичення, які стрічаємо часом у д. С.*), а крім того помітимо ще ось що: д. С. каже за Величка, але місце, яке він цитує, стоїть не у Величка, а в переробці мемуара Титловського з збірника Лукомського (див. перед-

*) Напр. ще с. 116; на с. 135 нема дословно вписаного з Суражського, а є подібна думка і деякі подібні вирази.

мову до Величка т. IV с. VIII); далі — автор уважає „Достовірну літопись“ певним конкретним утвором і на с. 90 пробує навіть докладніше означити час написання і край автора. Але ся „достовірна літопись“ відома нам тільки з ноток Лукомського, що приходять при його писаннях, про джерела, з яких вони зложені; вже О. Левицький (Літопись Самовидця с. XVI) розумів, що се може бути й колективна назва для тубильних, українських літописей, і се питання досі застає ся нерозв'язаним. Що до оповідання про смерть Потія, на яке покликаєть ся д. С., то з нього нічого певного вивести не можна — перше, ми не знаємо навіть, чи воно взято з тої „достовірної літописи“, бо ся нотка може й не належати до сього оповідання, друге — хибні звістки про смерть того чи сього циркулюють часто і можуть попасти в мемуар далеко раніше смерті (пригадую собі некрольог Є. Рудіковського, надрукований перед кількома роками в К. Старині, а сам д. Рудіковський і тепер здоров живе!).

Для уваг про причини упадку у.-руської церкви послужила д. С. джерелом розправа О. Левицького (заміщена в Архиві Ю.-Зап. Руси, I. VI); д. С. виписує звідти буквально довші тиради (на своє джерело він покликаєть ся, але випадало-б поставити їх в „“) і мині здаєть ся такий спосіб трактування справи не зовсім відповідним для розправи. Не перевіряючи виводів д. Л., д. С. впадає за ним в недокладність, кажучи про спосіб поставлення єпископів в давній Русі. Д. Л. (с. 21) наводить епізод 1185 р., де князь не приймає єпископа, тому що „не избрasha сего людье землѣ нашей“ (Ипат. с. 425), але сей епізод стоїть одиноко і можна думати, що покликання на людей був лише претекстом; фактичний вибір, очевидно, належав до князя, чому літопись і каже часом за князя, що він постав єпископа (див. мій Очерк. ист. Киев. з. с. 365 і Годубинського Ист. рус. ц. I, 1, с. 310—1); пізнійше-ж, в XIV—V в., поставлене єпископів переходить, очевидно, в руки клира, як знати з протоколів митр. Теогноста (публікованих давнійше Васильевским, пердрукованих Головацьким і тепер на ново виданих у Реґеля, *Analecta byzantino-russica*) і з устава XV в. про поставленне єпископів, виданого в збірнику памяток руського канонічного права в Руській історичній библ. т. VI.

На с. 33 цілком безпотрібно бачить д. С. тенденційність в II.; подібні слабо уарґументовані уваги бачимо ще на ст. 72 (справа „мемранів“), 122 (про добровільне „відкликанне“ протеста православних). Взагалі треба признати, що в своїм аналізі д. С. часом трактує річи трохи залегко — так він збиває часом відомости II. тільки тим, що покликаєть ся на заперечення їх зі сторони уніятів (напр. с. 105, 131, с. 85 — де автор доводить щирість Потія патетичністю його слів);

але відомости уніятів могли бути так само сторонничі, як і православних, значить треба здати ще справу з вартости їх.

Але годі нам протягати свої уваги. Зауважу ще деякі браки що до бібліографії. Для характеристики Потія не використав автор дуже важного джерела його листів виданих в *Archivum domu Sapiehow* (т. I, 1892) дром. А. Прохаскою; меж иньшим тут знайшло ся-б дещо цікаве для справи про утиск православних, що над нею нераз застановляєть ся д. С. (такі напр. уваги Потія в N 409: *widze że ta hańba świecka potrzebuje karania, pomożcież mi jedno WMcie sua autoritate u pana, wszak obaczycie, jak ja ich uskromię, że się i drudzy kajać będą, bo dobrocią nic nie sprawimy u tego bydła nierozumnego*, або його викрик в тім же листі: *dla pana Boga, daj mu WMc łacinę!* і т. и. — (характеристику Потія по сім його листам дав д. В. Щербина в „Чтеніях“ Київ. істор. товар. VII). В сім же виданню знайшов би д. С. і документ (N 144, датований 10/IX 1595), що він подав в Антірривиса на с. 73.

Можна подекуди зробити ще закиди що до бібліографічного апарату д. С. — так кажучи про братства, називає він одного Флерова, про Курбського — лише Устрялова (а не Горського, Іванішова etc.); про жидовствующих проминає працю Никитського; але се вже річ другорядна. Натомість повинен я ще піднести одну річ, яку не мило бачити в дисертації з історії у.-руського письменства — се неконче поправна мова, значне число польонізмів і росізмів; такі вирази як *ввнесла* (с. 6), *згіршенє* (64), *безобразіє* (с. 21), *движеня* (25), *віроятно* (46), *мнїме* (58), *колибанє* (67) і т. и. ледви чи можна було уважати у.-руськими.

Я застановляв ся в горі над хибами праці д. С. Вони одначе зовсім не відбрають у неї стійности наукової. До сього року про Пересторогу малисьмо деякі поодинокі уваги, розкидані в працях історично-літературних, др. С. вперше переходить цілу II., не тільки критикою історичною, але й аналізою літературною, вказуючи зв'язки сієї намятки з пньюшою попередньою й низьшою літературою, і висловляє чимало ориґинальних думок; хоч не з усіма можна годитись, та годі заперечити, що аналіза його дає користну вкладку в науку що до літератури українсько-руської XVI—VII в. Менш ориґинального дають його екскурси, тим часом відтягають на бік увагу читача, доволі слабо прив'язані до основної теми (про К. Острожського, собор в Берестю, й особливо про С. Зизанія), хоч подають користні відомости й огляд поодиноких справ, а подекуди і вияснюють деякі суперечні питання.

Як перша більша праця, робить „Пересторога“ дра Студинського в усякім разі миле вражінє старанно зібраним матеріалом, детальною аналізою, ріжносторонністю студіювання; коли автор надаліше буде більш дбати про поглибленнє своїх студій, своєї аналізи й введеннє їх до якихось загальніших сум, то тим значно побільшить користь своїх дослідів; а тепер на закінченнє жичимо йому щиро енергії й поспіху в розпочатій науковій діяльності.

М. Грушевський.

Межигорській монастирь преже и теперь (Київські Епархіальні Відомости 1895, N 8).

Къ исторіи Межигорскаго монастыря (ibidem).

Прот. П. Орловскій — Киево-Межигорскій Ставропигіальний монастырь въ 1774 г. во время учрежденія архимандріи въ Запорожской Сѣчи. (ibid. N 18).

В Київських Епархіальних Відомостях минулого року уміщено три статі, присвячені одному з видатніших українських монастирів — Межигорському. Перша — се коротенький начерк історії монастиря. Межигорський монастир, що стоїть при Дніпрі, кілька верст вище Києва, був заснований ніби грецьким ченцем, що прибув до Києва разом з митрополітом Михайлом року 988; зруйнований за часи татарського нападу Батием, він був збудований вірше через два століття. По сім цілком легендарним періоді починаєть ся фактичне істнуваннє його в XVI—XVII в., коли він стає одним з найпопулярніших, і спеціяльно — у запорожських козаків. Межигорський монастир був військовим монастирем, а Запорожська Січ — його парафією. Тим-то служби божі в Січевій церкві правили еромонахи з сього монастиря і кожний Запорожець вважав за неодмінний обовязок хоч раз в своєму життю піти на прощу до Межигорського Снаса, а де-котрі з січовиків під кінець своєго життя приходили сюди, щоб скопати свій вік серед монастирської тиші в молитві й послушанні. Коштом Запорожців в Межигорі було збудовано лічницю й „шпиталь“ для покалічених і вельми старих січовиків. Весною року 1787 цариця Катерина II, що зимувала тоді в Києві, хотіла відвідати Межигорє, але за день до того, коли цариця мала приїхати туди, монастир до останку згорів. З того часу монастир перестав істнувати протягом цілого століття; в монастирских будівлях завели фаянсову фабрику, що (до року 1822) належала до київського маїстрата, а потім (1822—1876 р.) — до „вѣдомства Императорского Кабинета“. Року 1884 в третє засновано мужеский монастир; до заснованія багато спричинив ся київський митрополіт Платон, що сам і випросив дозвіл на се. При монастирі була заведена школа для духовних сиріт і шпиталь

для старих людей духовного стану. Але що справи монастирські вели ся дуже недбало тими монахами, що надіслані були сюди з інших монастирів, то, року 1894, мужеский монастир переіменовано на жіночий. Ся реформа дала добрі наслідки: черниці вельми працюють над тим, щоб монастир придбав собі гарний вигляд.

Друга — коротенька замітка належить власне до історії київського подвіря Межигорського монастиря, що засноване було з початку XVIII в. (1709 р.) в Києві на Подолі. На се подвіре звичайно заїздили Запорожці, що прибували до Києва в яких небудь військових справах, або своїх особистих. Автор замітки на підставі документів, знайдених в київській духовній консисторії, доводить, що церква на сьому подвірю во імя св. Пантелеймона була збудована в 1768 р. коштом всього війська Запорожського, а не одного лиш кошового суді Миколи Тимофівича, як думали до сього часу. Яко додаток до замітки, надруковано два документи 1767 р. — „прошенія“ до київського митрополіта Арсенія: одно — від ігумена і братії Межигорського монастиря, а друге — від Петра Калишевського, військової старшини і всього війська Запорожського; в обох просять дозволу збудувати церкву на київському подвірю Межигорського монастиря.

Третя статя основана на архивних документах київської духовної консисторії за 1774 рік. Запорожска Січ з початку своєго заснованія зачисляла ся до Київської митрополії, тим то служби божі і ріжні „треби“ в Січі і навкола Січі правили ченці київського Межигорського монастиря. Але в другій половині XVIII віку Запорожці пробують відокремитись від Межигорського монастиря і київського митрополіта. І от року 1758, коли в Січ приїхав з Греції, щоб зібрати гроші для запомоги бідним Грекам, Анатолій єпископ мелегіський, що був родом з українського Переяславського полка, то січовики витали його з великою честью, дозволили йому по січових церквах правити служби й задумали засновати у себе самостійну єпископію. Анатолій почав запрошувати до себе ріжних захожих сьвященників і ченців і поставляти їх до Запорожских церков. Але ігумен Межигорського монастиря зараз же удав ся до Синоду з доносом про заміри січовиків, і російський уряд примусив Анатолія вибратись з Січі і втікти за кордон. Потім, 13 років пізнійше Запорожці з своїм кошовим атаманом Петром Калишевським випрохали у цариці Катерини II і Синода дозвіл на заснованнє в Запорожській Січі окремої архимандрії при Самарській монастирі. Року 1774 на посаду архимандрита запорожського був закликаний еромонах Межигорського монастиря Володимир Сокольський і під його догляд перейшли всі запорожські церкви.

Звичайно, що новий устрій запорожського церковного життя не сподобав ся ченцям Межигорського монастиря, і вони удались до

Синоду з заявою, що їх монастир здавна посилає у Січ єромонахів правити служби і треби, що один тільки їх монастир мав право продавати воскові свічки в Січі; кажучи се, вони опирались на грамотах московського патріарха Іоакима 1688 р. й царя Петра I 1698 р. Далі ченці писали, що вони позбудуться значних доходів з Січі і не зможуть утримати себе при таких умовах, які повстануть по заснованню на Січі окремої архимандрії. Синод поручив київському митрополіту Гавриїлові вібрати відомости про матеріальний побут Межигорського монастиря і дати звістку про се в Синод, а також і те, на яких умовах повинна істновати ново-заснована архимандрія. Автор наводить в статі текст відповіді межигорського архимандрита про матеріальний побут монастиря, про його землі, маєтності, братства, про кількість селян в монастирських селах і т. и. Сей документ вельми цікавий і має велику вагу для історії монастирського володіння взагалі і для історії Межигорського монастиря з особна.

Київський митрополіт не встиг подати до Синоду ані яких небудь звісток про матеріальний побут Межигорського монастиря, ані своєї власної думки що до справи засновання нової архимандрії в Січі, що теж вимагалось від його: скоро Запорожська Січ перестала зовсім істновати, і нічого було й думати про заснування нової архимандрії. 4 червня 1775 року після приказу цариці Катерини II Січ Запорожську зруйновано. Володимира Сокольського, що був призначений на посаду запорожського архимандрита, 5 жовтня 1775 р. зроблено настоятелем батуриного монастиря. Се була нагорода за те, що він переконав Запорожців, щоб вони підлягли російському війську без жадної бійки та різанини. Запорожці справді поклали зброю, і таким чином дуже велике кровопролиття усунуто під впливом слів Володимира Сокольського.

Ю. С.

Князь А. Б. Лобановъ-Ростовскій — Русская родословная книга, вид. друге, 1894, т. I, с. V+467, т. II с. V+481.

Книжки сї представляють собою перероблене і доповнене видання генеалогічних таблиць, виданих вперше редакцією „Русской Старини“. Всього заведено коло шістдесяти ста родів, між ними чимало й українських; подано поколінні реєстри, з короткими поясненнями. Праця має характер підручника для справок; однак можна пожалувати, що джерела тих родословій звичайно не подано.

М. Г.

П. фонъ-Винклеръ — Русская геральдика, історія и описаніє русскихъ гербовъ, съ изображеніємъ всѣхъ дворянскихъ гербовъ, внесенныхъ въ общій гербовникъ

всероссийской имперіи, вып. I, 1892, с. VIII нум. + 48, III і II, 1894, с. IX нум. + 49—176.

Як поясняє в передмові автор, його видання має заступити урядовий „Гербовник“, неприступний своєю ціною, а заравом дати історію російських гербів, заступлену досі лише давньою працею Лакієра. Свою працю д. Вінклер поділяє на дві половини — основи геральдики і історію російських гербів, сподіючись умістити се в семи випусках. Видані три випуска обіймають більшу частину першого відділа, що займаєть ся апалівою і описею складових частин герба. Самі рисунки гербів приходять як ілюстрація відповідних уступів текста, а для вишукування їх має служити азбучний показчик на початку кожного випуска. Автор однак постановив змінити такий порядок і почавши з IV вип. подати всі герби „Гербовника“ (коло шістдесяти тисячі) в порядку азбучнім.

Ся геральдична праця може бути тим цікава для нас, що містить герби української шляхти, признаної російським урядом. Друга половина — історія гербів мати не більший інтерес, видані-ж випуски можуть служити для справок що до рисунків заведених сюди гербів.

М. Г.

Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича (1717—1767 г.), изданіє „Кіевской Старини“, подъ редакціей А. Лазаревскаго, часть первая (1717—1725 г.) К., 1893, ст. XVI+II+329, часть вторая (1726—1729 г.), К., 1895, ст. II+342.

Дневник Якова Маркевича, типового заступника аристократії лівобічної, поруч з дневником його „кондисципула“ Миколи Ханенка становлять першорядні джерела до внутрішньої історії лівобічної України в XVIII в. Дневник Маркевича видав 1859 р. в Москві в двох томах його внук Андрій Маркович („Дневныя записки генеральнаго подскарбія Якова Марковича“), але з значними скороченнями (більш як на половину) і поправками не тільки правописи, але й фразеології на мову російську. Се спонукало звістного знавця лівобічної України і невтомного робітника на її полі д. Олександра Лазаревського підняти нове видання сєї пам'ятки. Колиж лівобічна археографія в Росії зостаєть ся в неприкаяному становищу і немаючи свого органу, яким для правобічної України напр. є київська комісія археографічна, мусить тиняти ся в сусідах по ріжних видавництвах, то й „Дневник“ мусів шукати собі такого при становища і став виходити в додатку до „Кіївської Старини“. Таким чином протягом р. 1891—2 видрукована була перша, а протягом р. 1893—4 друга його частина. Призначаючи всю користь нового видання, трудно втримати питання — чи дійде воно до кінця? уважаючи на подану

редактором опись рукописей, прийдець ся на окінченне сего видання дати ще яких 6—7 томів, значить 11—13 років. Пожадати отже треба, щоб якась комбінація прискорила се виданнє.

В новім виданню редактор положив задачею дати новий і незмінний текст дневника; випущено лише менш цікаві виписки з інших книжок і писань, які часом приходять в дневнику, особливо філософічно-теологічного змісту. *Aquila muscas non captat*, але не можмо не піднести справи коректи; вид, в якому приходять ці ст. 314 т. II. відомі вірші Горация, надає думку, що вона мусіла-б бути поправійшою. Правда, що се все трудно при малім складі сн редакційних приводити до потрібної перфекції.

При тексті приходять подекуди поясненя слів і імен власних. Перший том попережає маленька стаття редактора про С. Марковича — в значній мірі се лиш витяг з його біографії тогож автора, виданої в звітній серії „Люди старой Малороссіи“ (К. Старина 1894, I).

М Г.

Прот. П. Орловскій — Грановскій протопопъ Іоаннъ Строцкій, какъ поборникъ православія на Украинѣ во второй половинѣ XVIII столѣтія (Київска Старина, 1895, XI стор. 119—144, XII стор. 328—340).

— Странствующій архіерей (1777—1778 г.) (*ibid.* 1896, I стор. 78—100).

Перша статя написана на основі актів переяславської духовної семінарії про православіє на Україні в рр. 1772—1783, що переховують ся нині в архіві київської консисторії; автор користував ся крім того в більшій часті польськими рукописями протоп. Строцкого в бібліотечі Києво-Софійського собора подаємо тут докладнійший зміст статі, що трактує відносини мало внясені доси.

Межи православними святицями на Україні в другій половині XVIII стол. відзначаєть ся як дбалий пастир о. Іван Строцкий (рук. р. 1746). Діяльність свою присвятив він виключно майже обороні переслідуваного тоді православія на Україні. Будучи протопопом в м. Гранові (Браславщина), що був осередком просторих дібр кп. Адама Чарторийського, з'єднав він собі вже в 60-тих роках прихильність дідиця і найбільше йому, его могутому впливови завдячував сей те, що ключ Грановскій не потерпів нічого від Коліївщини. Син кп. Адама Чарт. Адам був ще більш приязним до грановского протопопа, а приязни чи прихильности сій завдячує І. Строцкий те значіне, до якого дійшов він в 70-тих роках XVIII стол. Строцкий обудив в серці князя бажанє стати оборонцем

переслідуваної віри православної, і він обіцяв протопопови заступати православних духовних де лиш зможе.

За радою его та за дозволом переяславского епископа Іова Базилевича, під зарядом якого були тоді усі українські церкви, о. Строцкий скликав р. 1774 до Гранова збір значнійших святицників Грановского ключа, щоб вибрати делегатів в Варшавскій сойм; делегати малиб подати Повсечасній Раді просьбу про відновленє привілеїв східній церкві, і про кару за нарушенє тихже привілеїв. Подорож в Варшаву завдяки стараню кп. не проминула без успіху. Назначена соймом комісія прибула на Україну в марті 1775 р., і розсліджуване жалоб, поданих делегатами, принесло користні результати для гонених православних. Духовенство, з влячности за таку прихильність, зложило кп. Чарт. письменно подяку.

Хоча кп. А. Чарторийскій брав горячу участь в обороні релігійних прав всіх укр. православних, то всеж з добрих результатів его заходів користали якийсь час лиш ті з них, що пробували в добрах Грановских. В інших землях положенє православних справді було незавидне. Виравді видавано універсали в обороні православія, але се позіставало мертвою літерою, бо польска республіка і при охоті не могла перешкодити поступованю против універсалів. До того належить зазначити, що й унійтські митрополіти також немало прикладали рук до того гоненя православних. Автор статі наводить приклад, де не то що ті митрополіти спиняють виконанє універсалів видаваних в обороні православія, але навіть спиняють видачу подібних універсалів. Автор наводить лист митр. Л. Шентницкого, що спинив видачу універсалу в обороні православія. Коли в р. 1778 на внесені українськими делегатами жалоби мала бути дана православним сатисфакція від унійтів, Шентницкий просить нисьменно Раду відрочити остаточну резолюцію на внесеній православними меморіял, бо й унійти можуть неодну скаргу внести на православних. Він вносить меморіял з сторони унійтів, а проволоку, яка звідси наступила, задумав Ш. використати для забирая православних церковей, і т. н. Унійтські офіціали розсилали до більших панів листи, де давали їм вказівки, як мають навертати парід на ушю, як забирати церкви православні і як тому незаконному ділу надати вид законний. (Для прикладу наводить автор лист Любінського). До цікавитих успіхів тою дорогою Лев Шентницкий не дійшов, бо в дорозі з Варшави в Радомисль (де була тоді катедра митропол. унійтских) помер нагло в маю 1779 р. По смерти головного ворога православія здавало ся, що не трудно буде направити положенє православної церкви. Треба було зладити відповідь на меморіял Л. Шентницкого; за радою секретаря кор., приятеля Строцкого Коссаковского, і на порученє епископа переяславского,

виготовив Строцький, спільно зі всіма протопопами і старшими священниками, опровержене точок письма Л. Шептицького. Вибрані протопопи мали виїхати до Варшави і предложити его королеви і его Раді. Простору сю полемічну працю Стр., що переяславська консисторія признала „удовольственнымъ и годнымъ для дѣла“, наводить автор в цілій основі (на стор. 134—144). Одначе сей меморіял не досяг своєї мети.

Надужитя зі сторони офіціялів поступали дальше, однак в Гранівщині не важились они уживати незаконних способів для привертання народу на унію. Тим часом наслідник Льва Шептицького, І. Смогоржевський забажав конче привернути собі під послушенство протопопію Граповску, але не помогли ніякі намови, ніякі листи (стор. 329), бо Строцький за ніяку ціну не покпнув би грецької віри. Так отже головний ворог унії удержав ся, і заходи офіціяла Примовича, для того підняті, не довели до нічого. Удавану приязнь змінив тепер Примович на явну ворожнечу. В Гранівщині являють ся два вороги, що силою хотілиб змусити православних до прийнятя унії. Один з них Бернатович, комісар Гранівських маєтностей, а другий Єрліч, генерал польських війск в брацлав. воєводстві. На їх надужитя вніс Строцький меморіял, але се розуміє ся, зійшло без успіху. Аж р. 1786, коли Віктор Садковський, яко православний еп. переяславський, приїхав для огляду правосл. церков, Строцький особисто вніс ему скаргу, і знов кн. А. Чарторийський залагодив щасливо цілу справу.

Завдяки впливови цариці Катерини II почав ся рух в користь православня. Але такий стан тривав коротко. Вже в кінці 1788 р. незнати звідки почала ширитись неправдива вість про народний бунт против польского правительства. На Росію, що була зайнята війною з Турцією р. 1787 спала вина, що она має підпомагати до тої нової „коліївщини“. Рішено взятись до всяких способів обережности, установлено навіть осібні комісії (волинську, київську, брацлавську і подільську) для ближшого розслідження цілої справи. Тим збільшено ще більше паніку. Підозрітих монахів, купців, що вештались по краю, увязнено, а 18 цвітня 1789 арештовано Садковського і вкинено до вязниці. Строцького також візвано перед комісією брацлавську і загрожено вигнанєм, колиб не прийав унії. Але хоч був вже 70 літний старець, не настрашив ся сего і дальше боронив свого православня. Заходами Чарторийского позволено Строцькому оставатись в Гранові; охорони від уніятеких насильств не одержав сей протопоп жадної, але він з тими гоненнями зжив ся, не упадав духом і по увільненю заняв ся будовою нової церкви, а заравом виправив „Відповідь“ уніятекому митрополіту І. Смогоржевському, виступає остро против наруг і обид нанесених правосл. церкві.

Відповідь ту в перекладі з польского подає автор по російски (на стор. 343—357).

Тим часом, в половині 1792 р. Катерина II зайняла Україну і Литву; Строцький розвинув новий рух в користь православня. Нарід і духовенство домагалось від цариці дозволу перейти на православне. Але царица Катерина II довго опиралась тій просьбі, донерва заходами Садковского в цвітні р. 1794 наступив дозвіл вертати з унії на православне. Новим розказом з 16 мая 1794 поручено синодови постарати ся для о. Віктора помічників в тій справі вибрати з вишних епархий священників і вислати до него. Між тими помічниками Садковского в справі привернення уніятів на православне був і Строцький. 18 серпня 1794 р. відбував з'їзд всіх священників в Лебединськім мон. що до способів до привернення уніятів. Не маючи одвітних жерел, автор опускає опис місіонерської роботи о. Строцького. Зазначає тільки автор, що сповнились бажаня Грановского протопопа, що на Україні возняв дійсно „тишайший и чистейший греко-російского исповѣданія свѣтъ“.

В другій статі автор хоче вказати на основі певних даних самозваньство Євсевія, що користуючись невідрадним положенєм православних на Поділю і в Брацлавщині, хотів собі привластити митрополічий стіл в сих землях, що належали до Польщі.

Стрітившись в Молдавії з генерал-фельдмаршалом Румянцевим, що доводив російскою армією в Туреччині, назвав себе Євсевій прирзємским митрополітом, що утечею з тяжкої вязниці, на яку засудила его Порта за чорногорський бунт, спасає жите. Якийсь час оставав він при армії, а потім коло половини 1777 р., за дозволом Румянцева, поїхав в нишійну подільську губернію, де яко православний архиерей, признаний Румянцевим, проживав якийсь час в Могилеві над Дністром, а потім в Немирові. На вість про православного архиерея, богато з Українців, котрі не могли одержати рукоположення в Переяславі, почали з всіх сторіц Поділя і Брацлавщини удаватись до него за рукоположенєм. Тому митрополіт сей не був до впадоби уніятам, а до того і виешу російську єрархію зацпокоїло се наявленє православного митрополіта. Тож перенесено Євсевія з Немирова до Київа, до Пустинно-Миколаївского монастиря.

Сей побут Євсевія в київских монастирах широко описаний в актах київської духовної консисторії. Київський митрополіт Гаврііл поручив зібрати про жите сего митрополіта деякі дати, а доносячи синодови про прибуте Євсевія до Київа, долучив їх, та на се зажадав синод від Гавріїла грамот, що дійсно-б стверджували архиерейство Євсевія. Між тим Євсевій не вдоволяв ся тихим житєм в монастирі, він переходить з одного монастиря до другого, вимагає богатого прийнятя, а всеюди

достарчують єму чого хоче. Автор наводить вельми цікаві дати про поведженє Євсевія в Києві, з котрих аж надто наглядно показуєсь надмірне житє митрополїта; в протягу 436 днів вишло на него 48 відер горівки, 2180 кварт пива, і всяких иньших напоїв немала скількість; певно, подібного архиєрея нежав ще серед своїх мурів Київ! Вкінці хотів (в р. 1779) Євсевій перенестись з Кирилівського монастиря в Петропавловський, але на се єму вже не дозволено. Здаєсь почало духовенство сумніватись в правдивости сего митрополїта, і як автор пізнійше згадує, — може вже діставало в тій справі потрібні відомости з Царгорода. Рівночасно в Києві пробував в Катеринопільському монастири ширій приятель Євсевія, Теофіл, що назвав себе ігуменом сербської нації. З сим задумав Євсевій непримітно винести ся з Києва. Зготовивши все, що до подорожи було треба, Теофіл і Євсевій 14 жовтня 1779 в вечер вїхали раз на все з Києва.

Сї відомости документів київської консисторії доповняє автор незначними датами, що зібрав Коялович в синодальнім архіві і помістив в книзі „Історія возсоединенія западно-русскихъ уніятвъ старыхъ временъ“. В кінці зими 1780 був уже Євсевій в Варшаві, де одержав від короля дозвіл архиєрействовати на Поділю і в Брацлавщині і вернув в Могилев над Дністром, а коли в Могилеві непокоїв його уніятський офіціал Любінський, то перенїє ся з своєю консисторнею до Немирова. Тут уділяв многим рукоположеня, а духовним велїв про всякі обиди на православну церкву собі доносити. Немирівський дідич гр. В. Потоцький прихильно відносив ся до Євсевія, а навіть дозволив єму в домі устроїти церков православну. Тут трафив ся з ним характерний випадок: Любінський з шестидесятьма уніятськими понами, ухопив одного євщаника, що рукоположив Євсевій і удав ся з ними в с. Вїйтівці, що було приходом намісника протопопії Немирівської. Православну церков, майно її, забрав офіціал, а родину намісника розігнав. Вість ся обурила Євсевія, що ще євщанковав в Немирові, і він сказав: „поїдьмо туди всі й будемо бити за те уніятів“. Коли наблизив ся до Вїйтівець варід з радости почав дзвонити, уніяти кинулись на тих, що дзвонили, а митрополїт дивлячись на се велїв православним помститись за забране православної церкви. Вернувши в Немирів, митрополїт другого дня удав ся в Варшаву, щоб королеви пожалуватись на поступованє уніятів.

Але переяславський єпископ Іларій вїїє до св. Синода жалобу на Євсевія, що він неправно вмішуєсь в діла правосл. переяславської єпархії, до котрої належали всі православні церкви на Україні, Поділю і в Брацлавщині, а синод пропорутив російському послани в Варшаві, домагатись вигнаня Євсевія з Польщі; домаганє се дійсно осуцилось, а „вандрівний архиєрей“ поваджував з границь Польщі до Сучави...

На основі євїдоцтв, які маєм про побут Євсевія в Києві і в Подільській губернії, по думці автора, належить Євсевія признати самозваним архиєреем. Автор вказує на поодинокі дати, які наглядно вказують на те, що Євсевій був простим обманцем. Самозваньство Євсевія узнав крім того чорногорський митрополїт Сава Петрович, кажучи виразно, що Євсевій „не єсть архиєреем“, а Лев Шептицький каже, що рукоположенє Євсевія, то „хиротопія фальшивая“. Наконєць Синод в р. 1794 в § 10. інструкції свої для ігуменів і протоєреїв, на котрих наложено обовязок приєднати Українців до православної церкви, не признає рівнож Євсевієви власти уділювати важного рукоположеня.

Ол. Л.—ий.

А. А. Васильчиковъ-Семейство Разумовскихъ, т. V: приложенія къ біографіі кн. А. М. Разумовскаго, изд. А. Брикнера, Спб., 1894, ст. VI+398+портрет.

Князь Васильчиков на підставі приватних архивів задумав був написати історію роду Разумовських, історію незвичайного виходу в аристократію простої української родини і перехода її потомків в французьких аристократів, „неприступних космополїтів, переповнених феодальними забобонами“ (I с. IX); нема чого й казати, яку цікавість мала така робота для українських істориків, особливож важний був перший том (1880) присвячений старшому поколінню Разумовських. З т. III розпочалась біографія Андрія Кириловича, третього сина гетьмана, російського дипломата, якого автор характеризує як „дїтковите втіленнє космополїтизма“. Нововиданий том, за смертю кн. Васильчикова приготований дрюм Брикнером і видрукований коштом одинокого заступника гетьманського (правнука гетьмана) гр. Каміля Разумовського, пімецького аристократа (в Саксен-Кобург-Готі) і лютеранина, містить в собі окрім уривка біографії одної з дочок гетьмана — Наталї Загряжської, кореспонденцію гр. Андрія. Для України ся мало цікава, займаючись двірськими й дипломатичними справами російської держави. До тому долучено портрет Загряжської.

М. Г.

Выписки изъ полнаго собранія законовъ, 1895, in. fol.

Під такою загальною назвою надруковано 11 брошур in folio обер-прокурора св. синоду К. Побєдоносцева. Ся праця — то прості вицяги із „Полнаго Собранія Законовъ Рос. Имперіи“ по окремим питанням — земельного володіння, суду, кріпацтва та ин. і належить ще до 50 р., до часу об'єктивно-наукової діяльности сучасного обер-прокурора. Цікаві уваги єго на де-які постанови минулого віку, — постанови, що євїдчать про дикі тогочасні порови адміністраційні; у своїх увагах він дав їм справедливий присуд. Для нас вагу мають виписки єго під заголовком

„Малороссія“ у розділі 9 („Гражданские законы“). Тут наводять ся кілька фактів, що свідчать, — як каже автор, — „про силкування України держатись особих прав своїх і старання російського уряду більш та більш опутати її правами своїми. Усі коментарі Сената на т. з. „разговорные пункты“ дуже важні, яко зразок політично-под'яческої диялектики. Варті уваги резолюції, що не без особливої думки положив Петро I під пунктами умови, — резолюції, у яких таїть ся початок широкого втручання центрального уряду у всі справи України“. Витяги зроблено що-до заведення „словесныхъ судовъ“, поділу спадщини, роскошничих справ, справ магістратских та судових і внесення гетьманства.

О. Л.

Л. Вінеръ — Еврейско-німецькія слова въ рускихъ нарѣчіяхъ (Живая Старина 1895, I с. 57–70).

Займава розвідка д. Л. Вінера (Leo Wiener) присвячена жидівско-німецьким словам, які знаходять ся в язиках українсько-руським, російським і польським. Л. Вінер виказує походжене слів взятих з жидівско-німецького, а поміщених в словарях Носовича (Словарь білорусскаго нарѣчія, С. Петербургъ 1870), Желеховського і Недільського (Малоруско-німецький словар, Львів 1886), Ліндога (Słownik języka polskiego. Lwów 1854—60) і почасти також В. Даля (Толковый словарь живаго великорусскаго языка, вид. 2).

В нашім язиці, а іменно в білоруских говорах, вкорінилась купка слів взятих з жидівско-німецького языка. Декотрі з тих слів усього навіть проникнути в літературі язики Поляків і Росиян. Жидівско-німецька бесіда розвилась із східно франконьського, а почасти більше полудневого німецького наречія середних віків при помочи єврейського языка, з котрого она зачерла більшу скількість слів що відносять ся до релігії, філософії, науки і означають взагалі відсажені (абстрактні) поняття. На рускім ґрунті в склад тої бесіди ввійшло багато руских і польських слів, що вкуці з декотрими синтактичними і фонетичними особливостями славянських наречій утворили єго пинішну форму, звісну у самих же жидів під назвою жаргона.

Слова, взяті Русинами і Поляками від Жидів, самоперше походять з німецького і єврейського языка. Л. Вінер уважає жидівско-німецькими тільки такі слова, які виказують примітні жидівско-німецькі черти, а іменно: середнонімецьке *n* удержалось перед носовою суголоскою і не перейшло в *o*, на пр. *genumen* місто *genommen* [галицько-руські Жиди говорять часто *genimen*; — взагалі наші жиди *o* і *u* перемінюють на *i*. Кім гер місто *komim her*, *gekimen* м. *gekommen*, *Winde* м. *Wunde*,

Hind м. *Hund* etc.] *ei* і *i* перейшли в одвітні сполуки *ej* і *aj* (*ei* і *ai*), а не злились в двуголоску *ei*, як в німецькім пр. *wejs* знаю і *wajs* білий; *ch* остає гортаним у всіх положеннях.

З тих признак видко, що слова кум гер, шлеєр, шлех — взяті просто від Жидів. Здаєся багато німецьких слів дісталось до руского языка за посередою Жидів; але що они не мають примітних признак жидівщини, то треба подрібнійше і точнійше досліджувати, щоби провирити їх походжене. В польськім язиці (а звідти у Малорусів не виключаючи і Білорусів) суть слова *zegar*, *seber* [в Галичині *цебер*, *цебрик*, *цебричок*, *цебря*, *цебриня*, *цебринятко*; в наших горах подекуди уживають місто *дзитар*: „годильник“ „годижник“, а в Мармарошчині: „часувник“]*), в жаргоні *zejger*, *zuber* (*zeber*). Тут трудно порішити, хто від кого взяв і чи не взяли оба прямо з середнонімецького *saegare*, *zuber*.

В декотрих випадках жидівско-німецьке походжене слова помагає нам означити склад морфологічний. Жаргон розвив закінченя многого числа здрибнелих слів *lich*, *lach* по всій імовірности із *l* (*li*) німецького полудня + *aborove* *ach* (напр. *dornach*; — *Wolfram von Eschenbach* VI, 211); оттак „креплики“, що повстало із *Kreplich*, єсть словом жидівско-німецьким. Крім того значенє слова часто помагає дізнатись, відки оно взято; коли в рускім оно має те саме значенє, що в жидівско-німецькім, а тотό значенє німецькому не властиве, або оно означає жидівський обряд, звичай і т. и., то знов можна вірно виводити про жидівське походжене відносного слова.

Слова з підкладом єврейським не представляють жадних трудностей. Тут тільки треба різнити межі такими, котрі прямо взяті від жидів, і такими, що переняті від Німців в державних документах. Послїдні слова мож узнати по португальській вимові; до них належать: *раввін*, *рав*, *кагал*. Про другі слова мірковати слід тільки по так званім виголошеню польським, якого вживали і вживають в послїдні чотири віки рускі Жиди. Через єврейський язык треба розуміти єврейський язык середних віків; в склад єго входить язык халдейський. В сій розвідці „єврейським языком“ поіменованій згаданий язык ново-єврейський.

Жидівско-німецькі слова в руских наречіях мож розділити на такі скупні (групи):

1) Жидівська страва: *боксар*, *креплики*, *кугель*, *маца*, *фарфолі*, *хала*, *цимус*; з виключкою *хали* і *маци* другі іствá мали таку саму назву

*] Ueber die Mundart der Marmaroscher Ruthenen. Ein Beitrag zur ruthenischen Dialektologie von J. Werchratskij. Stanislaw 1883. стр. 49.

у західних Німців середніх віків і по части ще мають в Баварії і других західних сторонах Німеччини.

2) Жидівські занятя і уряди: балабос, балагула, бахур, тіморник, рабін (рав).

3) Жидівські празники і обряди: Гаман, кабала, кошерний, ліхтар, пейсах, пейс, талес, треф, хамец, шабаш, шлеєр.

4) Торговщина: дабара, махир, ребохи, тахлеваць, хаврус, шахувати.

5) Згідні і пестливі слова: агундер, беньоха, бейзехалеймус, фанаберія, шамбер.

6) Відність, страданє, несчасє: далус, капцан, слимазарник.

Далі наведені в азбучнім порядку слова взяті з жидівско-німецького. Приводжу тут тії слова разом з поясненнями подекуди мною скороченими. Декотрі реченя білорускі, яко дуже примітні, а записані прямо в уст люду поміщаю в натоках „“, декотрі власні замітки в лонаних скобках [ ].

Агундер (згідне слово, з жидівско-німецького: а hund, а hunder) песій сип, обдранець, обшарпанець. „Обшарпан ся, як агундер. Повели агундера в станок“. — Також в білорускім уживанє цугундер повстало з німецького zu Hunder переробленого на лад першого слова значить 1) собачник, злодій, лайдак, драбуга, „добре било-б, коли-б цугундера гетого в некрути прийали. Жид цугундер, єму нічого вериць“ 2) неня, строга кара, кайдани. „Узяли, повели на цугундер“.

Балабос (з єврейського) Жид-госнодар дому. „Позови балабоса“. Балабоска господиня (хазяйка) дому. „Балабоскі твоя казала“. [В Галичині: балабус, балабус; балабуста = хазяйка Жидівка коло Заліщик і в Київщині]. Тутка належать може білорускі згідні слова: балбос і балбос та московске: балбес? У Даля великоруске балбес об'ясняє ся виразами що підходть до галицко-руских: бовван, штурпак; глунтан, урвитель; великдан, хаблак, великоруск. балбесить, балбесничать шлендати ся без діла, пустякувати, укр. байдики бить, великоруск. балбешка кацавалок, ошецьок; дурачок, непотріб, негодай. [Тут згадаєм ще галицкоруске: бульбас, бельбас, укр. більбас; бельбасоватий = lümmelhaft].

Балагула (з єврейск., жидівско-нім. balagole. На полудни жиди вимовляють акцентованє о як у) фірман (візник) жидівський; жидівска будка (критий віз) до подорожи.

Бахур (В многих німецьк. говорах слово bacher, bocher, bager значить молодий чоловік, учитель, з єврейського bocher plur. bachorim, що значить молодого чоловіка, іменно що займаєть ся наукою талмуда)

1) згідно: дитя, іменно жидівске 2) байструк, байстря 3) любас „бахура к себе приймаєць“ 4) волоцюга, волоцюжник. В білорускім нарічю ще 5) пузась, черевась, черевко „викормив якого бахура“ 6) свинний не чищений самець, кнур, корноз, кнороз 7) молодий жид, що присьвятив ся науці талмуда. — бахурка гайта, гукля, женщина розпустна, блудниця. — бахурувати (білоруске: бахуроваць) за бахурами або любасами уганяти ся, з бахурами водити ся (о гайті). В білорускім ще: бахурок, бахурство. [Тут галицкоруск. бах = хлопець, Bube, Knabe; башиця = дівчина, Mädchen, Magd — ужив. у люду в Вишенці коло Городка].

Беньоха (в білоруск., з єврейск. benjachid = єдиний сип, єдинак, одинчик) 1) нянька, пестунка 2) пещене дитя, розвезена дитина „Дав Бог беньоху, все цапкаєцца да бенехаєцца з малим“. — Беньоханє: 1) няньченє дитини 2) Забавка з якою небудь річю 3) гайка, загайлива робота, нипанє, пиппанє, копирсанє. „До вечера будаєць гето бепеханє“. — Беньохи пустоці, баляси; гуцульске: фіфі-кікі. „Беньохи не доведуть до добра“. Окрім того беньохаць, беньохацьца, беньошка [Тут може назвище родове галицкоруске: Банах?].

Боксар (в білоруск. жидівско-нім. bokser, з німецького: Bockshorn, Ceratonia siliqua, гр. *κίβηρα* wegen des bockzenden Geruches der Blätter; у Русинів галицких: ріжки — декуди пр. коло Угнова: біб турецкий). „Гарелка з боксаром“.

Бейзехалеймус (з німецького böse (bejse) і євр. chalejmes = злі сип; уживає ся яко наруга або проклон пр. ale bejse chalejmes ouf dajn Кор = всі мутні (злі) сип на твою голову!) біда, чорна доля, тяжка невагода. „Будзець нам бейзехалеймус“.

Гаман (В місяці марті Жиди празнують пурім т. є. освободу від кормиги Гамана. На той празник Жидівки печуть трикутні пиріжки з маком або з повилами „гаманові вуха“, як наш люд говорить, а Nomentaschen по жидівському. Жиди виговорюють „Nomen“, однак у Русинів удержалась біблійна форма Гаман). 1) празник жидівський Гаман 2) особа, над котрою жиди буцім знущають сь. — Гаманувати бити і штовхати, як жиди Гамана. — Укр. гаман (deminut. гаманець) = скірянний мішок на гроші. момонка; мішочок на кресило; тож гаманчик = злодій кишенивий, мошенник Л. Вінер тут відносить. Оба послідні слова мали утворити ся з огляду на так звані Nomentaschen. В білоруск. гаман 1) ногорджений чоловік. „Усі кричаць на його, як на гамана. Напали, як на гамана якого“ [між галицким людом чути иподі лайку: „ти дурний гамане!“] 2) злий чоловік, злюка. „Понадзись тільки в руки гаману гетому“.

Гіморп (з єврейск., жидівсконім. gemore — часть талмуда що містить коментарії і т. п. написані після Мішна) хитрощі, мудрагельствуване, мудрагелюване, мудроване, мудриковане, пусті здогади. „Ти усе береш на гідори. Гіморами своїми спордив дзело“. Гіморник уж. Жидами — хитрець, хитряга, хитрак. „А гіморник, собацый син!“

Гой (з жидівско-нім. goj — християнин, мужик; в єврейск. — люд, згідне слово, котрим іменують жиди християнина. [Іноді чути між людом галицким лайку: дурний гою! = дурний хлопе!].

Дабара (євр. dabar слово; dabeg говори, розкажи нісенітницю) ляпун, ляпа, тріскач, пустошеля, бовтач, що вені-теревені править. „Не переслухаеш добару гетого“. Дабариць пусте молоти, пусте розказувати, небилити, билити [тут відай належить коло Львова уживане слово вдобарити пр. не могу вдобарити = не могу догліпати ся. укр. роздобарювати = пусте говорити, говорити не до ладу, тратити часу на непотрібні розмови].

Далус (з єврейского; з жидівско-нім. dales; тото слово переняте многими німецькими наріччями) 1) непорядок, безлад, нелад 2) нужда, біднота.

Кабала (з єврейск. середник віків; рускі Жиди виговорюють кабола, що у них значить містичне викладуване теології) 1) викладуване з карт, ворожене. Кабали класти. 2) [шідсоки, шідстун, хитрощі пр. людські кабали]. Кабалярка, що з карт ворожить або читає долю. [Закабалити неправдою когось обсилити, умотати, заневолити]. В білорускім кабалá 1) клопоти, непокоєне. „Взяв кабалу на свою голову“ 2) головоломне діло. „Кинь ти гету кабалу, не ломай голови своєї, 3) обман, дурниця, пусті брехні. „Ат, все гето кабала“. [Кабальник Ränkeschmied].

Кагал (з єврейск. — в жидівско-нім. Kohal або Kol значить множество, збір людей; потім члени товариства. Португальскій спосіб вимови Kahal свідчить о раннім уживаню того слова) 1) жидівске духовне товариство „Нехай вас кагал розсудвиць“ 2) жидівска школа. „Як в кагалі нічого не чуто за вашим криком“ 3) товпа, купа, горшак. „Там цілий кагал їх зобрав ся“. Кагалом товпою, купою. „Вошли кагалом і бацька з жигалом“. Кагальний шопалежить до жидівского духовного товариства, [кагальник]. Кагалити ся товпити ся з криком.

Капцан (з жидівско-нім. Kabzen означає того що збирає милостиню, милостинника; оттак: бідака, бідолаку, бідолаху з єврейск.) 1) обідранець, драстигуз, драцяр, голодранець, обдергас, обдертус, бідвяга, іменно жид; слово згідне „Капцани ополонили. Чого гетий капцан при-

взяв ся к нам. Вдайце гетому капцану хорошенько“. Капцані лахмани, лахи, лахмія. „Капцани свої разложив. Ходвиць в капцанах. Жидівскі капцани“. [В галицко-руск. скапцаніти = скапурити ся, капцаном стати, з'убожити, збідніти; пр. скапцанів жид зовсім, буде ему небавом капурець].

Кошёрний (з єврейск. кошер = гожий до їдіння, придатний на їду і в загалі річ позволена). „Каждая вещь у жидов подлежиць кошеру“. „Перед скоцни у жидов кошер, а зад треф“.

Креплики (з жидівско-нім. Kreplich, що своєю дорогою взято з нім. Krapfen) 1) ниріжки начинені посіканими грибами, сливками, капустою тощо, до борщу. 2) [тіста смажені в маслі, цукром посипані, хрупкі або хрусткі і тому часто звані по рускі „хрушники“ або також „хруплики“; послідне слово переробила людова етимологія з слова „креплики“, а то з оглядом на глагол: хрупати = knupfern].

Кугель (жидівско-нім. Kugel з нім. Gogelhopf, Gugelhopf) в Галичині гугель. Жидівскі гуглі [зр. укр. бублик].

Кум-гер (не з нім. kommen Sie her, а з жидівско-нім. kumher) жартовливо: „Кум гер сюди. Кум гер на кльоцки“.

Ліхтар (імовірно з жидівско-нім. Lichter. — Luchter, lichter, lucerna Dief. Grimm. VI. 833) свічник, підсвічник. „Ліхтар жидівскій украв“. — Ліхтарний шопалежить до ліхтаря. „Ліхтарний вершок“. — Ліхтарня = Laterne [Ліхтарник = Laternenträger, Laternenputzer, чек. lucerník, росс. фонарик].

[Локшина. Локша імовірно з жидівско-нім. локшине; у жидів коло Станиславова: Langschnitt (лонгшніт). З „локшина“ повстало в ма-лоруск. коротше слово: локша, а з того мабуть великоруске: лапша].

Махир (з жидівско-нім. macher, з німецк. machen, властиво орудник, фактор. З того розвилось в білоруск. значене плут, мошенник, той, що орудує неправим ділом, обманець. В польскім язичі те слово під впливом німецк. Mäkler перемінилось в machlarz, а віден перейшло оно до нас і до Білорусів) „Видали ми таких махиров много“. — Махирскій = плутовскій, мошенничий. „Махирская ухватка“. Махиріць ханатнею жити, жити хитро-мудро невеличким коштом. „Досиць тебе махиріць, возьмись жиць хорошо“. Махляр обманець, мантяр. Махлярка обманця, мантярка. — Махлярство обманство. — Махлювати обманювати. [Замахлював гроши = обманчиво гроши утопив піби то в якісь підприємстві, затратив гроши способом ма-тярским]. В білорускім іце: Махлеване. Махлеватий. Махльовка.

Маца (жидівско-нім. maza з єврейск. В Туринії печуть так звані Matzkuchen, щов би наші палянички: плоскі коржики, покриті

верствою сира (творога), що крають ся на чотирикутні кусники жидівські опрісники, що їх готовлять на жидівські свята пасхи. „Жиди мацу пекуць. Сквородники твоє тонкі, як жидовская маца“.

[Мойра (єврейск. мора = timor, reverentia; жидівск. мойре) боязнь і честь заразом; острах. Має перед ним мойру].

Пейс (з єврейск. значить волосє на висках; відти жидівско-нім. pejes мовби многе число) „Пейс твой видзєру, подай моє гроши“. — Пейси. Пейсаки. Пейсаки. „Пейси тобі за гетакое дзєло оборву“. Також розпущєне волосє загалом, патли. „На што ти дзєвуля розпусціла своє пейси?“ — „Пейсахи видзєру, коли не справдзіш“. Пейсик diminut. „Пейсики своє випусціла спод наміотки“. Пейсатий з пейсами, Жид-пейсач старєсвітєкий Жид з пейсами.

Пейсах (єврейск. пасха, жиди вєговорюють pejsach) жидівський празник опрісників. „В самий пейсах обокрали жиди і пейсахи не шанували. Жиди для пейсахи мацу пекуць. Пейсаховий. Пейсашний властивий пейсахи; в час празника опрісників уживаний. „Пейсахова гарєлка. Пейсашні ложки. Пейсашня посуда“. — Пейсаховка горівка, котрої вживають Жиди у свята опрісників. „Пейсаховкою почествовав мене“.

Рабін (з єврейск. в жидівско-нім. rov значить духовник, а rebe учитель, духовник, пан господин, між тим скорочєне reb значить пан). „Пойдзєм до рабіна, нехай тобє присягу дасць“. Рабєй idem. „Жиди во всем слухаюць своєго рабєя“. Ребє = пан. „Будзь ласкав, ребє Іцка, дай в кредит соли“. [Рабінувати = рабіном бути. пр. Тобі Мойше рабінувати. В одній українській думі задержала ся старинна форма рав. „Буть міні тепєр у Білій церкві наставним равом, Назвав мене козак мостивим паном гл. Записки о Южної Руси из. П. Кулишъ I ст. 59].

Ребохи (з єврейск. жидівско-нім. gewach значить: прибилъ, барш, зиск, дохід. — На Білоруси тото слово перєроблєно під впливом виразу рабownik, грабитель. На Українї-Руси Жиди вєговорюють rejwach, в котрїм то видї находить ся тото слово у Русинів галицких та в значєню одміннїм) плутовскї доходи, зривки. „Нахватав ся ребохов. — Ребохами не разживєш ся“. — Рабохом (в Галичинї: ребухом) хабарї, кубани, зривки мов грабїж. „Рабохом схвалїв у мене, каб єго за живот хваціло“. Рєйвах галас, гвалт. Рєйвахувати галас підняти (о жидях) [жиди счинили рєйвах і гвалт великий].

Слимазарник (В жидівско-нім. schlimasel значить зла доля, лиха надь, зла судьба, злий рок; ничгїд, ничпїтїм, негодяй, пройдисвіт. Тото слово зложєне з нім. schlimm + євр. masel (= звїзда, відтак: щастє); відси попало оно в німєцкї нарїчя в видї schlammassel, schlamm-

assen і мабуть Schlehmihl. Рускї жиди перєробили єго на славянський лад (в польскім: ślamazalnik) додавши до него закінчєне ник і посунувши наголос на вторий склад від кінця, по аналогїї з другими словами закінченими на альник: schlimesálnik = тухтїй, негодяй, замяло, почувайло; залога; лєдашук, лєдарь; паскудник — і жєньского рода: schlimesalnize залога, масєса (уживає у Лємкїв); почувайка, мазниця, мазуля, паскудниця, пляха) досл. слиною запацьканий мальчук, мазунчик, мазниця 1) гидкий смаркуль, гидкий смаркач; нехлюйник, слинавець. „Куди ти лєзиш, слимазарник?“ 2) партола, партич, пустий ремєсник. „Гдє тобє слимазарнику гєто здєлаєць?“ Слимазарний досл. заслинєний, обсмарканий, запацьканий, замазаний, мазуратий (ужив. у Лємкїв); — малий і худий, пиклий, млавий. „Слимазарное дзиця“ = никла дитина. — Слимазарнєцький худєнький, слабосильнєнький. „Слимазарнєцький який твой хлопчик“. Слимазурїць 1) марати мов слиною або соплями, обєлинувати, обсмаркувати. „Не шиєш, а тїльки слимазуриш полотно“ 2) мяти в руках, пияво занимаючьсь. „Досиць тобє слимазуриць книжку“. 3) дов. заслимазуриць запацькати, заязозити. „Досиць тобє заслимазуриць шицїцьо. Заслимазурила полотно“. Слимазуриць ця 1) замазувати си, замарувати ся смарками. „Дзиця слимазурицьця“ 2) пияво займати ся. „Досиць тобє слимазурицьця коло гєтєй роботї“. — Слимазурник 1) мазунчик, смаркач, слинавець, „Оботри гєтого слимазурика“. 2) плохий ремєсник, партич. „Слимазурик гєтий не здєлаєць хорошо“. — Слимазурница 1) смаркуля, мазунка, нехлюя, нехлюйница. „Оботри слимазурицу гєту“. 2) малолїтка, ще не вийшовша з лїт дїтєких (з дїтєтва). „Слимазурицу гєту єще не порє видаваць за муж“. 3) Плоха робїтниця. „Проч слимазурица, ти тїльки порциш роботу“. Слимазурний 1) слимазарний „Слимазурицький хлопчик. Слимазурица дзєвчєнка“ 2) Гидкий, нечистий, мазуратий, запацьканий. „Слимазурицькими руками берєш ся за бєлизну“ 3) пиявий, дрїбничковий. „Слимазурицькая робота“ [Слимазар (уж. коло Мостиск) = слимазарник. Слимазарити (уж. коло Мостиск) поволї і злє робити]. При перєходї в білорускє людєва етимологїя бачучи в тїм словї то слимак, то мазаць перєробила єго на білоруский лад: „слимазарник“ та надала значєня, що впливають з тої хибної етимологїї. „Слимазурицький“ з своєї сторони показує на дальший вплив тої же етимологїї що видить в нїм: мазур (від мазати, білоруск. мазаць).

Талєси (з єврейск. жидівско-нім. tales = талар, мантїя, керєя, плащ) покривало з тонкої шерєтяної ткани уживає жидами під час молєня. „Жид без талєсов в дорогу не поєдзиць“.

Талєваць (з єврейск., жидівско-нім. tachles значить цїкь, окомїя. Відти утворєне дїєслово fortachlewen (нім. ver + жидівско-нім.

tachlewen) проциндрити, розтратити, розточити, розтринкати. В польскім, а також білорускім і галицкім відшиблена приставка, котру почували німецкою, і осталося tachlewen, tachlować тахлювати що має противне значенє від tachles) матачити, розтратити, заподіти обманно. „Ти, як видно, тахлюєш грошиками. [галицке Перетахлювати = з рук до рук передавати і обманно запропастити. Затахлювати (коло Мостиск Затахлювати) Затахманіти (в Самбірщині) замантачити; сховати украдене].

Треф (з єврейск. слова, що означає річ або живину розірвану дикими звірами, жидівско-нім. trejf нечистий по закону) „Свині для жидов треф“. „У мене трефу ні на што нема“. Трефний. Траф. Трафний. [Стрефити ся у жидів: зробити ся трефним. Стрефила ся курка (коли не зарізано по приписам жидівського закона).

Фанаберія (з єврейско-жидівск. berje ствір, чоловік хват собі, удалець, майстер; sich berjen мужати ся, храбрувати, бадьорити ся а fajne (нім. fein) berje гордий родом, юрливий, гуцульске, пурявий; чванько, хвалько, хвастун. При переході в рускі говори „фанаберія“ вадля закінчення свого приняло відсажене значенє) чванство, спесивість, гордота. „Збили ему троху хванаберію дурною“. Хванабер чванько, гордій. „Не чедай ся з хванабером гетим“. Хванаберик dem. — Хванабёрка гордійка. Хванаберистий. Хванаберливий. Хварабёрний чванливий, чванний, гордий — у Гуцулів: фіцігёрний. Хванабёрицьця гал. фанаберити ся.

Фарфолі (лат. far мука) з жидівско-нім. farfel, що знов походять з середненім. farfeln pl. geriebener teig (терте тісто), gequirlte Eier (колючені яйця), mhd. varvelen, pultes etc. Grimm, Deutsches Wörterbuch III 1332) мілко потовчене, висушене пшеничне тісто на старт перлових круп. „Мала к свату фарфолі готовиць“.

Халá (з єврейск., жидівско-нім. shale = ниріг) пшенична булка жидами зготовлена на сабаш, над котрою они молять ся в навечерок суботи. „Жиди вже хали наекли. Халу в полу, а гугель за пазуху“.

Хамец (з єврейск., жидівско-нім. chomez щось квасного) хліб, так погордливо прозиваний жидами в час празника опрісників, перед котрим, по закону Мойсееву, они повинні виносити геть все квасне з дому, а також хліб. Селяне сміють ся з Жидів, мов они перед сьвятами своїми вигоняють хліб кажучи: „Хамец, хамец, ідзі вон!“ а по скінченю празника мов то звинюють ся перед хлібом кажучи: „Хамец, хамец! ходзі в хату; то не я казув: ідзі вон, а собака брехнув“.

Хаврўс (з єврейск., жидівско-нім. chawruse = товариство, обчество) тайна умова стоваришенє, сїлка. „У тебе з ім хаврўс“.

Цімус (жидівско-нім. zimes, з нім. der Inbisz, Imbisz, Immis, Immes = Zwischenmall; mhd. daz und der imbiz, imbiz. — Z'Imbisz (z'immds) eszen. Daherauch substantive das Z'immds. Schmeller, Bayerisches Wörterbuch I. 292. Das Zimmes. Das vocab. venez.-tedesco v. 1460 gibt zimmesz durch vivanda. „Leer waren zimmesäck und schmalzkübel H. Sachs ib. II. 1125) зварені і присолоджені медом морхва або пастирнак (пустирнак). „Ти сподзєвав ся на цімус жидівский, да не готовили его для тебе“. [У Русинів галицких: цимес = жидівскі присмаки; сластьони. — насмішливо: Жидик солодкий, як цимес].

Сабаш. Шабас (з єврейск. шаббат, жидівско-нім. schabes, субота, день відпочивку. — Вже в початку шіснацятото віка слово „шабаш“ уживалось жидами для означеня дрібної монети. Мойсей га-Гола в города Лида в Виленьскій губернії писав в 1515 р. „шабаш“ для означеня шага подаваного музиканту, як догадує ся А. Гаркави, з оглядом на східний оклик (персидскій) ша баш = будь веселий!) Шабас сьвяткування суботи у жидів. „Жид круциць і шабасу не глядиць“. Шабаш 1) перепочивок, віддих, вільгота, полекша. „Коли примем ся за дзело, тогди нікому шабасу не дам“. 2) В людов. знач. досить, повно, дальше вже годі. „Шабам тебе даваць на веру, бо круциш“.

[У лопманів українських на Дніпрі єсть кличка: „шабаш!“, команду „стерника“ (керманича), щоб гребці перестали гребти веслами. Вже у Котляревського Енеїді находимо:

„Хваліте“, крикнув, „братця Бога,
Гребіте дужче, яко мога,
От перед носом Тибр у нас;
Ся річка Зєвсом обіщана
І з берегами нам оддана
Гребі! — от закричу шабас!“

Писання И. П. Котляревського. Санктпетербург 1862. стор. 123]. Шабасний. Шабашний. Шабасовий — з сабашу, призначений на сабаш. — Шабасувати білоруск. Шабасоваць обходити шабас сьвяткувати шабас. Шабасовка. Сабашівка 1) шапка шабасова. 2) горівка на сабаш 3) сьвічка, що запалюють жиди в навечерок суботи.

Шамбер (як фанаберія зложено з fajne + berje, так шамберія єсть нич иньшого, як schejne (нім. schöne) + berje т. є. хороший (іронічно) молодець; хитрак, плут, мотяга. Тутка також належить великоруск. шалбёрпичать -- вести пусте житє, без діла час проводити і польск. szalbierzyc -- плутовати, матачити, мантачити. szalbierstwo ==

плутовство, мошенництво, матачня) обманець, мантяр, манитель. „Невір гетому шамберу; не позичай гробшей, скруциць“. 2) сьміхованець, сьміховалець, сьмішко, сьмішок; висьмівка. „Шамбер гетий усякого пересьмеєць“. 3) шуткар, жартовник; тріль (ужив. в Золочівщині).

„Ой ти Ваничка, шамбер,
Не бери мене за ручку цепер“.

Шамбёрка манителька, мантярка. Шамбёрливий. Шамбёрний насмішливий; трільоватий; плутовский. Шамберство 1) підцьковане, підюджуване, підтровлюване, підщуване 2) хитрість, підступ; викрутаси. Шамберинне 1) підцьковуване 2) уживане лукавих способів, викрутасів, крючків; крючковане. Шамбериць доверш. Подшамбериць 1) підцьковувати, підбехтувати, під'юджувати 2) хитрити, лукавити; злукавити, лукаво здіяти; покривити. 3) насміхати ся; трільовати 4) дов. Пошамбериць сплутувати, сплутняжити; покривити, обманно поклукати; 5) Сшамбериць утащити, ёцунути і потику вишести.

Шахрув'ати білоруск. Шахрoв'аць (в жидівско-нім. нема того слова. Єсть лишень socher з єврейск. = купець і schöjre = товар; крім того єсть слово sacher = прибуль, прибуток. В мові німецких злодіїв, в котрій єсть багато слів єврейського походження, sacheru і schacheru уживає ся в значеню покупати, закупувати, обманювати. Відтак тото слово попало в язык німецкий, а відти в польський і малоруский. Білоруске „шахир-махир“ (уживане також Русинами в Галичині) легко об'яснити з віддільних тих слів — порівняй: махир) мантити, обманювати, лгати. „Не шахруй коло мене. Як в картах шахруєць Не правда, шахруєш“ (= лжеш). Шахир-махир 1) способом мантярским, мошенничим робом; марнотратно. „У его усьо добро шахир-махир пошло“ 2) плутовство. „Пустить ся на шахир-махир“. Шахрай мантяр, ошуканець Шахрайка обманця. Шахрайский обманний. Шахрайство обманство, обман.

Шлеєр (з жидівско-нім. schlejer, нім. Schleier) 1) Повязка наголовна з тонкого полотна, котру Жидівки-невісти посять мов чінець. „Не хочеш у нас жиць, будзеш шлеєри жидовкині миць“. 2) повязка мов вуаль (заслона, велон). „Обв'язалась шлеєром, як жидовская невеста, штоб не загорець“.

Шлех (жидівско-нім. і німецк. schlecht плохий, злий) 1) послідуща дрянб, дрянб пуца, послід, вибірки, вибракуване, збракуване, збрак. „Сам лепшенькоє вибрав, а миє усьо шлех оставив“ 2) сволоч

збрід, брідня, голота, ометія. „Шлеху гетому ніколи не уступлю. Коли-б хто добрий говорив, а то шлех. Ти против мене шлех“.

[Шляг (нім. Schlag; галицко-руск. людом переняте від жидів, з котрими люд часто зносить ся). Шляг би тя трафив, у польского люду: szlag niech cię trafi].

Окрім тих тут наведених слів єсть, надійсь, єще декілька уживаних тут і там межі людом, хоть і не записаних в книжках. За такими словами також слідити належить і провирити їх походжене так, як се зробив Л. Вінер в своїй цікавій розвідці. Не одно слово що в німецкого походить дісталось імовірно до нас носередно через жидів. З єврейского через Жидів дістались декотрі слова також в другі язики європейські пр. в німецкий, польський, російський...

Іван Верхратский.

Pamiętnik fizyograficzny. Wyd. A. Ślusarski i Br. Znatowicz. Tom. XIII, Варшава 1895, 4°.

Dział I Meteorologia i Hydrografia. 1. Zestawienie roczne spostrzeżeń dokonywanych na stacjach meteorologicznych w ciągu roku 1892. (Стор. I—XX).

Спис щоденних спостережень метеорологічних з р. 1892 доконаних в 31 станциях метеорологічних секції цукрівничої варшавського відділу товариства пониряня російського промислу і торгoвлі, з котрих одна (Житинь) лежить в губернії Волинській, а сім в губ. Подільській (Соколівка, Стрихівці, Уладівка, Немірче, Стрільпики, Борівка і Бершад).

2. Wypadki spostrzeżeń meteorologicznych etc. (Стор. 1—137).

Єсть се дневник цілорічний спостережень метеорологічних з року 1892, доконаних на станциях висше згаданої секції цукрівничої.

3. Wykaz spostrzeżeń fenologicznych z roku 1892 nadesłanych do redakcyi „Wszecchwiatu“. (стор. 138—152).

Виказ пори розцьвіту і дозріваня овочів рослини поручених редакцією до обсерваций — однак мале число стаций (10), з котрих кожда майже лежить в ив'шій губернії (одна з них Фусів в волинській) не дає нам можности ні відповідної підстави до випровадження загальніших уваг.

Dział II. Geologia z chemią. 1. objaśnienia do mapy geologicznej gubernii Lubelskiej przez D-ra Jana Trejdosiewicza (стор. 1—23):

Єсть се перша половина докладної мапи геологічної губ. Люблинської в відн. 1 : 126000.

З доданої статі про виступлюване утворів крейдових, треторядних і напливових, на поверхні губ. Люблинської, мусимо уваглядити хоч коротко те, що відносять ся до околиць Холму замешканих Русинами.

Цілий той простор займають майже виключно верстви утворів крейдових, лиш тут і там покриті они верствами напливовими — відкриті місця звітріли і змінились на просторі орні поля; верстви міоценьські займають обшир без порівняня менший від верств крейдових, на котрих безпосередно спочивають, а суть они останками давного міоцену, сполуканого водами ділювіяльними.

Ділювіюм складаєсь в піскової гливи і глини мамутової (löss.).

2. Rudy żelazne ze wschodniego okręgu górniczego etc. K. Koziorowski (ст. 25—29).

Dział III. Botanika i zoologia. 1. Przyczynki do znajomości flory krajowej przez Józefa Paczowskiego (ст. 1—34).

Між иньшими подибуєм тут і опис рослин, що їх автор зібрав в околицях Деражні в Летичівським повіті на Поділю. Автор виказує безосновність твердження проф. дра А. Регмана мовби то Поділе стало-вило найдалше на захід висунений кінець високорівні чорноморської (A. Rehman: Podole Pokutskie. Wszechświat. 1893. № 33) бо:

1) вже в географічних причин се неможливе, бо Поділе на схід як раз обнижуєсь, за те стоїть в тісній звязи в підгірєх Карпатським;

2) многі із рослин, які проф. Регман подає на потвердженє своєї гадки, належать до так званих „космополітів“, або непевних, що до свого походження;

3) суть вправді рослини що мають безперечно характер східний — але на Поділю знаходимо зарівно і рослини, що зайшли туди в півночи а навіть із Балкану (через Бесарабію), більшість однак має характер безперечно західний, що промаває за тим, що Поділе як під виглядом географічним так і фльористичним єсть як раз найдалше на схід висунений кінець карпатського підгір'я.

2. Sprawozdanie z wycieczki botanicznej odbytej w okolicy Koła i Sompolna w r. 1891 i 1892. D. Drymmer. (стор. 35—51).

3. Materiały do flory wodorostów okolic Międzyrzecza. Tab. I. Eichler B. (стор. 53—63).

4. Przyczynek do flory wodorostów okolic Warszawy. Wl. M. Kozłowski (стор. 65—73).

5. Rośliny zebrane w gubernii wołyńskiej w r. 1891 przez Annę Mochlińską (стор. 75—95).

Спис рослин зібраних авторкою в повіті Володимирським на Волини а головно в селах: Фусів, Княже і Шпиколоси (на границі Галичини), на Полісю і в повіті Лудькім.

6. Studya nad pierwotniakami okolic Warszawy przez J. Eismonda. Tab. II. III. IV. V. (стор. 97—227). I. Раковський.

Видавництва й книжки, обговорені в сім томі:

Кіевская Старина за р. 1895.

Zbiór wiadomości do antropologii krajowej, т. XVIII 1895.

М. К. О религии поганских Словян, 1894.

И. Филевичъ — Очеркъ карпатской территории и населения, 1895.

А. Трачевскій — Русская история, том I и II, 1895.

С. Миропольскій — Очеркъ истории церковно-приходской школы отъ перваго ея возникновения на Руси до настоящего времени, II, 1895.

А. Павловъ — О началѣ Галицкой и Литовской митрополии и о первыхъ тамошнихъ митрополитахъ по византийскимъ документальнымъ источникамъ XIV вѣка, 1894.

И. Д. Тихомировъ — Галицкая митрополия, церковно-историческое исследование, 1895.

Monumenta mediae aevi historica, res gestas Poloniae illustrantia, т. XV, continet: Rationes curiae Vladislai Jagiellonis et Hedvigis regum Poloniae 1388—1420, 1896.

Dr. I. Franko — Z dziejów Synodu Brzeskiego 1596 r., 1895.

Др Кирило Студинський — Пересторога, руський памятник початку XVII віка, історично-літературна студія, 1895.

— Причинки до історії унії, критичні замітки на розвідку дра І. Франка п. а. „Z dziejów Synodu Brzeskiego 1596 r.“, 1895.

Межигорскій монастирь прежде и теперь, 1895.

Къ истории Межигорскаго монастыря, 1895.

Прот. П. Орловскій — Кієво-Межигорскій ставропигіальний монастирь въ 1774 г., во время учреждения архимандріи въ Запорожской Сѣчи, 1895.

Князь А. Б. Лобановъ-Ростовскій — Русская родословная книга, т. I и II, 1894.

П. фонъ-Винклеръ — Русская геральдика, история и описание русскихъ гербовъ, съ изображеніемъ всѣхъ дворянскихъ гербовъ, внесенныхъ въ общій гербовникъ Всероссийской имперіи, вып. I—III, 1892—1894.

Дневникъ генеральнаго подскарбія Якова Марковича (1717—1767 г.), т. I і II, 1893 і 1895.

Прот. П. Орловскій — Граховскій протопопъ Іоаннъ Строчкій, какъ поборникъ православія на Украинѣ во второй половинѣ XVIII столѣтія, 1895.

— Странствующій архіерей (1777—1778 г.), 1896.

А. А. Васильчиковъ — Семейство Разумовскихъ, т. V, 1894.

Выписки изъ полнаго собранія законовъ, 1895.

Л. Винеръ — Еврейско-нѣмецкія слова въ русскихъ нарѣчіяхъ, 1895.

Pamiętnik fizyograficzny, т. XIII, 1895.

З ТОВАРИСТВА.

Загальні збори Наукового Товариства імени Шевченка

відбули ся д. 4-го н. ст. червня у Львові при значній участі членів львівських і замісцевих. Голова товариства п. Барвінський відкрив збори о год. 3¹/₂ промовою:

„Сьвітлі Збори!

Як-раз три роки минуло з того часу, як наше товариство перемінило ся в наукове. Третій раз сходимо ся на загальні збори і тепер можемо по трірічній діяльності Наукового товариства оцінити о скільки така його переміна показала ся відповідною і корисною. Оцінку сю лишая сьвітлим зборам, однак з становища виділу, в котрім протягом всіх сих трех років я засідав, мушу заявити, що така переміна вплинула вельми корисно на розвиток і діяльність Наукового товариства. Організація, переведена на основі статута з р. 1892, завела поділ праці в виконуваню задач наукових і адміністраційних. Се розмежуване адміністрації і наукової роботи показало ся вельми практичним, і хто пильно слідив за діяльністю товариства в остатних трех роках, дійшов мабуть до такої самої думки, що й виділ товариства.

Наукова робота і діяльність товариства зосереджувала ся в трех секціях а члени секцій під проводом директорів могли зовсім свобідно переводити наукову задачу товариства, вложену на них статутом, не спинювані в тім ніякою журбою і клопотами адміністраційними. Окреме справоздане з наукової діяльності товариства в р. 1895, подане директором історично-філософичної секції і головним керманцем наукової роботи в нашім товаристві Вп. проф. Грушевським в X томі „Записок“ ровісланім свого часу Вп. членам, подає цовну спроможність оцінити мету і напрям наукової роботи в товаристві, як і дороги та засоби, якими товариство до сеї мети змагає. Вп. члени можуть впевнитися, що

ся робота не тільки розширює ся й розвиває ся, але й поглиблює ся і починає виходити по-за обсяг загальний а розділювати ся і розвивати в подрібних галузях науки. Число робітників на ниві науковій збільшує ся, завдяки невсипучим трудам нашого керманича, хоч по щирости ска-завши число се не відповідає ані великим потребам і трудній задачі українсько-руської науки, ані поважній численности освіченої верстви українсько-руської суспільности. Дійсно можна тут сказати: „жатва убо многа, ділателей же мало!“ Треба сподівати ся, що з кожним роком, відповідно тому, як зростає в нашій суспільности заінтересованне товариством і його науковою діяльністю та видавництвами, як з кожним роком зростають необхідні для такої роботи матеріальні засоби товариства, що раз ширшати-ме кружок наукових робітників і помічників його.

Тут з жалем зазначити мушу, що задля непорозуміння адміністративних органів в Росії наших видавництв не допускають в границі держави і тим не тільки спиняють наукову роботу, але й утрудняють взаємини з науковими товариствами, інституціями і видавництвами.

Уступаючий виділ, як і єго попередники переняли ся були сею думкою, що задля наукової роботи для товариства потрібна необхідно наукова бібліотека і музей, а дотеперішні заходи протягом недового часу можуть св. зборам виказати значні успіхи в тім напрямі. І щедрими дарами приятелів нашого товариства і обміною з науковими інституціями та видавництвами, і закупном повело ся виділові товариства заснувати гарну, як на перші почини, бібліотеку, вже впорядковану, також зробити почин до засновання музею.

Головну бачність звернув виділ на придбанне для нашого товариства матеріальних засобів, позаяк без тих була-б неможливою наукова робота і діяльність товариства і його-ж видавництва. Придбанне печатання руських книжок шкільних для друкарні товариства подало спроможність впорядкувати фінансові обставини, значно розширити і добре випосажити друкарню і дохід з друкарні обертати на наукові видання. Се однак зовсім не старчило-б на потреби наукові і видавництва, і задля того виділ уда-вав ся і до в. союму і міністерства просвіти о підвишене субвенції на наукові видання признаних на рік 1895. В. сойм уділив, окрім звичайної підмоги 1000 зр., для археографічної комісії, на видавництво історичних жерел 1000 зр., а 500 зр. на Руску історичну бібліотеку. До міністерства просвіти виїс виділ в червні 1895 р. поданє о субвенцію 5000 зр., але позаяк справа ся з опінією намістництва напіла до Відня аж в маргі с. р., а запомоги на цілі наукові міністерство розділило вже до 15 лютого, за-для того справа та оперла ся о міністерство скарбу, і єсть надія на успішне порішене. Щоби на будуче запобігти можливим таким проволокам, виїс виділ 26 мая с. р. поданє до міні-

стерства просвіти о вставлене до бюджету державного постійної позиції на субвенцію товариства 5000 зр.

Таким способом товариство достарчило в 1895 р. секціям на їх наукові видання до 4 $\frac{1}{2}$ тисяча зр., а коли до того додамо значний вклад, який мусять товариство робити для піддержки „Зорі“, вилатки на розширення і уліпшення друкарні, підмоги для артистів і письменників, то дійдемо до того висліду, що виділ мусять на потреби наукового товариства за рік 1896 достарчити більш 10.000 зр. Виділ вважає отже милим обовязком всім тим, що матеріальними засобами пособили змаганням нашого товариства, висказати прилюдно щире спасибі.

Коли-ж нам тут свобідно і спроможно користувати ся всіма тими засобами і розвивати та плекати наше письменство і науку в рідній мові, то маємо се передовсім завдячити Тому, що при кожній нагоді заявляє дбалість про культурні потреби нашого народу і думаю, що стану вірним речником почувань св. збору, наколи внесу оклик: Наш Наймилостивіший Цісар Франц Йосиф най живє: Многі літа!

Справозданне секретаря з діяльності виділу подане в X книжці Записок і розіслане Вп. членам, дає образ справ, якими займав ся виділ, а також, які бажання і потреби подавали виділови до поалагодження директори секцій в наукових справах. Дотеперішня практика трилітна на основі статута з 1892 р. довела виділ до пересвідчення, що випадає ще докладнійше розмежувати справи адміністративні і наукові і повірити їх відповідним, в статуті означеним органам, а при тім також піднести значінне і вагу наукового характеру товариства. За-для того св. збори знайдуть на нинішнім порядку дневнім яко найважнійшу точку — зміну статутів, відповідну до поступу і розвитку як і для наукового значіння товариства. Провідна гадка нарису статута, що находиться ся в руках Ви. членів, єсть та, щоби секції були орудником наукової роботи і організації, а виділ має вести справи адміністративні, отже дбати про майно і достарчувати засобів для переведеня наукових задач товариства. Дирекції секцій будуть сполучником між секціями і виділом і мають на-году на засіданях виділу переводити наукові змагання секцій. В подрібностях представить св. зборам зміни статуту окремиї референт, а я іменем виділу можу лише запевнити, що предложені зміни пороблені в найліпшій думці доброї прислуги для дальшого розвитку і успіху товариства і прошу, щоби св. збори зволили сей нарисе статута ухвалити.

Позаяк розправа над зміною статута вимагати-ме чимало часу, тому виділ в порозумінню з директорами секцій сим разом виїмово не поставив на порядку дневнім ніякого наукового реферату, що св. збори зво-лять виправдати.

Від останніх зборів забрала смерть нашому товариству трох велими щирих і надійних членів: Івана Череватенка з Росії, д-ра Василя Дідошака з Калуша і Романа Зарембу зі Львова. Помянім їх, повставши з місць.

Уступаючий виділ розбирав зріло справу поміщення товариства з бібліотекою, музеєм і друкарнею у відповідній власній хаті, позаяк дотеперішнє дуже невигідне приміщенє, вимагає річно більше 1½ тисяча видатків, котрими можна-б уморити довг при закупні власної хати. Однак в сій хвилі не може ще виділ подати св. зборам певного внесення, а просить лише, щоби св. збори об'явили свою думку. З закупном хати могла-б бути полагоджена і справа відкриття книгарні, приміщеної тепер вкуні в друкарнею.

На останку прошу іменем уступаючого виділу, щоби Св. збори зводили в цілою точністю, сумлінною строгістю і предметовістю видати свій світлий суд про дотеперішню діяльність уступаючого виділу і секцій, висловити свої погляди і думки про дальший розвиток і потреби наукового товариства, подати свої світлі ради, позаяк нива наукової роботи вижидає пильних і щирих рук, вимагає скуплення і невсипучої діяльності всіх спокійних до тої роботи сил. Єднаймо ся окликом праці і науки, щоби поставити наш нарід поруч інших культурних, бо в науці — правда і воля!

По вступній промові голови п. Барвінського наступило справозданє з діяльності виділу за час від 1 січня 1894 р. до 31 грудня 1895 р. (надрук. в Записках т. X). Дискусія розвела ся головно над двома справами: заснованнєм власної книгарні і редагованнєм „Зорі“. П. Кость Паньківський подав на те в імені виділу пояснення такого змісту: Товариство має концесію на книгарню, платить за неї податок і концесія вигаснути не може, зголосив ся чоловік з України до ведення книгарні, давав кавцію, однак жадав значної місячної плати, на що товариство пристати не могло, бо річно розпродує книжок заведи на 800 зр. Попит на книжки поміж Русинами дуже малий, а товариство не в силі ризикувати великого вкладу на книгарню. Проф. Шухевич звернув увагу на се, що лише в власнім домі товариства можна буде примістити книгарню, а що дім поки що не куплений, тому треба виждати; по довшій дискусії він поставив внесеннє: поручаєть ся виділови, поробити відповідні кроки в сій справі так, щоби на близших загальних зборах був предложений нарис коштів на засноваєнє книгарні. Внесеннє прийнято.

Ширшу дискусію викликала також справа мови в „Зорі“; уважаючи на те, що по забороні в Росії „Зоря“ мусить числити на читачів галицьких, доводили декотрі члени потребу прилашуватись більше до бесіди галицької; знов інші вказували на трудність уставати якийсь

критерій в сій справі, бо мова живе, розвиваєсь, а що недале — то само собою упаде. По переведеній дискусії в сій справі збори, на внесеннє о. Д. Тянячкєвича, висказали всталинєм з місць подяку редакторови „Зорі“ п. В. Левицькому за його щирість і пожертвовавнє для сего видавництва.

По тому розвелась дискусія над справою власного дому товариства. На запитання д-ра Чайковського і д-ра К. Левицького голова п. Барвінський пояснив, що виділ і вибрана для тої справи комісія хотять або купити готовий або вибудувати дім, не чиншовий, але для потреб товариства. По дискусії на ту тему справу дому полишено виділови, бо на основі статута він має право сам в тій справі рішати.

Наступило справозданнє касове. Грошевий білянє товариства, відчитаний і пояснений п. К. Паньковєким, представляє ся так:

А к т и в и :	
Готівка в касі	5.048·66 зр.
Вартість інвентаря	16.515·07 „
Дебітори	8.000·00 „
Запас накладів [магазин]	23.925·78 „
Запас паперу до друку	3.500·00 „
Запас фарби	50·00 „
Вадіюм в виділі кр.	100·00 „
	Разом 57.139·51 зр.
П а с и в и :	
Кредитори позичок	840·00 „
„ паперу	5.980·50 „
„ черепок	20·00 „
„ фарби	515·30 „
Залеглий податок	150·00 „
	Разом 7.505·80 зр.
Стан 49.633·71 зр.	

Далі по деяких інтерпеляціях що-до фінансової сторони друкарні (п. пр. що-до кредиторів і дебіторів, що-до друку книжок шкільних) і по відповідях на ті інтерпеляції — комісія контрольна поставила внесеннє, щоби збори ухвалили виділови абсолюторію, бо комісія знайшла все в порядку. Збори ухвалили абсолюторію, а в додатку на внесеннє о. Д. Тянячкєвича, висказали признаннє виділови за адміністративну діяльність, а проф. Грушевському за провід в діяльності науковій. Крім того збори, на внесеннє виділу, однодушно і при оплесках іменували проф. Грушевського почесним членом товариства.

Почались вибори до нового виділу. Головою вибрано п. Ол. Барвінського. До виділу вибрано пп. Ол. Борковського, С. Громницького,

Ос. Макарушку, П. Огоновського і Костя Паньковського, заступниками виділових пп. В. Коцовського і Ів. Конача. До комісії контрольної вибрано пп. Тисовського, Гр. Врецьону і Ос. Ганинчака.

До президії секцій вибрали групи членів поодиноких секцій: в історично-філософичній головою М. Грушевського, заступником д-ра К. Левицького а секретарем д-ра К. Студинського; в фільологічній головою д-ра Стоцького, заступником д-ра Франка а секретарем д-ра Колессу; в природничо-математичній головою п. Юл. Медвецького професора техніки, заступником Ів. Верхратського а секретарем П. Огоновського.

Справу аміни статутів відложено і вибрано для перегляду приготовленого виділом проєкту нового статуту комісією зложеною а д-рів К. Левицького, Ст. Федака і Франка.

Що прийнято зборами ще двох внесень: о. Д. Танякевича, щоби секція фільологічна слідила за поступом мови нашої, і п. Барвінського, щоби секції природописна а фільологічна занялись укладом термінології медичної, — збори закінчили ся.

Поправки: в т. XI в статі О. Концського належить поправити: с. 11 рядок 20 зв. надруковано: не дати ся треба: скидати ся; с. 13 р. 3: (1851) треба: (1857); с. 21 р. 3 знизу: 1849 треба: 1842; с. 22 р. 19: назвичайну треба: незвичайну; с. 32 р. 19: Вже ж так треба: Вже ж наж; с. 34 р. 10: минане треба: мичало; с. 39 р. 4: до Бутакова треба: та Бутаков; с. 41 р. 20: віршомова треба: віршомаза; с. 45 р. 17: „вшкворив“ треба: вшкварив; с. 46 р. 24: якась треба якось; с. 54 р. 1 зн. унтер треба унтера; с. 55 р. 4: стенних треба: етапах.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII Jahrhundert, von M. Hrušewskyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Thadaeus Rylskyj 29—86; 3. Sewčenko's Jugendjahre, kritisch-biographische Skizze von Alex. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—108; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Sewčenko-Gesellschaft, mitgetheilt von A. Barwiński 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus im heutigen Kuban und in den anliegenden Gebieten (mit einer Karte des alten Bosphorus-Gebietes), von Panáčownyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Thadaeus Rylskyj (Fortsetzung) 62—118; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen (mit 2 Illustrationen), von Dr. Černiachiwskyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Vollyniens im XIV Jahrhundert, von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarewskyj's, Desiderata von M. Hrušewskyj 147—161; 6. Wissenschaftliche und kritische Mittheilungen und Notizen 162—172; 7. Bericht über die Entwicklung und die Thätigkeit der Sewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften und deren philologischer, philosophisch-historischer und mathematisch-naturwissenschaftlicher Sectionen 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. Johann Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Saksęwič, von Vladimir Kocowskyj 25—35; 3. Sewčenko und Mickiewič. Ueber die Bedeutung des Einflusses des Mickiewič in der Entwicklung der dichterischen Schöpfung und in der Genesis der einzelnen Dichtungen des Sewčenko, vergleichende Studie von Dr. Alexander Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samisanci“. Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. Johann Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von Prof. Michael Hrušewskyj 211—221; 6. Historische, archerlogische und kritische Notizen von Al. Konyškyj und M. H. 2.2 231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Sewčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), kritisch-biographische Skizze von Alex. Konyškyj S. 1—24; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynowskyj 29—123; 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von W. Lewickij 124—149; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von Prof. M. Hrušewskyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrienko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonowskyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Sewčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hrušewskyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Thätigkeit der Sewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in den J. 1893—4, 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerciale Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Welicko S. 1—36; 2. Bittschrift Honta's und Zeliezniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Sewčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archeographische Note von M. Hrušewskyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *.* 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Sewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften im J. 1895 (Januar-April) 1—5.

НБ ПНУС

632173

45 00

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotos“, griechische Grammatik, herausgegeben im Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podcliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von W. Lewickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 7. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Thätigkeit der Sewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Mai — August) 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI; 2. „Lobrede auf Witowd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hrušewskyj 1—16; 5. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mobila im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Sewčenko, von Al. Konytskyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert, von Alexander Lotočkyj S. 1—34 „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von Basilius Ščurat 1—28 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. C. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von Johann Rakowskyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürs, Litthauen, von M. Hrušewskyj 1—12; 8 Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Sewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (September — December) 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgetheilt von Eugen Barwiński s. 1—34; 2. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgetheilt von M. Hrušewskyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der ruthenischen Zeitschriften für das J. 1895 1—12; Bibliographie 1—60; Bericht über die Thätigkeit der Sewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften im J. 1895 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Sewčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konytskyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kiewer Gebietes, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Lewyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wissenschaftliche Chronik: Dr. Raimund Friedrich Kaindl's Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Thätigkeit Sewčenko Gesellschaft der Wissenschaften im J. 1896 (Januar—April) 1—5.

АДРЕСА ТОВАРИСТВА:

Львів, улиця Академічна ч. 8.

ADRESSE:

Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, Lemberg, Akademiestrasse 8.

П. Т. Авторів, Видавців і Накладців просимо надсилати Редакції прилітки рецензійні.

Ціна тому I зр. або 2 корони.

